భారతమంత్రులు.

గ్రంథకర్త
మహామహోపాధ్యాయ
బ్రహ్మశ్రీ ముదిగొండ నాగలింగశాస్త్రి,
తెనాలి.

శ్రీ

శివాభ్యాంనమః

భారతమంత్రులు.

ఇయ్యది

తెనాలి గ్రామవాస్తవ్య

మహోపాధ్యాయ

బ్రహ్మశ్రీ, కుదిగొండ నాగలింగశాస్త్రిచే

విరచితము

వీరిచే

తెనాలి రామకృష్ణా ప్రింటింగు వర్క్సు నందు

ముద్రాపితము.

1930

Price 0-12-0] వెల 0—12—0.

OPINION.

I read this book Bharata Mantrulu with care. By reading this small book which is written in easy and racy style we can know the history of 4 important periods of our Bharatavarsha. In some places the author has taken care to write this book in easy and conversational style. I think the School authorities can do well to prescribe this book as one of the textbooks in Telugu for the 5th and 6th Forms.

D. Chitambara Rao.
Principal District Munsiff and Honorary President of the Taluk High School, Tenali

Tenali,
21-4-1930.

శ్రీరస్తు.

భూ మి క.

సహృదయమహాశయులారా!

బాలురకుఁ బఠనీయములగు వానిలో నీతిబోధకాఖ్యానకములే ముఖ్యమనుటయు, అందును రాజనీతివిశారదులై భరతఖండ సామ్రాజ్య ప్రతిష్ఠాపనధురీణులైన మహామంత్రులచరిత్రములు సంకటసమయములయందుఁ దన్నునాశ్రితుని నుద్ధరించు నుపాయములను స్ఫురింపఁ జేయునవి యగుటం జేసి ప్రతిభాతిశయసాధకంబులనుటయు మీరలెఱుంగనిదిగాదు. అట్టి మహామంత్రులలోన నగ్రగణ్యుఁడైన యౌగంధరాయణుని ప్రతిభావిశేషమును దెలుపు నుదయనుని చరిత్రము శ్రీమహాకవి కాళిదాసునిచే మేఘదూతమున నుజ్జయినీపురవర్ణనఘట్టమున శ్లో॥ ప్రద్యోతస్య ప్రియదుహితరం వత్సరాజోత్రజహ్రే॥ వత్సరాజు ప్రద్యోతుని ప్రియపుత్రిక నపహరించెనని తెలుపఁబడియెను. దీనింబట్టి నీపురసంబంధములగు ప్రాచీనచరిత్రములలో నుదయనచరిత్ర మత్యద్భుతాఖ్యానకమని స్పష్టమగుచున్నది. ఇందు వత్సరాజును బట్టనెంచి భరతరోహకుఁ డనుమంత్రివరుఁడు కృత్రిమగజమును నిర్మించెననుటచేఁ బూర్వకాలమున భరతఖండవాసులకుగల యంత్రనిర్మాణకుశలత వ్యక్తమగుచున్నది. ఈచరిత్రము ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణము మొదలగు భాసమహాకవి

నాటకములనుండి గ్రహింపఁబడియెను. ఉదయనుఁడు భారత వీరవరుఁడైన యభిమన్యునకుఁ బదునేనవవాఁడనుటంబట్టి కలి యుగమున నన్నూఱుసంవత్సరంబులు గడచిన కాలమున యౌగంధరాయణుఁడు రాజ్యతంత్రము నడిపినట్లు తోఁచు చున్నది.

యౌగంధరాయణుఁడు చాణక్యునకుఁ బూర్వుఁడు. ఏలన, శ్లో॥ నన్దాంతం క్షత్రియకులం॥ క్షత్రియకులము నందు లతో నంతమొందునని పురాణముల యందుఁగలదు. ఆవచ నమునకు నందులతో క్షత్రియప్రభుత్వ మంతరించుననునర్థము గ్రహించినను పాండవవంశ్యుఁడగు నుదయనుఁడు నందుల తరువాత పుడమి శాసించుట యసంభవముగాన నారాజన్యు నకు నమాత్యుఁడైన యౌగంధరాయణుఁడు చాణక్యునకుఁ బ్రాచీనుండనుట నిర్వివాదము.

చాణక్యనుద్దేశించి విష్ణుపురాణమునందు, నవచైతా న్నందా న్కౌటిల్యో బ్రాహ్మణస్సముద్ధరిష్యతి । కౌటిల్యఏవ చంద్రగుప్తం రాజ్యేఽభిషేక్ష్యతి । అతఃపరం శూద్రాఏవ పృథివీం భోక్ష్యన్తి॥ నవనందులను గౌటిల్యుఁడను బ్రాహ్మ ణుఁడు నిర్మూలముసేయును. ఆకౌటిల్యుఁడు చంద్రగుప్తుని రాజ్యమున నభిషిక్తుని గావించును. తరువాత శూద్రులే భూమినిఁ బాలింతురు- అనియున్నది. బృహత్కథయందు,

శ్లో॥ చాణక్యనామ్నా తేనాథ శకటారగృహేరహః ।
కృత్యాంవిధాయ సప్తాహాత్సపుత్రో నిహతోనృపః॥

చాణక్యుఁడు క్షపణక వేషధారియగు నిందుశర్మ గృహమున నాభిచారికవిధిచే కృత్యనుబుట్టించి యేడుదినములలో సపుత్రకుఁడగు నందరాజును జంపెనని యున్నది. కామందక రచితమగు నీతిశాస్త్రమునందును,

శ్లో॥ యస్యాభిచార వజ్రేణ వజ్రజ్వలన తేజసః।
పపాత మూలతశ్శ్రీమా న్సుపర్వానంద పర్వతః।
నీతిశాస్త్రామృతం శ్రీమానర్థ శాస్త్ర మహోదధేః।
యఉద్దధే నమ స్తస్మై విష్ణుగుప్తాయ వేధసే॥

ఎవ్వని యాభిచారిక వజ్రముచే నందకుల పర్వతము మొదలంటఁగూలెనో అర్థశాస్త్ర సముద్రంబునుండి నీతిశాస్త్రామృతము నెవ్వండుద్ధరించెనో అట్టి విష్ణుగుప్తునకు నమస్కారమని యున్నది.

ఈవచనముసుబట్టి చాణక్యుఁ డాభిచారికవిధిచే నందరాజుల వధించినట్లు తెలియుచున్నది. అయినను ముద్రారాక్షసమునందుఁ దత్కర్తయగువిశాఖదత్త మహాకవి యాభిచారిక ప్రయోగము నీతికుశలతకు సాధకముగాదని యోజించి చాణక్యుఁడు పర్వతేంద్రునితో సంధచేసికొని యాతనిచే నందులను ధ్వంసము సేయించినట్లు తెలిపెను. చాణక్యుని ప్రతిభాతిశయమును బ్రకటింప ముద్రారాక్షసమే తగియుండుంజేసి యదియే చాలవఱకు సంగ్రహింపఁబడియెను. చాణక్యుండు జీవితకాలమెల్ల మంత్రిపదమున వసింపకున్నను మంత్రశక్తిచే చంద్రగుప్తునకు రాజ్యము నొసఁగుటయెగాక యుపాయ కౌశలముచే మంత్రి

రాక్షసుని నిగ్రహించి సామ్రాజ్యము సుప్రతిష్ఠితముగావించు టవలన మంత్రివరుఁడు గానె యనుగ్రహింప బడియెను. చంద్రగుప్తునికాలము క్రీ. పూ. ౩౨౨ గావున చాణక్యుఁడునప్పటివాఁడేయగు,

ముద్రారాక్షసము ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణము నను నాటకములిందు సంగ్రహింపఁ బడుటను ఇదియె సుబోధకమగుటను రచన ప్రాయికముగా సంభాషణ రూపముగానె స్వీకరింపఁబడియెను.

తరువాత యుగంధరుని ప్రతిభను దెలుపు ప్రతాపరుద్ర చరిత్రంబును తిమ్మరుసుచరిత్రంబును, సుప్రసిద్ధములగుటచే సంగ్రహరూపముగా గ్రహింపఁబడియె?

ప్రతాపరుద్రుఁడు క్రీ. శ. ౧౨౯౬ మొదలుకొని ౧౩౨౩ వఱకు రాజ్యము చేసినట్లు చరిత్రకారులు తెలుపుచున్నారు.

ఈగ్రంథము పూర్వరాజుల చరిత్రములను మహామంత్రులచరిత్రములను దెలుపునదియగుటను ఈదేశచరిత్రమునకుసంబంధించినదగుటను నభిమానము వహించి దీనిని బాల భాషాశిక్షకు వినియోగింపఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

ఇట్లు

మహోపాధ్యాయ

ముదిగొండ నాగలింగశాస్త్రి

తెనాలి.

శ్రీ

శివాయగురవేనమః.

భారతమంత్రులు.

యౌగంధరాయణుఁడు.

ప్రథమప్రకరణము.

[illegible]

శ్రీమండితమగుభరతఖండమునందు వత్ససంజ్ఞతోనొప్పు నొకదేశము గలదు. దానినిఁదొల్లి యుదయనుఁడనురాకుమారుఁడు కౌశాంబీపట్టణము రాజధానిగాఁజేసికొని పాలించుచుండెను. ఈరాజన్యుఁడు భారతవీరవరుండగు నభిమన్యునకుఁ బదునేనవవాఁడు. ఈధరాధిపునందు లేనిసుగుణము వాఙ్మయమునననె లేదు. దాననే యీతనిగుణజాతంబునకు మెచ్చి వాసుకితమ్ముఁడు వసునేమియనువాఁడమ్లానమగుపుష్పహారమును, నిజనాదసమ్మోహితసకలజంతుజాతమగుఘోషవతియను వీణావిశేషము నీతనికొసఁగి మైత్రి నార్జించుకొని యుండెను.

ఈరాజచంద్రునకు యౌగంధరుఁడనుమహామాత్యునిపుత్రుఁడు యౌగంధరాయణుఁడు ముఖ్యమంత్రిగా నుండెను. మఱియు రుమణ్వంతుఁడు హస్తిరక్షితుఁడునని యిర్వురుమంత్రులుండిరి. ఆనరపతి యీముగ్వురుమంత్రులఁగూడి ధర్మపథంబునఁ బ్రజలం బాలింపుచుండెను. ఈయిలాకళత్రుండు సకలకలాకోవిదుండై గాంధర్వరసికుండగుట రాజ్యభరంబుమంత్రులపైనునిచి ఘోషవతమ్రోయించుచు తదీయనినదంబునకుఁ జొక్కి యేతెంచుమదపుటేనుంగులఁ బట్టుకొనియాడించుచుఁ బెక్కుకాల మడవులయంద ప్రొద్దులుపుచ్చుచుండును.

ఆకాలమునఁ బ్రద్యోతుఁడనుభూవరుఁ డుజ్జయినింబాలించుచుండెను. అతఁ డప్పురమున నెలకొన్న మహాకాళేశ్వరునకు భక్తుఁడు. ఈతఁడొకప్పుడు వింధ్యవాసినియగుమహాకాళినిఁ బ్రణుతసేసి మెప్పింప నమ్మహాదేవి యాతని కొకఖడ్గంబునొసఁగి యిద్దానిచే వైరివర్గంబునెల్ల దునుమాడుదువని వరంబొసఁగి యనిచెను. ఆవీరవరుండు దేవీదత్తఖడ్గప్రభావంబున వైరిభీకరుండై చండమహాసేనుఁడను పౌరుషనామము వహించి యుండెను. ఆతం డొకపరి పాతాళంబునకుఁబోయి యందొకరక్కసుందునిమి వానికూతు నంగారవతియనులావణ్యవతిని భార్యగా గ్రహించి యామెయందు గోపాలానుపాలురను నిద్దఱుకొమరులను, వాసవదత్తయనుకన్నియను గనియెను.

ఆకన్నియరూపంబు కలావిభవంబును ద్రిభువనలాలసీయంబై యుండెను. వత్సరాజాయన్నవమిన్నగుణగణంబు

నాలించియు చండమహాసేనునిఖడ్గప్రభావమునకు శంకించి కాల ముప్రతీక్షించుచుండెను.

అట్లుండ నట చండమహాసేనుండు తనకన్నియకు జవ్వనంబు పెంపొందఁ దగినవరు నన్వేషించుకుతుకంబున భరతరోహకాదిమంత్రుల రావించి యిట్లనియె.

మంత్రిముఖ్యులారా! మనవాసవదత్తకు దగినవరునిఁ గులశీలరూపవిద్యాసమన్వితు నెండేని వెదకి తెలుపుఁడు. నావుడు భరతరోహకుం డిట్లనియె.

మహారాజా! అవధరింపుము. దేవరయానతికిమున్న యీకన్నియకు లేఁబ్రాయంబు దాటినదిమొదలుకొని సకల దేశాధినాథకుమారులగుణగణంబు చారముఖంబున విచారించుచునె యుంటిని.

రాజు—నీదూరదర్శిత్వ మేనెఱుంగనా? ఎల్లరలో నీకునచ్చిన రాకుమారు నెఱిఁగింపుము.

భరత—మహాప్రభూ! సకలగుణముల నీకన్నియకుఁదగినవాఁడు వత్సరాజగాక యితరుఁడు కానంబడఁడు.

రాజు—వాని పేరు జెప్పకుము. అపారమగుధరామండలమున లెక్కలేనిరాజపుత్రులుండ వారిలో నెండేనిఁ దగినవాఁడు వేరొక్కఁడు లేఁడయ్యెనా?

భరత—ఎందఱున్న నేమి? కులమున్నచోట రూపముండదు. రూపమున్నచో విద్యయుండదు. విద్యయున్నచో వినయముండదు. వినయమున్నచో బరాక్రమముండదు.

పరాక్రమమున్నచో నీతియుండదు. అన్నియుగావల యునెడ నుదయనునికన్న నింకొక్కఁడు లేఁడు.

రాజు—ఆతండెంత గుణగరిష్ఠుండైనను మనకు నుపయోగింపఁ డుగాన వానిని లెక్కింపకుము.

భరత—అతఁడు మనకేల యుపయోగింపఁడు?

రాజు—వాఁడు పరాక్రమంబుకలిమిని, యౌగంధరాయణుని సాహ్యమునను నన్ను నించుకేని సరకుసేయఁడు. అట్టి వానిజోలి మనకేమి? ఇంకొక్కని వెదకుము.

భరత—ఏమిటలోపమున్నను రాకుమారుని వాసవదత్త వరించునా?

రాజు—అదియునిజమే. దాననేకదా గుణోత్తరునే వెదకవలయును.

భరత—వత్సాధీశునికన్న నింకొకఁడు గుణాధికుఁడు లేఁడు.

రాజు—అతఁడు సర్వోత్తరుఁడని యేనును వినియుంటి. అట్లయిన నేమిసేయుదు? నన్ను సరకుసేయనివానిం గన్నియకై యాశ్రయించి యెట్లుజీవింతును?

భరత— గీ॥ మానభంగము నల్లుఁడు మామకొనరఁ
జేయ నతనికిఁ బ్రతి మామ సేయరాదు
అల సుభద్రనుహరియించునర్జునునకు
ధనము లియ్యరె తొల్లియాదవులు ప్రేమ॥

కావున విచారించుట నీతిగాదు. అయినను నాతని నాశ్రయింపకయ యతండు మనకువశపడునట్లు యత్నించెద.

రాజు—అది యెట్లు?

భరత—అతఁడు గజవశీకరణవిద్య కలిమిచే గజగ్రహణవ్యస నంబుగలవాఁడు. దుర్వ్యసనంబుగలవాఁ డెంతటివాఁడైన నాప దకు గుఱిగాకుండునే? అట్లగుట యేను నీలకువలయం బనుకృత్రిమగజంబు సృజించి వానిని వంచించి రప్పిం తును.

రాజు—వత్సరాజు మహాశక్తిసుండగుటయగాక శూరవరుండు నగుటచే మేనఁ బ్రాణంబులుండ చుమ్మలకుఁ జిక్కు నను ట యసంభావితము.

భరత—వానికిఁ బ్రాణభయంబు లేకుండనే బంధించి కొని వచ్చునట్లు నీతికౌశలంబు నుపయోగించెద.

రాజు—అట్లాకవేళ నీవువానిని బంధించి తెచ్చినను వాఁడా క్రోధంబున వాసవదత్తను పరిగ్రహింప నంగీకరిం చునా?

భరత—అతఁడు మనకుఁ జిక్కిన పదంపడి రాజపుత్రి గుణజా తంబె యాతని నంగీకరింపఁ జేయంగలదు?

రాజు—నీచెప్పినది నిజమ. అయినను, ఆవీరుఁడు మనకుఁజిక్కు టయ యరిది. ఒక్కవిధమున నాతండు పట్టువడినను పదంపడి యౌగంధరాయణుఁడు మనకేమి ముప్పు చొప్పడఁ జేయునోయని యెడఁద వడంకెడిని.

భరత—ప్రభూ! ఆమహామాత్యుం డెంతయైనఁ జేయంగలఁ డనుట నిక్కము. అయినను, వాసవదత్తమూలమున

నుదయనునితో బాంధనబాధనము దృఢపడిన మీాద
నాతనిమంత్రి యెంతవాఁడయిన నేమిసేయును?
రాజు—అట్లేని నీకార్యంబు సాధింపుము. నావిని భరతరో
హకుండు నిజకార్యతత్పరుండయి యుండెను.

ద్వితీయ ప్రకరణము.

—♦ వ త్స రా జ గ్ర హ ణ ము ♦—

అట వత్సాధీశుండు పరిమిత పరిజన సహితుండయి
ప్రియమిత్రులగు విష్ణుత్రాతాదులతో యమునాతటినీతటంబునఁ
జెలువారునటవులలోఁ జరించుచు నచ్చటచ్చట మత్తగజప్ర
చారంబు నరసి తనకుఁ దెలుపఁదగుచారుల నియోగించి ఘోర
మృగంబులఁ జెండాడుచు మృగయావినోదంబునఁ గొంతసేపును,
కమలగంధబంధురజలంబులును, కలహంస కుల కలరవ శోభి
తంబులును నగు సరోవరంబులయందు జలక్రీడాపరత్వంబున
గొంతతడవును, నిజవీణానినదసంమోహితగంధగజగ్రహణకు
తుకంబునఁ గొంతకాలంబును, వనవిహారంబు సల్పుచు కాలంబు
గడుపుచుండెను.

అట్లుండ నొక వనచరుం డతివేగంబునవచ్చి ప్రణామం
బు సేసియిట్లని విన్నవించెను.

వన—దేవా! నేడొక యద్భుతంబగు వనగజంబు గానవచ్చెను.

వత్సరాజు—ఎచ్చట జూచితివి?

వస—నాగవనమునఁ జూచితిని.

వత్సరాజు—అది యెంత దవ్వుననున్నది?

వస ఒక యామడ దూరమున నున్నది.

వత్స—దాని లక్షణము లెట్లున్నవి?

వస—అది మిగుల యెత్తైనది అట్టిదానిని నెన్నడు కని యెఱుంగను.

వత్స—అట్లైన నది భద్రజాతి నీలగజము గానోపు నని పలికి యేనిదె యావనగజముంబట్టి తెచ్చెద మీరిటనుండు డని మిత్రులకుఁ జెప్పి సుందరపాటలంబను నశ్వంబు దేరం బనుప నప్పుడు విష్ణుత్రాతుం డిట్లనియె. ప్రభువర్యా! నాగ వనంబు మనదేశంబునకు సీమాంతము అచ్చోటు నమ్మి యల్ప పరిజనంబుతోఁ బోవ మనకు న్యాయంబుగాదు. గాన తగుసేనా సముదయంబుతో నేతేర మాకు ననుజ్ఞయిండు. నావిని మిత్రు లారా! వన్యగజబహుళంబగు నాఘోరారణ్యంబు మానవులకు నగమ్యంబగుట నదియెంతయు శంకాస్పదంబు గాదు నాయుడ భీతిదక్కుఁడు.మనుజగంధం బెఱుంగనియడవియేనుఁగు జనుసమ్మర్దంబు నోర్వదు. ఏను ఘోషవతి ప్రభావంబున దానిం బట్టజాలుదునని చెప్పి వారలనందయుండని యోగించి పదాతులు బదుగురుమాత్రము దోడరా సుందరపాటలంబు నధిరోహించి త్వరితగమనంబున నాగవనంబు సేరి యావన చరుంగాంచి నీవామత్తగజంబు నెటజూచితివి? అదియిపు డెందుఁబోయెనో వెదకుమని వచింప వల్లెయనివాఁడు పోవ, ప్రభాకరుం డస్త్రాద్రి నధిరోహించెను. అప్పుడారాజచంద్రుం

డొక్క సరోవరంబున సాయంసంధ్య నుపాసించెను. అంత నావనచరుండు మరలివచ్చి దేవా! ఆగజరాజంబిటకుఁ జేరు వన మల్లికావేల్లితమగు సాలతరువునొద్ద నున్నది. విచ్చేయుడ నిన నాభూమీశుండు తురంగమంబెక్కి వనచరుండు త్రోవఁ జూపుచుండ నేగెను. అప్పుడు వాఁడు 'రాజా! అదె యుత్తుం గమగు మత్తగజము గను' మని చెప్పి వెడలిపోయెను. అంతనారాజు వాగువంబుదిగి ఘోషవతిమేళగించి గజాక్షి శిరాగంబు నాలాపించుచు దానింజూచుచు నాగజగర్భంబు నుండి పెక్కండ్రువీరభటులు వెలువడిరి.

వారింగని యామహీశుండు 'అకటా! ఇది కృత్రిమ గజంబు. శత్రువంచనంబునకు లోనైతి. మిత్రులమాట నాలింపనైతి. ఎందేని సత్యాశందవులువడిన వాఁడిడుమలకు భాజ నుండవుట విదితంబెకదా; ఇట నసహాయుండనగునాకు ధైర్యం బుకన్న వేరుగతిలేదని యోజించి ఘోషవతిం బరిచరునకర్పించి ఖడ్గంబుధరించి తురంగమంబధిరోహించి నిలిచియుండుటయు కౌశాంబినుండి హంసకుండనుచారుండేతెంచి దర్శింపనీవు యౌగంధరాయణుం గాంచుమని యానతిచ్చెను.

అప్పు డపరిమితసేనానివహంబు వెంబడిరాఁ దేజశ్శాలి యగు నొకపురుషుఁడు వచ్చి యుదయనున కెదురనిలిచి యిట్ల నియె.

పురుషుఁడు—వత్సేశ్వరా! చండమహాసేను నానతి నిన్నుఁ బట్టుకొనవలయునని పలునాళ్ళనుండి వేచియుంటిమి నేడు మాకు జిక్కితివి. మానగరంబునకు విచ్చేయుము

ఉదయ——మహాసేనుఁ డెంతయో శూరుండని వినియుంటి. ఆతఁడు నన్ను వేమఱు పాటున బట్టఁబూన నింతటి భీరుఁడా? కానిమ్ము నీవెవ్వఁడవు?

పురు——నేను సాలంకాయనుఁడను.

ఉదయ——మహాత్మా! నీప్రతిభావిశేషంబు బహుకాలమునుండి యాలించుచుమిమ్ము దర్శింప వలయునని యత్నించుచు నేటికిఁ జూడగంటిని. మిముబోటివారికి సహజ విక్రమం బులేనివారి సన్నిధినుంట యనుచితము. గాన నాతో నరుదేరుడు. నాసామ్రాజ్యంబు మీయధీనంబు సేసెద. నేనెన్నఁడేని మిమ్మట్టి తుచ్ఛకృత్యములకు నియోగింప ను స్మఁడీఁ?

సాలం——రాజేంద్రా! ధర్మవిదుఁడవగు నీకుఁ దెలియని దేమి కలదు? ఎట్టిదైనను ప్రభునకు నచ్చినదే ఘనకార్యము. దాని నెఱవేర్చుట మాకు విహితముగానఁ బోవుదము రమ్ము.

ఉద——మంత్రివరా! ఈసేనంజూచి తలఁకితినని యెంచెదో? ఖడ్గంబు తోడున్నంతదనుకఁ జిక్కుదునని తలంపకుము. మీచేనిం బంపుము. రిక్తగా సేనలఁజంపుకొననేల? వచ్చినదారిం బొమ్ము.

సాలం——మానధనా! నీశౌర్యం బెనెఱుంగనిది కాదు. నీ వసహాయుండవు. మహాసేనుని సేనలు లక్షలకొలఁది

సన్నాహముతో సున్నవి. పరాక్రమింప నిది యదను కాదు. నీకు శుభంబగును. నామాట వినుము.

ఉదయ— ఈ బెదరింపులకు నదరుదుననుకొంటివా? సాగరుం డు నదీనివహంబులకు బెణంకునే? అభిమన్యువంశ్యు లె న్నఁడేని జన్యంబునకు వెఱచువారు గారు. నీవు బ్రా హ్మణుఁడవు గాన తలంగుము.

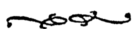
సాల— రాజా! హితము వినవొల్ల వైతివి. ఏ నేమిసేయుదు? నని యటనుండి తొలంగునంత నా మహీకాంతు ననం తమగు సేనానివహంబు చుట్టుకొనియెను.

అప్పు డప్పాండవవంశ్యుం డాదంతునందు క్షీరసాగరం బున మందరమహీధరంబుచాడ్పున దిరుగుచు యోధులను వధించుచుండెను. మహాసేను ననుమతి సాలంకాయనుండు వత్సరాజునకుఁ బ్రాణభయంబు లేకుండునట్లు సంగరంబు సేయుఁడని యానతియొసంగుటం జేసి వీరభటులు పెక్కండ్రు మడిసిరి. ఆయెడ నొక్క యోధుం డుదయునశ్వంబు కాలు నఱుక నదినేల కొఱగెను, అంతవత్సరాజు పదాతియై నిజఖడ్గం బున బెక్కురుసైనికులం దునుమాడి కొంతతడవునకుఁ బరి శ్రాంతుఁడయి సొమ్మసిలెను. అత్తఱి సాలంకాయనుఁడు వత్స రాజును బంధించి యుజ్జయినికిఁ గొంపోయెను.

తృతీయ ప్రకరణము.

యౌగంధరాయణ ప్రతిజ్ఞ.

కౌశాంబీనగరమునందు యౌగంధరాయణుఁడు భరత రోహకునికపటప్రయత్నమును చారులవలన వినియుండి యీ సంగతి ఱేనికిఁదెలుపుమని వత్సరాజునొద్దకు హంసకుఁడను శీఘ్రగామి ననుప వాఁడు పోవునంతకే వత్సాధీశుఁడు నాగవనంబు జేరుటచే వార్తాహరుండును నటకేగి శత్రుసేనాపరివృతుండగునరపతి నవలోకించి మంత్రివార్త విన్నవించి ప్రతివచనము గ్రహించి యుదయనుఁడు శత్రువులకుఁజిక్కుట గాంచి మరలి కౌశాంబికిఁజేరి యౌగంధరాయణుని దర్శించెను.

యౌగంధ—హంసకా! రాజునకుఁ గుశలమా?

హంస—రాజు జీవించియె యున్నాఁడు.

యౌగం—ఇది యేమి? ఇట్లనుచున్నాఁడవు? ఱేఁడు శత్రువులకు జిక్కెనా?

హంస—చిక్కెను.

యౌగం—నీవు ముందుగనే రాజునకు నావార్త యేలదెలుపవైతివి?

హంస—నేను పోవునంతకే యధీశుఁడు నాగవనము సేరెను.

యౌగం—హా! ప్రద్యోతుఁ డెంతపని చేసెను. వానిభాగ్యము నేమనవలయు. ఇదిమొదలుగా వత్సరాజమంత్రులకు

నశక్తియు నకీర్తియు సుస్థిర మయ్యెనే! అప్పుడు దూర దర్శి యగు రుమణ్వంతుం డెందుఁబోయెను? పరివార మేమయ్యెను?

హంస—బలపరివార మంతయు దాపున నుండుచో నీయనర్థ మేల సంభవించును?

యౌగం—పరివార మేమైనది?

హంస—జరిగినసంగతి వినుడు. మహారాజు వేణువనమున నుండ నొకవనచరుండు వచ్చి నాగవనంబున నొక యద్భుతగజంబు దిరుగుచున్నదియని చెప్పెను. ఆమాట వినగనె మనరాజు వానికి నూఱుసువర్ణనిష్కములు బహుమానమొసఁగి దానిలక్షణములనుబట్టి నీలకువలయముగా నుండుననితోఁచెడిని. అట్టిది హస్తికులచక్రవర్తియని హస్తిశిక్షయందుఁ జదివియుంటిని. నేనిదె వీణామాత్రసహాయుండనై దానింబట్టుకొని వచ్చెదనని గమనోన్ముఖుండాయెనట.

యౌగం—అప్పుడు రుమణ్వంతుం డేల రాజు నుపేక్షించెను?

హంస—మంత్రిముఖ్యుఁడు దేవరవారిని బ్రతిమాలికొని దేవా! నాగవనము శత్రుజనులకుఁ జేరువైనదిగాన నటకు మీరసహాయముగా జనుట యనుచితము. గావున మనము పరివారముతోఁగూడ నేగుదము. అని విన్నవించెను.

యౌగం—అందఱయెదుట నిట్లు చెప్పియుండెనా?

హంస — అవును.

యౌగం—మహారాజు మంత్రికేమి బదులుచెప్పెను.

హంస—వనగజము జనసమ్మర్దము సహింపదు. గాన నాతోఁడు మీ రెవరలును రాకుఁడని సుందరపాటలమునెక్కి వెల్వడియెనని యచ్చటివారు తెలిపిరి.

యౌగం — అంతనీవేమి చేసితివి ?

హంస—నేను వారుపోయిన దారినిబట్టి నాగవనము చేరితిని. నేను పోవువఱకే మహారాజు శత్రులచేఁజుట్టుకొనఁబడి యుండెను

యౌగం—అచ్చట పోరాటము జరిగెనా ?

హంస—ఘోరముగాజరిగెను. పెక్కండ్రు వీరభటులుమడిసిరి.

యౌగం—శూరవరుం డగుమనఱేఁడు మేనఁ బ్రాణములుండ వైరుల కెట్లుజిక్కెను ?

హంస— మహారాజొక్కరుండు పెక్కండ్రతోఁ బెద్దకాలము పోరి సొమ్మసిలుటచే వారు బట్టుకొనఁ గలిగిరి.

యౌగం—రాజు సొమ్మసిలె నంటివి. ఱేనికిఁ దిరుగ దెలివివచ్చినది గంటివా ?

హంస—కంటిని. ఱేనికి బాగుగ జాగ్రత కలిగెను.

యౌగం—అట్లేని రాజును వారెట్లు బంధించిరి.

హంస—సొమ్మసిలగానె త్రాళ్ళతోఁ జేతులు గట్టివైచిరి.

యౌగం—హా! ఎంతమాట వినవలసెను.

ఆజానుదీర్ఘములు కరికరసదృశములు దేవభూదేవప
రిపూజాసక్తంబులు నగుమహారాజుభుజంబులకు గంక
ణస్థానంబున బంధనంబు లుంచఁబడియెగదా? రాజేం
ద్రుండు నిన్నుఁ గాంచెనా?

హంస—చూచెను.

యౌగం— ఏదేనిం జెప్పెనా?

హంస—యౌగంధరాయణునిఁ జూడుమని చెప్పెను.

యౌగం—మంత్రుల నెల్లరను విడిచి నన్నే చూడుమని
చెప్పెనా?

హంస—అగును.

యౌగం—స్వామ్యన్నము దిని స్వామిచే బహూకృతుఁడగు
వానిపోల్కి ప్రత్యుపకారమేమియుఁ జేయనేరకున్నను
నన్నుఁ జూడఁదగినవానిగనే తేఁడు మన్నించెనా? తరు
వాత నేమిచేసిరి?

హంస—ఉజ్జయినికిఁ గొంపోయిరి.

యౌగం—ఈయనర్థము సంభవించునోయని యేనుముందుగ
శంకించుచునే యుంటిని. ఇదిప్రద్యోతునకుఁ బెద్దకో
ర్కిగదా? కానియిట్టిదశ నున్నమహీకాంతుండు
తానింతదనుక లెక్కసేయని మహాసేను నెట్లుచూడఁగ
లఁడు? అట వారువలుకుతిరస్కారవాక్యంబు లెట్లు
వినఁగలఁడు? తనకువానియెడఁగలకోపము నెట్లు లడంచు
కొనఁగలఁడు?

హంసకా ! నాప్రతిజ్ఞ వినుము.

రాహుగ్రస్తుఁడగుచంద్రునిపోల్కి శత్రుబలగ్రస్తుఁడగు మహారాజును విడిపింపనైతినేని నేను యౌగంధరాయణుఁడ గాను.

ఇదిగాక వత్సరాజుతో మహాసేనుకూఁతు వాసవదత్త నుగూడ కౌశాంబికిఁ జేర్పనైతినేనియౌగంధరాయణుఁడనుగాను

ఆ॥ వె। కట్టియల మథింప గలుగదే యట నగ్ని
పుడమి ద్రవ్వజలము వొడమకున్నె
ఉండునే యసాధ్య ముత్సాహులకు సితి
కలన నన్నియత్నములు ఫలించు॥

గాన నా యోపినట్లు యత్నింతును. దీనికి దైవము తోడ్ప వలయు నని వానింబనిచి కార్యపరుండై యుండెను.

చతుర్థ ప్రకరణము.

—♦ వర నిశ్చయము ♦—

ఉజ్జయినీనగరమున నిజసౌధమునందు మహాసేనుఁడం గారవతియనుతనుపత్నితో నిట్లుసంభాషించుచుండెను.

మహాసేను—దేవి! వాసవదత్త యెట నున్నది?

అంగారవతి—ఉత్తరయనుగాయకివద్ద నారదవీణ నేర్చికొన నేగెను

మహా—దీనికి సంగీతమున నభిరుచియెట్లు లేర్పడెను?

అంగా— కాంచనమాల యను నెచ్చెలి వీణనేర్చి కొనుచుండఁ జూచి తానును దానియందు నుత్సుకురా లాయెను.

మహా—చిన్నతనపుచర్య లిట్లే యుండును.

అంగా—దేవరవారివద్ద నొకవిన్నపము సేయదలంచితి.

మహా—ఏ మది?

అంగా—వాసవదత్తకు సంగీతాచార్యు నేర్పరచుఁడు.

మహా—వివాహకాలము సమీపించియుండ నిపు డాచార్యుఁడు దేనికి? భర్తయె నేర్పగలఁడు.

అంగా—ఆ! కన్నియ కిప్పుడె వివాహకాలము వచ్చెనా!

మహా—బాగుగా నున్నది. వరుని నాలోచింపుమని యను దినము పోరుచు నిపుడు సంతాపపడియ దేల?

అంగా—వివాహముసేయుట నాకును సమ్మతమే? అయిన ను నదికాగనె వాసవదత్త యత్తవారింటికిఁ బోవునని తలంపగా సంతాపము గలెడిని. వరుని నిశ్చయించి తిరా?

మహా—నిశ్చయింపలేదు.

అంగా—ఇంకను నాలోచించుచునే యున్నారా?

మహా—మనకన్నియకై పెక్కురు రాజకుమారులు సందేశ ముల ననుపుచున్నారు. వారిలో నెవ్వనిని నిశ్చయింపఁ జాల కున్నాను.

అంగా—అధికముగాఁ జెప్పనేల? ఎవ్వని కిచ్చినచో మనము సంతాప మొందమో అట్టివానికి నొసఁగుడు.

మహా— మాట కడుసులభముగా జెప్పితివి. నిశ్చయించుట కష్టము. వరునియందుఁ బదంపడి యేదేని నవగుణము దేటపడునెడ దూఱుటకే నన్ను నిశ్చయింపు మనుచుంటివి. సందేశ మంపినవారిలో నెవ్వనినైన నచ్చినవానిని నీవ నిశ్చయింపుము.

అని నుడువుచుండ నొకచారుండు వచ్చి

చారు— మహాప్రభూ ! వత్సరాజు మహామాత్యుఁ డగుసాలంకాయనునిచేఁ బట్టుకొనఁ బడియెను.

మహా— (సంతసమున) నీ వేమని చెప్పితివి ?

చారు— వత్సరాజు సాలంకాయనునిచేఁ బట్టుకొనఁబడియెను

మహా— ఉదయనుఁడే ?

చారు—అగును,

మహా— శతానీకునిపుత్రుఁడే ?

చారు— అగును.

మహా—సహస్రానీకుని మనుమఁడే ?

చారు—అగును.

మహా— యౌగంధరాయణుఁడు చనిపోయెనా ?

చారు— ఆయన కౌశాంబిలో నున్నవాఁడు.

మహా— అట్లైని వత్సరాజు చిక్క లేదు.

చారు— నామాట నమ్ముడు.

మహా—ఎవ్వాని శౌర్యమును రణరంగములయందు వైరులు వొగడుచుందురో అట్టియుదయనుఁడు చిక్కెనని నీచె

ప్పినమాట విశ్వసింపఁ జాలను. చేతితో మందరగిరిం ద్రిప్పితి ననిచెప్ప నెవ్వఁడు నమ్మును ?మఱియుయౌగం ధరాయణుని నీతిమర్మములు జగమున నుతికెక్కియుం డ నతఁడు జీవించియుండగనే యీవీరవరుఁడు మనకు జిక్కుట యెక్కడిది?

చారు—మహారాజా ! నేను బ్రాహ్మణుఁడను వృద్ధుఁడను ఇది వఱకు నసృత మాడి యెఱుంగను.

మహా—సాలంకాయనుఁ డంపినపురుషుం డెక్కడ?

చారు—జవనాశ్వములుగల యరదంబున వత్సరాజునునిచి కొని సాలంకాయనుఁడే వచ్చెను.

మహా—ఇట్లువచ్చెనా?ఔరా!ఏమి నాభాగ్యము? ఇప్పుడుమన సేనలు సన్నాహము విడిచి విశ్రమింపనీ. ఇది మొదలు కొని చారులను బ్రచ్ఛన్నముగా ననుప నక్కఱలేక రాజులు నిర్భయముగానుందురు. ఆహా! నేటికి మహా సేనుఁడ నైతిని.

అంగా—మన మంత్రి వత్సరాజుం గొని వచ్చెనా?

మహా—అగును.

అంగా—ఈతని నిమిత్తమేకదా?వాసవదత్త నింతదనుక నెవ్వ నికి నీఁ దలఁపకుంటిమి.

మహా—సాలంకాయనుఁ డెక్కడ?

చారు—రాజద్వారంబున నున్నవాఁడు.

మహా—రాజకుమారునకుఁ జేయనగు సత్కారము వత్సరాజునకుఁ జేసి యతనితో సాలంకాయనుని లోనఁ బ్రవేశపెట్టుము. వత్సరాజుం జూడవచ్చిన పురజనులం బార ద్రోలకుఁడు. ప్రసిద్ధుఁడగు నాశత్రునిం బౌరులు వీక్షింతురుగాక.

చారు — దేవరచిత్తము.

అంగా—ఏ నీరాజకులమున నెన్నియో యభ్యుదయములననుభవించితిగాని యింతయుత్సవము నెఱుంగను.

మహా—వత్సరాజును బట్టు నంతటి సంతోషవిషయముగాంచి యెఱుంగను.

అంగా—నిజముగా వత్సరాజేకదా?

మహా—అగును.

అంగా—మనసంబంధముగోరి యెందఱో రాజులు దూతల నంపిరిగాని యితఁ డనిపియుండలేదు.

మహా—ఈతఁడు మహాసేనుఁడను పేరే విననొల్లఁడు.ఇకఁమన సంబంధము నెట్లు కాంక్షించును?

అంగా—మిమ్ములను లెక్కసేయఁడా?అతఁడు పిన్నవాఁడా? లేక తెలియనివాఁడా?

మహా—పిన్నవాఁడేగాని తెలియనివాఁడుగాఁడు.

అంగా—దేనినిబట్టి యీతని కింత గరువము?

మహా—సుప్రసిద్ధరాజర్షి నామముతో నొప్పునదియు వేదవిదితమైనదియు నగు భరతవంశ మతనికి గర్వము గలి

గించెడిని. కులక్రమాగతమైన గాంధర్వ మీతనికి నభి
మానముం బెనిచెడిని. అభినవయౌవనమునకు దగిన
రూపము విలాసము నొసంగెడిని.జనానురాగము విశ్వా
సమును వృద్ధిపఱచెడిని.

అంగా—కులము, రూపము, విద్య, ప్రాయము మొదలుగా
నన్నియు మేలిగుణములే. ఇంక వీనిలో నెద్ది మీకు
ద్వేషకారణ మయ్యెను?

మహా—దేవి! అగ్గి పొదలనెల్లం గాల్చునట్లు నాశాసనము
పుడమియం దెల్లెడలం బ్రజ్వరిల్లెడిని. గానియీతని
దేశంబునం జెల్లదు. ఇదియె ద్వేషబీజము.

అంగా—అంతశూరుండా?

కంచుకి—దేవ ! సత్కరించి వత్సరాజుతోగూడ సాలంకా
యనుని లోనం బ్రవేశపెట్టితిమి. వత్సరాజువీణ యిది.
దీనిని మీ కిమ్మని మంత్రివర్యుం డనిపెను.

మహా—ఆహా! ఇదియె ఘోషవతి. దీని ప్రయోగించునెడ నువ
యునునకు మత్తగజంబులును వశపడుచుండును. పెద్ద
వాండగు గోపాలకుం డర్థశాస్త్రమున నాసక్తుండు.చిన్న
వాండైన యనుపాలకుం డన్ననో వ్యాయామపరుండై
గాంధర్వమున ద్వేషంబును గలవాండు. ఈవీణ నెవ్వని
కిచ్చిన నుపయోగపడును ?

అంగా—వాసవదత్త వీణ నేర్చికొనుచున్నదిగదా ?

మహా—వీనిని దానికె యిప్పింపుము.

అంగా — ఈవీణనుగూడ నిచ్చునెడ దానికి గానోన్మాదమిం కను బెరుగునేమో?

మహా — ఆడుకొననిమ్ము. అత్తగారింటికేగిన పిదప నిదియంత యు సాగదు గదా?

కంచుకి — వత్సరాజునకుఁ బెద్దగాయములు దగిలియుంటచే నాయనను మధ్యమగృహమున బ్రవేశపెట్టితిమి.

మహా — గాయము లయ్యెనా? ఇప్పుడుపేక్షింపదగదు. ఉప యనుని గాయముల మాన్పింపుమని భరతరోహకునకుఁ జెప్పుము. ఇదిగాక, అతఁడేదికోరిన నది సగౌరవముగా దీర్పుఁడు. ఆతని యింగితము గ్రహించియె యుప చరింపుఁడు. కడచిన పోరాటముం గుఱిచినమాట లతని యొద్ద బ్రస్తాపింపకుఁడు. తమియైనప్పుడు దీవింపుచుండుడు. మణిభూమికయందుఁ బ్రవేశపెట్టుడు.

కంచుకి — మహాప్రసాదము. అట్ల యొనర్తు నని యేగెను.

అంతలో భానుమంతుండు గగనమధ్యము నలంకరింప మహాసేనుఁడు మాధ్యాహ్నిక కృత్యమునకై వెడలిపోయెను.

పంచమ ప్రకరణము.

యౌగంధరాయణుని కార్యక్రమము.

యౌగంధరాయణుఁడు కౌశాంబీనగరమున హార్షరక్షి తుని రాజ్యకార్యనిర్వాహణమునను, కటకపింగళకులను దండనా థులను రాజ్యసంరక్షణకృత్యమునను నియోగించి తా నున్మత్త

వేషమును, రుమణ్వంతుఁడు క్షపణక వేషమును, రుమణ్వంతుని
తోఁబుట్టువు సాంకృత్యాయని యను పేర యోగినీవేషమునుదా
ల్చియుజ్జయినిం బ్రవేశించిరి. ఇంకను పెక్కురు పెక్కువిధముల
మాఱుపేరులు దాల్చి కొందఱు ద్వారపాలురుగను, మఱికొం
దఱు గజాశ్వాది సంరక్షకులుగను నుండి మహాసేనుని గొల్చు
చుండిరి. ఈ యౌగంధరాయణప్రేరితు లగు రాజపురుషులు
కార్యనిపుణు లగుటం జేసి ప్రద్యోతుని మెప్పు వడసి యట సభ
కారములఁ బడయుచుండిరి. ఈవిధమున నుజ్జయినీనగరము
నానాటికి వత్సదేశజనభూయిష్ఠ మయ్యెను. యౌగంధరాయణ
ముఖ్యు లొక్క సంకేతస్థలము నేర్పఱచుకొని రాత్రులయం
దు గార్యాలోచనము సేయుచుఁ బగటివేళఁ దమ తమపనులు
నిర్వర్తించుకొనుచుండిరి.

అట్లుండి వారు ప్రద్యోతుని పట్టపేనుఁగు నలగిరికి మద
జనక వస్తువులు మిక్కుటముగాఁ బెట్టించిరి. ఆగజరాజము గిరి
వరము బోలియుంటనే దానికి నలగిరియను పేరు చొప్పడి
యెను. మదకరవస్తుభక్షణంబున నద్దానికి నత్యధికమదంబు
స్రవింపం దొడంగెను. అంత దాని యెదుట యౌగంధరాయణ
ప్రేరితు లగు గూఢచారులు కొన్నిభవనంబులు గాల్చిరి.
అప్పుడు మత్తదంతావళ మాభీలములగు జ్వలనజ్జ్వాలలం గాంచి
బిట్టుబెదరి కట్టుగొయ్యఁ బెకలించుకొని నగరంబుపైఁబడి
కనఁబడినమావటీండ్రను, శూలహస్తులను, యోధులనుగూడఁ
జిత్రవధ సేయఁ జొచ్చెను. అత్తఱి నానగరంబు ధావమాన
యోధనికరంబును, రోదమానస్త్రీజనంబును, పలాయమాన

పురజనంబును నై యకాలప్రళయశంకాకులం బయ్యె. అప్పుడు ప్రద్యోతుం డవ్వార్త విని యేమియుందోఁపక నిజకాంతతో సౌధాగ్రంబు సేరి సాలంకాయనుని బిలిపించికొనునంతలో గొందఱు దాసీజనులు వచ్చి మహాప్రభూ! భర్తృదారిక దేవి దర్శనకాంక్షతో శిబికారూఢయై తూర్పువీధి కేగియుండెను. మత్తగజంబావీధినే తిరుగుచున్నదని తెలిపెడినని విన్నవించి యాక్రోశించిరి. అంత మహాసేనుండు శోకాకులచిత్తుండై యావీధికి గొందఱు భటులంబనుప వార లటకేగి వాసవదత్తావృత్తాంతం బరసి దేవా! శ్రీమతి దేవిగోపురము నెక్కి యున్నది యని చెప్పిరి. ప్రద్యోతుఁడు సాలంకాయనుం జూచి.

ప్రద్యో—మంత్రిముఖ్యా! ఈమత్తగజోపద్రవము వారించు నుపాయ మేమి?

సాలం—దాని నాలోచింపనే తమసన్నిధికి వచ్చితిని.

మహా—అది వశముగానప్పు డేమిచేయవలయు? దానిని వధింప ధానుష్కులకు నానతిమ్ము.

సాలం— అద్ది పట్టపేనుఁగు. దేవరవారు పట్టాభిషిక్తులైనప్పుడు దాని నధిష్ఠించితిరి. పట్టపేనుఁగును జంపుట పాడిగాదు.

మహా—అయ్యది యెల్లరను జంపునప్పు డేమి చేయవలయు?

సాలం—వే రుపాయము లేనప్పుడు మీరు సెలవిచ్చినదే.

మహా—ఇపుడు దాని వశపరచుకొన నేమియుపాయము గలదు?

సా — వత్సరాజు గజవశీకరణవిద్య గలవాఁడని ప్రసిద్ధిక లదు. గాన నాతనిని నీపనియందు నియోగించినచో జక్కపడునని తోఁచెడిని.

మహా — ఇపు డతనితోడ్పాటు గోరుటే మనకు మానభంగక రము. దీనికి మనము లోఁబడి యతనిఁ బ్రార్థించినను మనయెడ నాగ్రహాగ్రస్తుఁడగు నతఁ డిప్పనికి నొడంబ డునా?

అంగా — ఒడంబడినచో ననుపవలయుననియె యెంచితిరా? అతఁడు కులరూపశీలాదులకలిమి మనకన్నియకుఁదగునని యెన్నుచు నీ రాకుమారుని మదపు తేనుఁగునకు నర్పింప జూచెదరేమి?

సాలం — ఆయన కేమియు భయములేదు. వత్సరాజు నెప్పగి దినేని నిప్పని కొప్పించెద. అనుమతించుడని రాజు నాజ్ఞ గొని సాలంకాయనుఁడు కౌశాంబీశునొద్ద కేగి యిట్లనియె.

సాలం — రాజా! మీకు సుఖమా?

వత్స — చెఱలోనున్నవానికి గలసుఖము నీమది కెట్లు తెలియును? పరిహాసింపవచ్చితివా?

సాలం — కడచినదానికై వగచిన నేమిలాభము? నామాట యాలింపమినే మీ కిట్టినిర్బంధము ప్రాపించెను. ఇంక నైన నామాట పాటింతురేని మీకు దప్పక శ్రేయము గలిగెడిని.

వత్స—వంచకులమాట పాటింపకుండు టెట్లు?

సాలం—కార్యావసరముంబట్టి యెట్టివారలకైన నొకప్పుడు ఫల ముపయోగింపవలసివచ్చుట రాజనీతికి విరుద్ధముగాదు. అట్లని యెల్లపు డద్దానినె యవలంబింతుమా?

వత్స—ఇపుడు మీరు చెప్పఁదలంచిన దేమి?

సాలం—మీ రొకపని సాధింపవలసియున్నది.

వత్స—వివరింపుఁడు.

సాలం—నలగిరి యనుగజేంద్రము మదించి యేరికి వశపడక జనులసమయించుచున్నది. గజవశీకరణవిద్యాప్రభావంబున దానిం బట్టుకొనినచో మీకు గొప్పలాభము గలిగెడిని.

వత్స—ఆవిద్యామహిమంబుననేకదా యిదివఱ కిట్టిలాభము పొందితి. ఈలాభముఁ బెంపుసేయఁ దలంచితిరి కావలయు? వచ్చినలాభము చాలును.

సాలం—నామాట వినినచో మీ కీకష్టము వాయును.

వత్స—వినకున్న నేమి?

సాలం—మీ కీనిర్బంధము నివర్తింపదు. అదిగాక, గజవశీకరణవిద్య తెలిసియు మీ రీమత్తగజోపద్రవము వారింపనిచో నదిజనములఁ జంపుటయువిలుకాండ్రు దానిం బరిమార్చుటయు సంభవించును గాన నాహింసాదోషము మిమ్ముసంక్రమింపక మానదు.

వత్స—సాలంకాయనా! మీరాజమంత్రులంబట్టి నాచిత్త మిప్పని నొల్లకున్నను హింసాదోషము నిర్బంధించుచున్నది. అయినను నిరాయుధుఁడ నేమిసేయుదును?

సాలం - మీా రీకృత్యమున కొడంబును నెడ సాధనంబులకు గొఱంతయేమి?

అనిపల్కి యామాత్రిముఖ్యుడు వత్సేశ్వరు సుస్నాతుని జేయించి యుజ్జ్వలవస్త్రాభరణములను ఖడ్గమును ఘోషవతినిగూడ నొసఁగఁ గ్రహించి మహీశుండు వాసు సిద్ధబఱచినవారువంబు నెక్కి సాలంకాయనాదులు వెనుక వచ్చుచుండ మత్తమాతంగం బున్నయెడకుఁ బోయి దానిం గాంచి కొంతయెడంబుననె తురంగమంబు దిగి ఘోషవతి మేళవించి మధురం బగుకంఠస్వరంబుతో నేకంబుగ వీణవాయింపఁ దొడంగెను.

ఆమదనాగంబు మధురగానంబు విని శిరము వాంచి వీనులు నిక్కపెట్టుకొని భూనాథున కెదురై యాడుచుండెను అత్తఱి పురజనంబులు విస్మయాక్రాంతచిత్తులై గజరాజనర్తనంబు నాలోచించుచుండిరి. అప్పుడు దేవీగోపురంబున నున్న వాసవదత్త యుదయనుని రూపవిభవంబుదిలకించియు, గానమాధుర్యంబు నాకర్ణించియుఁ జిత్రన్యస్తాకృతిం దలపించెను. అంత నక్కోమలి సఖురాండ్రప్రేరణంబున సచేతనయై హస్తినటనంబు గాంచి యచ్చెరు వందుచుండెను.

వత్సనరపతి కొంతతడ వగ జేంద్రంబు నాడించి వశపడియెనని గ్రహించి సన్నసేయ నది పండుకొనియెను. అంత మహీకాంతుం డాదంతావళంబు నధిరోహించి వెడలుడు. నున్మత్తుండు తమ్మటంబు వాయించుచు నేనుంగునకు నడ్డపడుటయు గజేంద్రంబు వాని తమ్మటంబు నిజకరాగ్రంబున లాగి

యుదయనునకిడియె. భూమీశుం డాతన్మాట-బుజూచి యిచ్చిన
నందుకొనిగజంబు దానిందిరుగ నున్మత్తున కొసంగెను. ఏనుగు
ముట్టినది నాకే లయని యాయున్మత్తుండు దానిం జించివైచి
నిజేచ్ఛం బోయెను.

ఉదయనమహీశుండు మత్తగజారూఢుండై వెడలుడు
వాసవదత్త శిబిక నధిష్ఠించి బైలుదేరెను. తోడన సాలంకా
యనాదిరాజపురుషులు మహాజనంబులును జయజయశబ్దం
బులతో నరుదెంచుచుండిరి. అట్లు రాజసౌధంబు ముంగిటఁజేరు
టయు వాసవదత్త లోనఁ బ్రవేశించెను. సాలంకాయనాదులు
వత్సాధీశుని సౌధాంతరంబునఁ బ్రవేశపెట్టి రాజోపచారం
బులు సల్పుచుండిరి. పౌరు లెల్లగును నుదయనుమహాత్వంబును
నుపకారపరత్వంబును వేనోళ్ళఁ బొగడుచునీవసుధావల్లభుని
వాసవదత్తకు వల్లభునిగా గూర్చినచో విధిని మెచ్చనగునని
భావించుచుండిరి.

షష్ఠ ప్రకరణము,

గాంధర్వశిక్షణము.

వత్సరా జొకనాడు తనలోనిట్లు తలపోయం దొడంగెను.
అహో! విధివిపాకము నన్నెట్లు లాడించుచున్నది? నేనిట్లు వైరి
వంచనమునకు లోఁబడుదునని కలలోనైనఁ దలంపనైతిగదా?
ఏ నీ విపత్సముద్రంబు నెట్లు తరింతును? మత్తగజంబుగాంచి
యదియోడగా నెంచి దాని నధిరోహించి విరోధియోధంబు

జేరికింగొనక వెలువ . ంచునంతలో నాయాశయంబు గ్రహించి యప్రతిమ ప్రభావుండయ్యె నానేరమున నున్మత్తభూమిక నవలంబించిన యౌగంధరాయణుండు వేగిరపడకుము. ఇం కొక్క నెల నిరీక్షింపుము. నాటికిగాని మనయత్నంబులు ఫలింపవని తమ్మటముమీద వ్రాసి కనంబఱచెను. అదిగాక, నీ కీ సూకరితో నేల? సౌవర్ణప్రతిమ నొసగెదనని పలికెను. దానింబట్టి నీకు రాజకన్యను సంఘటింపఁజేసెద. ఏనుగునెక్కి యురుకకు మనునర్థము స్ఫురించెడిని. ఏనును వాసవదత్త గుణగణంబు పలువాళ్ళనుండి వినుచు. నాకన్నియ నెట్లు సూతు నని యెన్నుచుండ నాహతవిధి వైరివంచనామిషంబున నిటకు రప్పించి యాచంచలాక్షిని దృగ్గోచరం గావించెను శత్రు బంధంబుల నేవిధినైన విదిలించుకొనియేగఁజాలుదుగానియావి లాసవతి కటాక్షవీక్షణబంధంబులు విడిపించికొన శక్తుండగాను. ఆకన్నియ సవిలాసకృత్యంబులు సూడ వెడవింటిజోదునాయెడఁ బ్రసన్నుండుగాఁ దోచెడిని. అయినను నాయన్నువమిన్న లభించు టెట్లు? నిజదేశంబు సేరుటెట్లు? అని చింతించుచుండెను.

అంతలో నంగారవతీప్రేరణంబున మహాసేనుండు వాసవ దత్తకు వత్సరాజుచే వీణ నేరిపింప నెంచి సాలంకాయనుం గూడి యుదయనుని యొద్దకు వచ్చెను. అప్పుడు సాలంకాయ నుండు వత్సమహీపతింగాంచి యిట్లనియె.

సాలం—రాజేంద్రా. మాప్రభువు మీమైత్రిని గోరెడిని!

వత్స—అది నాకుమున్నె తెలియును. మీరు మైత్రిని గోరకు న్నచో నన్నెట్లు వంచింతురు?

సాలం—భూనాథా! గతము మఱువుము.

వత్స—మీచేసినపని యుత్తమక్షత్రజన్ముఁడు మఱుచునదియే? అదిగాక మైత్రి సములకే చెల్లునుగాని అది మాకెట్లు చెల్లును?

సాలం—మీ రిర్వురు సములనియె నానమ్మిక.

వత్స—కానేర మనియె నానమ్మిక.

మహాసేనుఁడు—అది యెట్లును నిజమే.

వత్స—ఎట్లో వివరింపుము.

మహాసేను—నీవు బద్ధుండవు. నేను బంధించిన వాఁడను.

వత్స—ఈమహాకార్యమునకు నీవ సంతసపడవలయు

మహా—ఇది మహాకార్యము గానేరదా ?

వత్స—మన యిర్వురము ద్వంద్వయుద్ధంబునకు గడంగుదమా?

మహా—నేను గనుసన్న సేసినచో నిపుడు లక్షలకొలఁది సైనికులు నిన్ను జుట్టుకొందురు.

వత్స—నే నీనలగిరి నెక్కినచో నిన్ను నీయక్షౌహిణినిగూడ క్షణమాత్రమున మర్దింపగలను.

సాలం—వత్సేశ్వరా! మీసన్నిధికి నతిథులమై వచ్చినవారి యెడ నాగ్రహంబు పూనుట తగునా?

వత్స—అతిథుల కోర్కి దీర్ప సంసిద్ధుఁడను. అతిథి వచ్చి ప్రాణంబు గోరినను సుధాకరవంశ్యులు వెనుదీయరు. ఇప్పుడు అతిథి యెవ్వరు? కోరునదేమి?

సాలం—అతిథి మహాసేనుఁడు. ప్రార్థించునది విద్యోపదేశము.

వత్స——ఏ విద్య కావలయును?

సాలం——గజాకర్షిణి గాంధర్వము ననునవి యపేక్షితములు

వత్స——వాని నవివాహితులకే యుపదేశింపనగును.

సాలం— రాజపుత్రులు వివాహితులైనను భర్తృదాశిక యపరి
ణీతయే. గాన నామెకు నుపదేశింపుడు.

వత్స——స్త్రీజనమునకు గజాకర్షిణి యనర్హము.

సాలం——ఆకన్నియకు గాంధర్వమునే యొసంగుడు.

వత్స——ఆపె రాకన్నియ. అందును నంకురితయౌవన అట్టి
వారి సమావేశము మాకు ననుచితము.

సాలం——అది శంకాస్పదము గాకుండునట్లు యొనర్తుము

వత్స—ఎట్లు?

సాలం——ఈనగరమున సాంకృత్యాయని యని యొకయోగి
కలదు.ఆమెసాన్నిధ్యమున రాకన్నియకు మీరు గాంధ
ర్వము నుపదేశించుట యేరికిని శంకాస్పదము గాదు.

వత్స——ఆయోగిని యెవ్వరు?ఆమెశీలాదు లెట్టివి?

సాలం——ఆయోగిని హిమవన్నగప్రాంతమునుండి వచ్చియున్నది
యోగసిద్ధురాలు

వత్స——అటులేని శంకాస్పదముకాదనియె తోఁచెడిని.

నావుడు సాలంకాయనుఁడు మహాసేనునితో నటనుండి
వెడలి వాసవదత్తాంగారవతులతోఁగూడి సాంకృత్యాయనియు
న్నయెడకుఁ జనిరి. అప్పుడు మహాసేనుఁడు నమస్కరించి
యోగినితో నిట్లనియె.

మహా — యోగినీతిలకమా ! మీతపంబు నిర్విఘ్నంబుగ సాగెడినా?

సాంకృ — ప్రభువులవారియనుగ్రహంబు గలుగ మానియు మాదులకు విఘాతం బెట్లు గలుగను?

మహా — అమ్మా! మిమ్మిపు డొకపని యర్థింపవచ్చితిమి.

సాంకృ — ఆనతిండు.

మహా — ఈకన్నియకు గానవిద్యయందు నాసక్తి యధికము. వత్సరాజుచే వీణ నేర్పింపఁదలంచితిమి. అతఁడు మాభవనమునకు రానొల్లఁడు. అశంకితమగుప్రదేశము కుదురదయ్యెను. వత్సరా జెట్టకేలకు మీసాన్నిధ్యము నంగీకరించెను. ఇప్పని నొడగూర్ప వేడుచున్నారము.

సాంకృ — రాజా! మహాకాళేశ్వరుదర్శనంబుగోరి యిట వసింపవలసె. మాకు జనసమ్మర్దంబె యసహ్యము. అందును యువజనసన్నివేశము. గానగోష్ఠియు నిషిద్ధములు ఏమి సేయను దోపకున్నది.

మహా — మీరు జగమును దరింపఁజేయ నెంచి యవతరించిన కారణజన్ములు. మీసన్నివేశమున మాబోటిప్రాకృతుల మనంబులును నిర్మలంబు లగుచుండ నితరజనసన్నివేశము సిద్ధజనుల కెట్లు చిత్తవిక్షేపకర మగును? కావున మాప్రార్థనం బంగీకరించి మమ్ముఁగృతార్థులఁ జేయుము

అని వేడిన నాయోగిని సమ్మతించెను. అంత మహాసేనుం డువత్సరాజు నటకు రప్పించి వాసవదత్త నగ్నిసాక్షికముగ నతి

నికినంతేవాసినిగా నర్పించెను. వాసవదత్తావత్సరాజులదియొవివా
హామనితమలోభావించిరి. అదిమొదలుకొనివాసవదత్త వత్సరా
జునలన ఘోషవతిని వాయింప నేర్చికొనుచుండెను. కులము
రూపము, జవ్వనము, శీలము, కలాకౌశలము నన్నిట నీయి
ర్వురు ననుగుణమున నున్నవారు. మఱియుఁ బరస్పరానురాగ
భరితులు. అట్టివారిశిక్షణగ్రహణంబులు వర్ణింప నెవ్వరితర
ము? వారిద్దఱకు గ్రమంబుగ రాగవిభవంబులో ననురాగవి
భవంబును బరిపూర్ణం బగుచుండెను.

స ప్త మ ప్ర క ర ణ ము

వా స వ ద త్తా ప హ ర ణ ము.

అంతఁగతిపయదినంబులకు రుమణ్వంతుఁడు సేనాసము
దయమును సన్నద్ధముసేసి సీమాంతములయందు నిలిపెను.
దానంజేసి, మనపనులన్నియు సమగ్రము లయ్యెను. ఇఁక
నీనగరము వెల్వడనగునని యౌగంధరాయణుఁడు వత్సరాజున
కుఁదెలిపెను. దానింబట్టి యుదయనుండు గమనోన్ముఖుండై
యోగినికి నావృత్తాంతము సూచింప నామెవలన విడుగుంబోని
యవ్వార్త వినగనే వాసవదత్త మూర్ఛితయై కాంచనమాల
సేదదేర్పఁ గొంతతడవునకు దెలివినొందెను. అప్పుడు కాంచన
మాల యిట్లనియె.

కాంచ — సఖి! ఏల యిట్లున్న దానవు?

వాస—నీకు నాయెడ నేమివిశేషము గానవయ్యెను?

కాంచ—ఇప్పుడు స్మృతిదప్పితివిగదా?

వాస—నావస్తుజాతము నెల్ల నీ వుపయోగించికొనుము.

కాంచ—ఇంతసాహసము నవలంబింప నేల?

వాస—ఏ నేమిసాహసము నవలంబించితిని?

కాంచ—ఉసురులు వీడ నెంచుటకన్న సాహస మేమికలదు?

వాసవ—ఏనేమియు నెఱుఁగ. నన్నుఁ బలుకరింపకుము.

నావుడు కాంచనమాల సేయునదిలేక యూయుదంతంబు యోగిని కెఱిఁగింపఁ నామె యిది యుదయనుని ప్రయాణమూలమున సంభవించిన మనోవేదన యని గ్రహించి కాంచనమాలతో నిట్లనియె. మదవతీ! ఉదయనునిప్రయాణోదంతము వాసవదత్తకుఁ దెలిసెను గాన నీపరితాపము నకు నదియె కారణమని తోఁచెడిని. ఈరాత్రి పయనము సిద్ధమని వత్సరాజు నాకుఁ దెలిపెను. ఈవిలాసిని యాసర సునితో నేగుటకు సమ్మతించు నెడ నతనికిఁ జెప్పి యొప్పింతును. కాన నీవు వాసవదత్త నూఱడింపుము. నావిని కాంచనమాల వాసవదత్త నుపలక్షించి.

కాంచ—సఖి! నీసంతాపమునకు గారణమెద్దియో చెప్పుము.

వాసవ—నాకు సంతాపమె లేదు.

కాంచ—నీమాటంబట్టి నీకు నాయెడఁ జెలికారంబు కపటం బని తోఁచెడిని.

వాసవ—ఏకారణమున?

కాంచన—సౌహార్దంబు గలదేనినాకునిజంబేలవక్కాణింపవు?

వాసవ—నాకు నాయనువులె శత్రువులు. వీనిం బరిత్యజించి సుఖింతును. ఇదియ నిజము.

కాంచ—నీకు నీప్రాణములె సంతాపకరములుగాఁ దోప నేమి కారణము? ఉదయనవియోగము భరింపఁజాలవేని యాసుభగునితో నరుగుము.

వాసవ—తలిదండ్రులయనుజ్ఞ నొందక యట్లు వోవుట ధర్మ విరుద్ధము గాదా?

కాంచన—క్షత్రజాతికన్యలకు స్వయంవరము విహితమై యుండ నీ వీసుందరుని వరించి యితనితో నేగుట యధర్మ మెట్లగును?

వాసవ—ఇది ధర్మ్యమే యైనను తలిదండ్రులయనుజ్ఞనొ నడయక ప్రియునివెంబడించి యేగుట యపఖ్యాతికర ము గాదా?

కాంచన—ప్రియునివెంబడి యేగుట యపకీర్తికర మెట్లగు?

వాసవ—ఇందు దోషము లేకున్నను వత్సరాజు ప్రద్యోతుని ప్రియపుత్రిక నపహరించెనని లోకులు చెప్పికొనుచుం దురుగాన నాతలిదండ్రుల మానభంగమున కెట్లుసమ్మ తింతును?

కాంచన— ఈమూలమున మీజనకునకు మానహాని సంభావిత మైనను నీ కిది యవశ్యకర్తవ్యమే యగు.

ఏలన, ఉదయనమహాసేనులకుఁ బూర్వవిరోధము కలి గియున్నకతనమీతండ్రియుదయనునిఁ బ్రార్థించుటగాని, తన్మా

లమున నతఁడు నిన్నుఁ బరిగ్రహించుటగాని సంభవింపదు. దానంజేసి యిప్పుడు వత్సరాజుతో నరుగుటయ శ్రేయమని బోధించి వాసవదత్త నొడంబఱచి యావృత్తాంతము యోగినీముఖమున నుదయనునకుఁ దెలుప నాయన యనుమతించెను.

అంత నారాత్రి వత్సమహీనాథుండు వాసవదత్తాకాంచనమాలలతో భద్రవతియను ధేనుక నధిష్ఠించి వెడలెను. అప్పు డందున్న పురరక్షకులు మున్నగువారిలో బెక్కురు యౌగంధరాయణుని గూఢప్రణిధులే యగుటంజేసి బహిర్ద్వారంబు దనుక నుదయనునిపయనంబు నిర్విరోధంబె యాయెను. పురద్వారమున నున్న వీరభటులు కౌశాంబీనాథు నడ్డగింప వారిని శరసంధానంబునం గూల్చి యుదయనుండు భద్రవతిని నడిపించుచుండెను. హతశేషులగు వీరభటులప్రేరణంబున మహాసేనుని సేనలు వత్సేశుని వెంబడింప యౌగంధరాయణుండు ఖడ్గహస్తుండై యాసేన నొక్కింతతడవు నిలిపెను. అంతలో వత్సరాజు సీమాంతము నతిక్రమించి నిజసైన్యంబుం గలిసికొని కౌశాంబీనగరప్రాంతంబుననున్న లావాణకంబను రమ్యాహర్మ్యంబుఁ బ్రవేశించెను.

అష్టమ ప్రకరణము.

యౌగంధరాయణ సమ్మానము,

ఉజ్జయనీనగరమున నానాఁటిప్రభాతమున గొప్పకలకలము వినవచ్చెను. అప్పుడు సేవకులు తమలో నిట్లు సంభాషింపఁదొడంగిరి.

ప్రథముఁడు—ఈరణగుణధ్వని యేమి?

ద్వితీయుఁడు—వత్సరాజు వాసవదత్త నపహరించి కొనిపో యెను.

ప్రథము—వారి కెవ్వరు నడ్డపడలేదా?

ద్వితీ—వారిని సేనయంతయు వెనుదవిలెను.

ప్రథము—అప్పు డేమయ్యెను?

ద్వితీ—ఒక్క మహాపురుషుఁడు ఖడ్గహస్తుఁడై యక్షౌహిణి నా పెను. అంతలో వారు యథేచ్ఛం జనిరి.

ప్రథ—ఆపురుషుఁ డెవ్వఁడు?

ద్వితీ—ఇంతదనుక నీనగరమున నున్మత్తవేషమునఁ దిరుగు చున్నయౌగంధరాయణుఁడే.

ప్రథ—ఏమి యీచిత్రము. ప్రాకారము, పురద్వారము దక్క యీనగర మంతయు గౌశాంబిగానె యున్నది. తరు వాత నేమయ్యెను?

ద్వితీ—యౌగంధరాయణుఁడు పట్టువడియెను.

ప్రథ—ఏమికారణము?

ద్వితీ—ఆమహామాత్యుఁడు సేనావేగము నాపగలిగెను. గాని యింతలో విజయసుందర మనుగజంబుదంతము దవిలి యాధీరునిచేతిని స్త్రింశము భగ్న మయ్యెను. దానంజేసి యామంత్రివరుండు చిక్కెను.

అనిచెప్పుచుండ యౌగంధరాయణునిఁ జేతులు గట్టి కొందఱు భటులు గొనిపోవుచుండిరి అప్పుడు యౌగంధరా

యణుఁడు తనలో శత్రువశముననున్న వత్సరాజును బంధవిము క్తుని గావించి యాయుధ దోషంబునఁ బట్టువడినను స్వామిదుః ఖము వాపితిగానఁ జయించితిననియె వైరిజనంబులోనికి నిర్వి చారంబుగఁ బ్రవేశించు చున్నాఁడ, నని తలంచుచు జనులం గాంచి.

మహాజనంబులారా! భార్యారహితునకు వనవాసము దుఃఖకరముగాదు. కోరిక తీర్చుకొనిన వానికిఁ గష్టంబు నని ష్టంబు గాదు. ధర్మము నార్జించిన వానికి మరణంబును శోక కారణంబు గాదు.

ఏను విరోధము భయము అవమానము గూడ లెక్కింపక నయములను వినయములను శస్త్రములను యోజించి శత్రుని జయలక్ష్మిని మిత్రులయపకీర్తిని దొలఁగించి జయమును రాజును కీర్తిని నార్జింపఁ గంటిని.

రాజపురుషులారా! రాజభక్తివ్రతమున విపత్తినొందిన నన్నుం గాంచుఁడు.

అమాత్యపదకాంక్షులారా! నాకీర్తిలాభము లెక్కించి యభిలాషను స్థిరపఱుచుకొందురో? నాక్లేశముం దలంచి భయమొంది యాకోర్కి వీడుదురో యోజించుకొనుఁడు. అనినుడువుచుండ భటుండిట్లనియె.

భటుఁడు—ఆర్య! మిమ్ము నాయుధాగారమున నుంచుమని మంత్రిగారానతిచ్చిరి. అచ్చటఁ బెక్కండ్రు గావలివా రలుందురు, అచ్చటికి రండు.

యౌగం.— ఈమాట యెంతో నగవు గలిగించెడిని. ఏలన, వత్సరా జనునగ్నిని బంధించి యునిచిన కాలమున మీా మంత్రులకు జాగరూకత యుండవలసెను. అప్పుడు నిద్రించిరి. రత్నము వోయినవెనుక పేటికయొక వారు చాల మెలకువతో నుండిరిగదా?

భటు—అయ్యా! ఇదె ఆయుధాగారము. ఇం దుండుడు.

యౌగం—అటులె యిందు విశ్రమింతును. భరతరోహకుడు నన్నుc జూడ రాcగలcడు. ఏనును వానిం జూడగోరుదు ఏలన.

అతcడు సమానపదమున నుండి కపటోపాయములు వన్ని యు నాచేసినవంచనకు లోcబడి మల్లయుద్ధమున నోడి లజ్జచే దలవంచుకొనిన ప్రతిమల్లునివోలె నుండుంగదా? అని పలుకు చుండునంత భరతరోహకుcడు యౌగంధరాయణునిc జూచె నేతెంచుచు తనలో నిట్లు తలంచెను. వంచనములచే దనపని నెగ్గించుకొని రాజునిమిత్తమున విపత్తినొంది సరోష మగు నాశీవిషంబువోలె నుండుయౌగంధరాయణుని నెట్లుc గాంతు ను? అని తలపోయుచు వచ్చి.

భరత—ఆర్యా! యౌగంధరాయణుండను నామాక్షరముల వినుచుంటిని. భాగ్యవశమున నేటికిమీాదర్శనము లభిం చెను.

యౌగం—మీాదర్శనంబును మాకు నట్లె లభించెను. కానివీర వ్రతము నవలంబించి రక్తసిక్తాంగుండనై ధృష్టద్యు

మ్ముని జంపి శాంతి నొందినయశ్వత్థామవోలె నున్న నన్నుఁ బాగుగా జూడుము.

భరత—కపటోపాయములచే వత్సరాజు ననిపి యిది యొకశూరకృత్యముగా భావించుచున్నారా?

యౌగం— నీ చేసినది శూరకృత్యమే? మల్లెతీవ యల్లినమద్దిచెట్టునొద్ద కృత్రిమగజంబు నిర్మించి రాజును వంచించితివి. నాకును నీదారినె రావలసె.

భరత—యౌగంధరాయణ! మీరాజు మహాసేనుకూఁతు నగ్నిసాక్షిగ శిష్యురాలినిగాఁ బరిగ్రహించి వీరియ్యని దే యక్కన్నియను దస్కరవృత్తితో గొనిపోవుట యుచిత మగునా?

యౌగం—నీవి ట్లనుట యుచితము గాదు. అపు డగ్నిసాక్షికముగాఁ జరిగినది వివాహమనియె వారిర్వురుభావించిరి. అట్లుగానిచో వత్సరా జాయన్నువ నెట్లుగొనిపోవును? అప్పని కాయతివ యెట్లు సమ్మతించును?

భరత—మహాసేనుఁడు వత్సరాజును బంధనరహితుం జేసి సత్కరించియుండ వత్సరాజు వాసవదత్తనుఁ బ్రచ్ఛన్నముగా గొనిపోయి మహాసేను నవమానపఱుచు టుచితమా?

యౌగం—నీ విట్లనుట పాడి గాదు. ఏలన? అయ్యెడ వత్సరాజును బంధవిముక్తుని గావింపకున్నచో నలగిరి తమవారి నెల్లరను వధించియుండును. అట్లు మీరాజు స్వలాభ

యుగంధరి యుదయనుని బంధనములఁ దొలగించెగాని
యతని సత్కరించుతలంపునం గాదుగదా?

భరత—అటులేని నప్పని కాగనే యతనినేల తిరుగా బంధిం
పఁ డయ్యెను?

యౌగం—అట్లు నలగిరిని వశపఱుచుకొని తమనెల్లర రక్షించి
నవాని బంధించునెడ కృతఘ్నుఁ డనిలోకులెల్లరు
తన్ను గర్హింతురని వెఱచి యట్లు సేయఁడయ్యెను.

భరత—అది యుండనిమ్ము. సంగ్రామమునఁ బట్టువడిన శ
త్రుని నేమిసేయు మని శాస్త్రము చెప్పెను.

యౌగం—వధింపు మని చెప్పెను.

భరత—వధార్హుఁ డగువత్సరాజును గాచినది దేనికి?

యౌగం—అద్దాననేగదా? యుదయనుఁడు మహాసేనునిశరీర
మపహరింపఁ డయ్యెను.

భరత—ఇదియు శక్యమనియె భావించుచుంటిరా?

యౌగం—సంశయ మేమి? ఏనుఁగు మీఁది కెక్కక యటను
న్నపతాకం బడఁద్రోయ నెట్లు శక్యమగు? మహాసే
నుఁడువశపడకయున్న నాతనికూఁతు నపహరింప నగునే?
కాన ధార్మికుఁ డగు వత్సరాజు నిజహస్తంగతుం డైన
మీరాజును రక్షించెనని నమ్ముము.

భరత—కానిమ్ము మహాసేనునకు నపకృతి యొనర్చి యీామేని
కౌశాంబి సేరుదునని యెన్నుచుంటివా ?

యౌగం — ఓహో! నీమాట యెంతనగుబాటుగానున్నది? చెట్టు పెకలించినవానికిఁ గొమ్మలు విఱుచుట యెంత పని? నాచే నపకృతులై నన్నప్పుడ చంపనెంచు మీా యెదుఱకు జంకక వచ్చిననాకుఁ గౌశాంబి సేరుట గష్ట మగునే? అనిపలుకుచుండ నొకకంచుకి వచ్చి యౌగంధరాయణునితో నిట్లనియె.

మంత్రీశ్వరా! స్వామిని రక్షింపనెంచియు శత్రుమా యనుజయింప యోజించియు, స్వీయాపయశంబు మాపుకొన దలంచియు స్వామికోర్కి దీర్ప నూహించియు నీవు మాయెడఁ జిక్కుఘటంబులఁ బన్నితివిగాని మాయందు ద్వేషంబున గాదు. గుణంబులయందు వైరం బెవ్వని కుండును? నీసామర్థ్యంబునకు మెచ్చితిమి. మా సేయుబహుమానంబు గ్రహింపుమని మహాసేనమహీపతి సువర్ణాభరణంబులం బనిచెనని యొసంగ వానిం గ్రహించి యౌగంధరాయణమహామాత్యుండు తనలో నిట్లుతలంచెను.

ఆహా! ఏనెంత నిర్దాక్షిణ్యుఁడను. నలగిరియను నేనుంగునకు భీతిబుట్టింప నెంచి యేనిప్పువెట్టం గాలుచున్న గేహంబులు మంత్రివరుల డెందంబులతో నింతకును జల్లాఱ వయ్యెను. దండార్హుండ నగునాకు మహాసేనుండు బహుమానంబు సేసెను. తప్పు సేసినవానిని సత్కరించుట వధించుటయ యగుగదా? అని తలపోయుచుండ రాజసౌధాగ్రంబునుండి హాహాకారంబు వినంబడియెను.

అది యేమని విచారింప నటనుండి యొకప్రతీహారివచ్చి భరతరోహకు నుద్దేశించి ఆర్యా! అంగారవతి శోకాతిశయం బున నసువులబరిత్యజింప నెంచి మేడమీాదనుండిపడఁబోయెను. అప్పుడు దాసీజనంబులు హాహాకారంబులు సేయుచు నామెం బట్టుకొనిరి. అంతమహారాజువా రరుదెంచి దేవి!నీకూఁతునకు క్షత్రధర్మముతో వివాహము జరిగెను. సంతసపడందగిన కాల మున సంతాప మొందెదవేల? ఇప్పుడు చిత్రఫలకములమీాద నున్నవాసవత్తావత్సరాజులకు వివాహము జరిగింత మనిచెప్పి యౌగంధరాయణునిఁ దోడ్కొని మి మ్మటకు నేతేర నాన తిచ్చిరి. అని తెలుప భరతరోహకుండు వత్సరాజామాత్యునితో రాజసౌధంబునకుం జనియెను.

అప్పుడు ప్రద్యోతుండు మంత్రులతోఁగూడి చిత్రఫలకం బులకు మహావిభవంబున వివాహంబు గావించి కూఁతునకు నల్లునకును జేర్చుమని వసనాభరణ వాహన దాసీదాసాదికము ననంతముగా భరతరోహకునకు నొసఁగి యాయనను యౌగం ధరాయణునితోఁ గౌశాంబికిననిచెను. యౌగంధరాయణుం డిట్లు మహావిభవంబుతో నిజనగరంబుఁజేరి యుదయనునిం దర్శింప నారాజేంద్రుండు యౌగంధరాయణునిం బహుభం గులఁ బ్రస్తుతించెను. ఆమహామాత్యుని నెల్లజనులును ప్రశం సించిరి. వత్సరాజుమహాసేనుం డనిచినవసనాభరణంబులం గ్ర హించి భరతరోహకుని సత్కరించి యనిపి పెద్దకాలము వాస వదత్తతో సకలసుఖముల ననుభవించెను.

శ్రీరస్తు

చాణక్యుడు

ప్రథమప్రకరణము.

నందకుల విధ్వంసనము

కలియుగము నాదియందు నందవంశపురాజులు పాటలిపుత్ర మనునగరము రాజధాని గావించికొని పుడమిం బాలించుచుండిరి. వారిరాజధాని పాటలీకుసుమపురమను ప్రధాన నామముగలదియగుటంజేసి యదిపాటలిపుత్రమనియు కుసుమపురమనియు నుడువంబడుచుండును. ఆవంశమునందు సుప్రసిద్ధపరాక్రమశాలి యగుసర్వార్థసిద్ధి యనురాజు నవకోటిశతసంఖ్యము లగుధనములకు నధిపతియై చిరకాలము ప్రజల నేలుచుండెను. ఆనరేశ్వరునకు వక్రనాసుఁడు మొదలగుబ్రాహ్మణులు కులక్రమాగతులైన యమాత్యులుగా నుండిరి. వారిలో దండనీతి బాగుగ దెలిసినవాఁడును పవిత్రుండును నతిశూరుండు నగురాక్షసుండనువిప్రుండు నందరాజులకు మాన్యుండై రాజ్యభారము వహించుచుండెను.

సర్వార్థసిద్ధికి సునంద యనురాజపుత్రి జ్యేష్ఠభార్యయు శూద్రకన్య యగుముర యనునది కనిష్ఠపత్నియు నై యుండిరి. వీరిలో సౌశీల్యములావణ్యము మున్నగుగుణములు కలిమిం జేసి చిన్నభార్యయెడ రాజునకు నెక్కుడు ప్రేమ గలిగియుండెను.

ఆరాజేంద్రుఁ డొకప్పుడు తనగేహమునకు నతిథిగా వచ్చినయొకతపోనిధిని సపత్నీకుఁడై యర్ఘ్యాదివిధులతోఁ బూజించుచు నమ్మునిపాదోదకమును భార్యలశిరంబులమీఁదఁ జల్లగా జ్యేష్ఠభార్యశిరమునఁ దొమ్మిదియు గనిష్ఠభార్యశిరమున నొక్కటియు జలబిందువులు పడియెను. అప్పుడు కనిష్ఠపత్ని యాజలబిందువు నొక్కదానిని తలవాంచి యత్యాదరముతో గ్రహించెను. అది గాంచి యమ్మునీంద్రుం డానాతి నధికంబుగ ననుగ్రహించెను. అంత వృషలకన్య యగునామురాభిధాన యధికగుణయుక్తుఁ డగుమౌర్యుఁ డనుకుమారుఁగనియెను జ్యేష్ఠపత్ని యగుసునంద బహుగర్భంబులు గలమాంసపేశిం బ్రసవించెను. ఆమాంసపుతిత్తియందుఁ దొమ్మిదిగర్భశకలంబులుండెను.

రాక్షసుండు వానిని నూనెతొట్లలో నునిచి పోషింప నాశకలంబులు తొమ్మండ్రుగురు వీరకుమారు లైరి. వారల నామంత్రీంద్రుండు పెనిచెను. వీరు నవనందులని చెప్పంబడుచుండిరి. ఈరాజకుమారులు విద్యాశాలురై యౌవనంబు పొందగనె సర్వార్థసిద్ధి రాజ్యంబు వారలయం దునిచి మౌర్యుని సేనాపతిని గావించి తాను శమసుఖం బనుభవించుచుండెను.

అంత మౌర్యునకు నూర్వురు కుమారులు గలిగిరి. వారిలోఁ జంద్రగుప్తుఁడు గనిష్ఠుఁడు. వీరందఱు మహాబలవంతులై నందరాజుల నతిశయించి యుండిరి. అప్పుడు సింహళదేశపురాజు తేనెమైనముతోఁ జేయఁబడి జీవించియున్నదియుపోలె నుండునొకసింహమును పంజరమున నునిచి దానివాకిలి తెఱువ

రయ లోనిసింగమును వెలువరింపఁగల బుద్ధికుశలుఁడు మీలో నెవ్వఁడేని గలఁడాయని యనుప నానందు లందఱు నేమియుఁ జోపక మిన్నకుండిరి. అపుడు ధీమంతుఁ డగు చంద్రగుప్తుఁ డి నుపకాడ నెఱ్ఱగ గాల్చి బోనున నున్నసింగమును ద్రవింపఁజేసెను. అదిగాంచి యెల్లరు నచ్చెరు వందిరి.

దుష్టచిత్తు లగుననందులు మౌర్యునిప్రాబల్యమును జూడనోపక యొకభూమిగృహము గట్టించి యాలోచింపఁదగు రాజకార్య మొండు గలదని చెప్పి సపుత్రకుఁడగు మౌర్యు నటకు రప్పించి చంపించిరి. చంద్రగుప్తునకు వెఱచి యతఁడు లేనియదనున నందు లీఘోరకృత్యంబు గావించుటచే దైవయోగంబున నాతఁడుమాత్రము శేషించెను. ఈమౌర్యకుమారుం డాజానుబాహుండై శౌర్యము-ఔదార్యము-గాంభీర్యము మున్నగుగుణరత్నంబులకు రత్నాకరుండై యుండెను. అయినను దుష్టు లగునానందులు చంద్రగుప్తునెడ నసూయఁబూని యెప్పుడో వధింపవలయునను తలంపుతోన యుండి యాతని నన్నసత్రాధికారమున నియోగించిరి.

మౌర్యాత్మజుండు కాలవశమున నట్లయుండి నందుల యెడఁ బగఁదీర్చుకొననెంచి సమయము నిరీక్షించుచుండ నాతనికి నొకనాఁడొక్క భూసురుండు పురంబువెలుపటఁ గనంబడియెను. ఆవిప్రుండు వచ్చుచుఁ దనకాలికి దర్భాంకురము గ్రుచ్చుకొనుటంజేసి దానిపై నలిగి యద్దానిని సమూలంబుగాఁ ద్రవ్వి కాల్చుచుండెను.

చంద్రగుప్తుం డతిక్రోధనుం డగునాయుగ్రకులజు నవ
లోకించి యీతండు నందుల నిర్మూలనంబు సేయఁజాలునని
యూహించి శరణుఁ జొచ్చెను. విష్ణుగుప్తుం డను నాబ్రాహ్మణ
కుమారుండు బాలుండయ్యు శుక్రనిర్మిత మగుదండనీతియం
దును జ్యోతిషమునందును సమగ్రపాండితి గలవాఁడు. ఈమే
ధావి నీతిశాస్త్రకర్త యగుచణకాచార్యునకుఁ బుత్రుండు.
దానం జేసి చాణక్యుండని పిలువంబడుచుండెను. సర్వవిదుం
డును, శ్రోత్రియుండు నగునాబ్రహ్మచారి గుణాఢ్యుం డగు
చంద్రగుప్తునందు నాశ్రయపక్షపాతంబు వహించి నీయిష్టం
బెద్దియేనిఁ దీర్తుఁ దెలుపుమని యడుగ నామౌర్యతనయుండు
నవనందులు సేసిన దుర్నయము విన్నవించెను. అప్పు డాప్రజ్ఞా
నిధి విచారింపకుము. నందరాజ్యంబు నీయధీనంబు సేయుదు.
అట్లు సేయఁజాలనేని యేను చాణక్యుండఁ గానని ప్రతిన
సేసెను.

తరువాత నాచణకనందనుం డాకలిగొని నందరాజుల
భోజనశాల కేగి యందు నగ్రాసనమున గూర్చుండి యుండెను.
అంత నందరాజు లరుదెంచి యాబ్రహ్మచారిం గాంచి యాగ్ర
హించి 'వలదని మంత్రు లందఱు వారించుచున్నను గాలోప
హతచిత్తులై' వడుగునకు నగ్రాసనంబు వలయునే, యని
యధిక్షేపించుచు నాయొంటి జందెమువాని నటనుండి యీడ్చిరి.

అప్పుడు విష్ణుగుప్తుండు రోషాంధుండై భోజనశాల
నడుమ నిలువంబడి సిగముడి సడల్చి కన్నుల నిప్పులువ్రాల
గాంచుచు 'దుర్బుద్ధులును మదాంధులునై నన్ను నవమానిం

చిననందాధములను నిర్మూలముసేయక యీసిగ ముడివేయ
నని ఘోరప్రతిజ్ఞ సేసి యప్పుడ యప్పురినుండి వెడలిపోయెను.
ఆనందరాజు లభాగ్యు లవుటంజేసి యుద్ధతులై క్రుద్ధుఁ డగు
నాజన్నిగట్టును శాంతిపఱుపరైరి. అంత చంద్రగుప్తుండు నందు
లకు వెఱచి పురంబువిడిచి పఱచి చాణక్యు నాశ్రయించెను.

చణకతనూజుఁడు చంద్రగుప్తునిఁ జేర్చికొని పాపబ
హుళం బగునిక్కలికాలంబునఁ గుటిలనీతియె కార్యసాధకం
బని యూహించి దాని నవలంబించి నందకులము నుచ్ఛే
దింపం గడంగెను. ఆకోపమునందు తనకు మిత్రుండును నాభిచారి
కకృత్యవిదుండు నగు నిందుశర్మయనువిప్రుని క్షపణవేషమున
ననిపి వానిచే రాక్షసుఁడు మున్నగుమంత్రులను వంచించెను.

నందరాజ్యమున నర్ధాంశము నీకొసఁగుదుమని చెప్పి
బలవంతుఁ డగుపర్వతేంద్రునిఁ బ్రోత్సహించి మ్లేచ్ఛబలము
లచే పాటలీపుత్ర మనునందరాజధాని నరికట్టించెను. అపుడు
గర్వితులగునందులు మంత్రులమాట విననొల్లక రణోన్ము
ఖులై పర్వతేంద్రబలం బనుజార్ఝానిలంబునం బ్రజ్వరిల్లుచాణ
క్యునిక్రోధానలంబున మిడుతలై మడిసిరి.

అంత రాక్షసుఁడు నందవంశంబున భక్తిగలవాఁడగు
టను మ్లేచ్ఛబలము చంద్రగుప్తునిచేఁ బ్రోత్సాహితమని తెలి
యుటను మౌర్యపుత్రునెడ లోన ద్వేషంబుపూనియుఁ బైన
మిత్రభావమునె కనంబఱచుచు, చంద్రగుప్తవధపూర్వకం
బుగా వృద్ధరాజునకె రాజ్యంబు పొందఁజేయ నెంచి కౌటి
ల్యుండు సర్వార్థసిద్ధి కేమి యనర్థంబు సేయునో యనిశంకించి

సురంగద్వారంబున వృద్ధరాజు వనమున కనిపి మౌర్య
పుత్రుని సాధింపనెంచి పర్వతేంద్రునితో సంధి గావించు
చుండెను

చాణక్యుండు చారులవలన సర్వార్థసిద్ధియుదంతంబు
విని యాతనిం జంపించెను. రాక్షసుం డవ్వార్తవిని నందవం
శంబు నిర్మూలంబగుటకు శోకించి పురంబు వెడలి గ్రామాంత
రంబున వసించి యెట్లేని మౌర్యపుత్రుం బరిమార్చి స్వర్గ
వాసు లైననందరాజులకు హితము సేయుదునని యోజించి
యాభిచారికవిదులవలన విషకన్యం గలిగించి యద్దానిం జంద్ర
గుప్తునిపైఁ బఱపుమని తనకు మిత్రుం డైనక్షపణకునిచే నని
పెను. జీవసిద్ధి యను నాక్షపణకుండు చాణక్యునకు నాంతరం
గికమిత్రుఁ డగుటచే నాతనివలన విష్ణుగుప్తుం డామర్మంబు
గ్రహించి వానిచే నద్దానిని పర్వతేంద్రునిపైఁ బఱపించెను.
అట్లు విషకన్యాప్రయోగంబునఁ బర్వతేశ్వరుండు నిహతుం
డగుటచేఁ దనరాజ్యంబున నాతని కీఁదగినయర్థాంశంబు కొద
వఁబడమింజేసి రాక్షసోద్యమంబు చంద్రగుప్తునకు హితకరంబె
యాయెను.

ఇట్లు తనయుద్యమంబు విఫలంబైనను నుపేక్షింప
నొల్లక రాక్షసుండు పర్వతేంద్రపుత్రుఁ డగుమలయకేతు
నుద్దేశించి, మీతండ్రికి తనరాజ్యమున నర్ధాంశమీవలసివచ్చు
నని యదితప్పించుకొననెంచి చంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యునిచేఁ
బర్వతేంద్రునిమీఁద విషకన్యాప్రయోగము సేయించెను. నీకు
నందరాజ్యము సర్వంబు నందఁజేయుదు. చంద్రగుప్తుని

జయింప నుత్సాహి వగుము. నందులయం దనురక్తు లగు సామంతు లందఱు నీకుఁ దోడ్పడునట్లు సేసెదనని చెప్పి దూతనితో మైత్రి సేసికొని యుండెను.

ద్వితీయ ప్రకరణము.

రాక్షసవశీకరణోద్యమము.

చాణక్యుండు రాక్షసోద్యమంబు నాకర్ణించి శిష్యునిం బిలిచి శార్ఙ్గరవా! ఏనుండఁగఁ జంద్రగుప్తునకు ద్రోహము సేయఁగలవాఁ డెవ్వఁడు? ఏనుఁగు నెత్తురుఁ జవిచూచి మొత్తనైన సింగంబుదంష్ట్ర వెఱుక నెవ్వండు గడంగును? నందకులంబునకుఁ గాలసర్పంబై క్రోధాగ్నిశిఖ దగుధూమలేఖంబోని మదీయశిఖ యింకను ముడువఁబడకుండవలయునని యెవ్వండు కోరును? నందకులకాననంబునకు ధూమకేతువై జాజ్వల్యమానం బగునాకోపంబు ప్రతాపంబున మిడుతవోలెఁ బడను న్నమతిహీనుం డెవ్వఁడు?

రాక్షసుఁడు నందకులవినాశంబున రోషించి నందరాజ్యంబు సకలంబు నీకుఁ జేర్తునని మలయకేతునితో సంధిసేసికొని వాఁడు గూర్చుకొను మ్లేచ్ఛరాజబలంబులఁగూడి మౌర్యపుత్త్రునిపై దాడివెడల నున్నాఁడని తెలిసెను. అయిన నేమి? నందవంశము గూల్తునని బహిరంగముగ బ్రతినసేసి నిర్వహించికొనిన యేను నీయుపద్రవము వోలఁగింపఁ జాలకుందునె?

నన్ను సగ్రాసనమునుండి లాగుచుండ గాంచినమంత్రు లిప్పుడు పర్వతశిఖరంబునుండి గజేంద్రునింబలె సాన్వయంబుగ ద్రోయంబడిననందునిం జూచిరి. నాప్రతిన నెగ్గినను వృషలపుత్త్రునికై యింకను శస్త్రంబు ధరించుచుండితి.

భూదేవిహృదయరోగంబులంబలె నందులం ద్రొమ్మిండ్రను నిర్మూలించితి. సరసునందు బద్మలతంబలె చంద్రగుప్తనందు రాజ్యలక్ష్మినిలిపితి. ఇట్లు నిగ్రహానుగ్రహప్రవణంబగుచిత్తంబునం గోపఫలంబు వైరియందును ప్రేమఫలంబు మిత్రునందును విభాగించితి. గాని రాక్షసుండు వశపడకుండునేని జంద్రగుప్తునిరాజ్యలక్ష్మి కేమిస్థైర్యము సంపాదించిన ట్లగు?

ఓరా! రాక్షసునకు నందవంశమున నెంతభక్తి గలదు? ఆవంశమున నొక్కండు మిగిలియున్నను రాక్షసునిచేం జంద్రగుప్తమంత్రిపదవి నంగీకరింపంజేయ శక్యముగా దనియుచంద్రగుప్తునెడ ద్రోహచింత మానిపింపరా దనియు నూహించి నందవంశీయుండగుసర్వార్థసిద్ధి తపోవనమునకుం బోయినను వానిని వెదకి చంపించితి. అయినను నతండు మలయకేతునిం జేర్చుకొని మమ్ముం బరిభవింప గొప్పయత్నమె సేయుచున్నాండనుచు నాకాశమువంకం జూచి “అమాత్యరాక్షసా! మంత్రిబృహస్పతీ! నిన్నేమని పొగడుదును? లోకమున జనులు ధనముగోరి యైశ్వర్యయుతుండగు రాజు నాశ్రయించుచుం దద్రిహితుండగువానిం బరిత్యజించుచు నుందురు. కాని ప్రభువు మృతినొందినను తొల్లిటిమేలు దలంచి ఫలాపేక్షలేక స్వామిహితంబు గోరి వర్తించు నినుబోలువాని నెందుంగానను.

దాననేకదా? నిన్ను వృషలునకు మంత్రినిగాఁ జేయఁ బూని యత్నించుచున్నాఁడ. ప్రజ్ఞలేనివాఁడు-భయశీలుఁడు భక్తిగలవాఁడైనను వానితో నేమికార్యము? ప్రజ్ఞయువిక్రమంబు నున్నను భక్తిలేనివానితో నేమిలాభము? అన్నియుం గలవాఁడె కార్యసాధకుం డగునుగదా? కావున నేనిప్పనికై యత్నించు చుంటిని, ఎట్లన

చంద్రగుప్తపర్వతకులలో నెవఁడు మడిసినను చాణక్యునకు నపకారము గలుగుననియెంచి రాక్షసుఁడు విషకన్యను బనుప నద్దానిచే మాకుఁ బరమమిత్రుఁడగు పర్వతకుఁడు నిహతుండయ్యెనని లోకమున జనాపవాదము పుట్టించితి. చాణక్యుడే మీజనకునిఁ జంపించెనని భయపఱచి మలయకేతుని బలాయితునిం గావించితి. అట్లుసేయనిచో రాక్షసుండు వేరొక ప్రబలశత్రు నాశ్రయించి వానిచేఁ జంద్రగుప్తు నంతమొందించునో యనియెంచి యట్లు సేయవలసె. నాకుఁ బరమాప్తుండగు భాగురాయణుని మలయకేతునొద్ద మిత్రభావంబు చూపుచు నాతని నాశ్రయించి యుండుమని తెల్పిమలయకేతునితోఁ బనిచితి. రాక్షసు నాశ్రయించియున్నను బర్వతకపుత్రునిఁబ దంపడి ప్రజ్ఞచే నిగ్రహింపనగును. మలయకేతు నిప్పుడే నిగ్రహింతునేని నేన వానిజనకునిఁ బరిమార్చితినని లోకము నిశ్చయించుగాన దానిచే రాక్షసునకు నీయపయశంబు గలుగక పోవుటయేగాక మదీయేప్సితంబును నెగ్గకుండును. స్వపక్షము నను పరపక్షముననను మనయెడ ననురక్తు లెవరో విరుద్ధులెవరో తెలిసికొాన నెంచి బహువిధవేషభాషాభిజ్ఞు లైనగూఢచారులఁ

పెక్క ర ననిపితిని. కుసుమపురమున రాక్షసునకు మిత్రులె వరో యని వెదకఁబడుచున్నది. చంద్రగుప్తునకు బాల్యమిత్రు లగు భద్రభటుఁడుమున్నగువారు ప్రధానపురుషులు గావింపఁ బడిరి. మాకు సహాధ్యాయుఁడు పరమమిత్రుఁడు నగునిందు శర్మ క్షపణకవేషము దాల్చి రాక్షసునకు విశ్వాసపాత్రుఁడై యున్నవాఁడు. వానిచే గొప్పపని నడిపింపవలయు. కావున నా కేమిటం గొదువ లేదు. చంద్రగుప్తుఁడు మాయందె సకలరా జ్యభారము నునిచెగాన నేను జాగరూకతతో మెదలవలయు. నని తలపోయుచుండ నొకపురుషుఁడు యమపటంబు బట్టుకొని వాకిటఁజేరి యనుమతుండై లోనఁ బ్రవేశించెన.

చాణక్యుండు వానిఁజూచి పౌరులచిత్తంబు లెట్లున్నవో కనిపెట్టనెంచి యేననిపిన నిపుణకుఁడె వీఁడని గ్రహించి కూర్చుండ నియోగించి,

చాణక్యుఁడు—భద్రుఁడా! నీపని నేమిసాధించితివో తెలుపుము

చారుఁడు—ఆర్యా చంద్రగుప్తమహారాజునెడఁ బ్రజలకుగలవై మనస్కారణములను మీరు దొలఁగింప నెల్లరు నను రాగముతోనే యున్నారు. కాని యీనగరమున ముప్వురుపురుషులుమాత్రము మంత్రిరాక్షసునకుఁ బర మమిత్రు లగుటంజేసి దేవరవారి పరిపాలనము నొల్ల కున్నారు.

చాణ—(క్రోధముతో) వారు తమజీవితము నొల్లకున్నారని చెప్పుము. వారిపేర్లు తెలియునా?

చారు— పేరుతెలియనివారి నెట్లు విన్నవింతును?

చాణ—తెలుపుము.

చార—మొదట శత్రువులయెడ పక్షపాతము వహించియున్న వాఁడు జీవసిద్ధి యనుక్షపణకుఁ డొకఁడు.

చాణ—జీవసిద్ధి వైరులయెడ పక్షపాతముతో నున్నవాఁడా?

చారు—జీవసిద్ధియనగా రాక్షసుఁ డనిపినవిషకన్యను పర్వతేశ్వరునిమీదఁ బడవేసినవాఁడు.

చాణ—తనలో) జీవసిద్ధి మనగూఢచారుఁడే, (ప్రకాశముగా) కడమవాఁ డెవ్వఁడు?

చారు—లేఖకుఁ డైనశకటదాసుఁడు రాక్షసునకుఁ బ్రియ మిత్రుఁడు.

చాణ—(నవ్వుకొని తనలో) లేఖకుఁ డన నెంత? స్వల్పుఁడైనను వైరి నుపేక్షింపఁగూడదని యెంచి వానియొద్ద సిద్ధార్థకుని గావలియునిచితి, (ప్రకాశముగా) మూఁడవ వానిని దెలుపుము.

చార—మూఁడవవాఁడు రాక్షసునకు రెండవహృదయమే. వాఁ డెవఁ డనిన, రత్నవర్తకుఁ డగుచందనదాసుఁడు. రాక్షసుఁడు వీనియింటనె తనభార్యను రహస్యముగా నునిచి వెడలిపోయెను.

చాణ—రాక్షసుఁడు వానియింటఁ దనభార్య నునిచెనని యెట్లు తెలిసెను?

చారు—ఈముద్రాంగుళీయకముం జూడుడు. ఇదియె మీకీయు దంతము నంతను దెలుపును.

అనియొసంగ చాణక్యుండు దానిందీసికొని యందున్న రాక్షసునిపేరు చదివి సంతసమొంది "యంగుళీయకము గాదు. దీనితో రాక్షసుండె మాచేతికి దొరకెననియెంచి చారు నిగాంచి యిది నీకెట్లు దొరకెనో సవిస్తరముగా వినుపింపు మని యడుగవాం డిట్లని చెప్పెను.

మీరు నన్నుం బౌరులచరితము లెట్లున్నవో వెదకుమని యనుప నేను పరులయిండ్లకు నిశ్శంకముగా నేగుటకై యీ యమపటముతో నాడుచు గ్రమంబుగ చందనదాసు భవనం బునకుం బోయి యీయమపటముంబఱచి గీతములు పాడు చుంటిని.

అంతలో నొకగదినుండి యైదేండ్లయీడు గలచక్కని బాలుండు బాల్యసహజ మగుచాపల్యమున బైలువెడలెను. అపుడు చిన్నవాండు వెడలిపోయెనని స్త్రీజనంబుగోద యాగది లోన వినంబడియెను. అంత సుకుమారాంగి యొక్కతె మో ముమాత్రము వాకిటనునిచి చూంచి బుసుతండు వచ్చుచుండె గనే బెదరించి చాచినచేతితో వానిం బట్టుకొనిపోయెను. ఆతొందఱలో నామెచేతినుండి జారి యీయుంగరము గడప మీదంబడి యెగిరివచ్చి నాదగ్గఱం జేరెను. దీనిమీంద రాక్ష సునిపేరు గలదనిగ్రహించి మీపాదమూలమునకుం జేర్చితిని ఈవిధమున నిది నాకు దొరకెను. నావుడు విష్ణుగుప్తుండు, ఓయీ! అంతయు వింటిని. అచిరకాలముననె యీపరిశ్రమం బునకుం దగిన ఫలంబు గందువు. పొమ్మని వానినినిపి శిష్యు నిం బిలిచి వానిచేంబత్రికను మషీభాజనమును దెప్పించి, దీని

మీఁద నేమివ్రాయుదు? ఈలేఖతో రాక్షసునిజయింప వలయు’
నని యాలోచించుచుండునంతలో ప్రతీహారివచ్చి ఆర్యునకు
జయమగుగాక యనిపలుక నామాటవిని జయశబ్దము విన
నయ్యె. జయింతునని సంతసించి. ప్రతీహారిం బిలిచి నీవు వచ్చి
నపని యేమి? యనియడుగ నది యిట్లని విన్నవించెను.

అయ్యా! మీయాజ్ఞయైనచో పర్వతేశ్వరునకు బార
లౌకికవిధి సేయింతుననియు అతఁడుధరించినయాభరణములను
బ్రాహ్మణులకు నర్పింతుననియు మహారాజుగారు విన్నవింపు
మనిరి. నావిని కౌటిల్యుండు “శోణోత్తరా! నామాటగా వృష
లునితో నిట్లు చెప్పుము. నీకన్నియుఁ దెలియుగాన యథేచ్ఛ
ముగా నొనరింపుము. పర్వతేశ్వరుఁడు దాల్చినయాభరణము
లను యోగ్యులకే సమర్పింపవలయుగాన నేను పరీక్షించి తగు
వారి ననుపుదును.

అని నుడివి ప్రతీహారిం బనిచి శిష్యునింబిలిచి నీవు వి
శ్వావసుఁడు మొదలుగా నన్నదమ్ములముగ్వురం గాంచి “మీరు
చంద్రగుప్తునివల్ల నాభరణంబులం బ్రతిగ్రహించి నాకు గనఁ
బడుడని యేఁజెప్పితినని వారికిఁ దెలుపుమని కబురంపి పత్రిక
మీఁద నొకకొంతవ్రాసి సిద్ధార్థకుఁ డనువానింబిలిపించి వానితో
నిట్లనియె.

ఎంతటియత్నంబున వ్రాసినను శ్రోత్రియులహస్తాక్ష
రంబు లస్పష్టంబుగనే యుండును. గాన “ఒకానొకఁ డొకా
నికి వ్రాయునట్లు స్వంతముగఁ జదువుకొనవలయునని పేర్లులేని
యీలేఖను శకటదాసునిచే వ్రాయించికొని రమ్ము. నేనిట్లు

వ్రాయుమని చెప్పితినని వానికిఁ జెప్పకుము. నావిని యతండు శకటదాసునిచే నట్లు వ్రాయించి యాలేఖ నియ్యగా దాని మీఁద రాక్షసునిముద్రాంగుళీయముచే ముద్రవేయించి మల యకేతుని జయించితినని సంతసించెను.

తరువాత "కౌటిల్యుఁడు సిద్ధార్థకునిఁగాంచి యిట్లనియె నీవు ముందుగా వధ్యస్థానమునకుఁ బోయి నేను రోషముతో గుడికన్నుఁ జేటించినపుడు వధ్యుని విడిచిపెట్టి మీరు పారిపో వుఁడని ఘాతకులకు బోధింపవలయు. వార లీగుర్తు దెలిసి కొని పరుగిడిపోవ నీవు శకట దాసు నటనుండి వెంటఁబెట్టుకొని రాక్షసునివద్దకుఁ జేర్పవలయు. మిత్రునిప్రాణములు గాచితి వని మెచ్చి రాక్షసుం డొసఁగుపారితోషకముగ్రహింపవలయు రాక్షసుని సేవించుచుఁ గొంతకాల మందుండవలయు. శత్రుల యొద్దనుండి యిట్టిట్లు సేయవలయునని చెవిలోఁ గొంత గఱ పెను.

అనంతర మావిష్ణుగుప్తుండు శిష్యునింబిలిచి కాలపాశి కుఁడు దండపాశికుఁడు ననువారికి నిట్లు సెప్పుము. ఏమనిన "రా క్షసునిప్రేరణంబున విషకన్యచే పర్వతకుని జంపిన జీవసిద్ధి యనువాని నీనగరమునుండి వెడలగొట్టుమని రాజాజ్ఞయాయె గాన నప్పని నిర్వర్తించుడని చెప్పుమని వచించి సిద్ధార్థకునకు రాక్షసునిముద్రాంగుళీయముతోఁగూడ నద్దానిచే తొలుత ముద్రవైచియునిచినలేఖ నొసఁగి యనిపెను.

పదంపడి చాణక్యుండు రత్నవర్తకుఁ డగుచందనదా సుని బిలిపింప నతఁడు వచ్చినం గాంచి కూర్చుండఁబనిచి

చాణక్య— శ్రేష్ఠీ! మీవ్యవహారములు లాభకరములుగా నున్నవియే?

చంద—(తనలో) ఈ యనయత్యాదరము భయజనకముగా నున్నది. (ప్రకాశముగా) తమయనుగ్రహముచే వ్యాపారము సాగుచున్నది.

చాణ—చంద్రగుప్తునిదోషములు ప్రజలను నందరాజులగుణములను దలపింపఁ జేయుట లేదుగదా?

చందన—(చెవులు మూసికొని)పాపము శాంతించుగాక. శరత్కాలసంపూర్ణచంద్రునిచేతంబలె చంద్రగుప్తునిచేఁ బ్రజ లధికముగ నానందించుచున్నవారు.

చాణ—శ్రేష్ఠీ! అట్లేని నానందించుజనులవలన రాజులు ప్రత్యుపకారము గోరుదురు.

చంద—ఈజనునివలన నేమికార్యము కావలయునో ఆనతిండు.

చాణ—శెట్టీ! యిది యిపుడు చంద్రగుప్తరాజ్యముగాని నందరాజ్యముగాదు. గానజనులురాజునకు విరుద్ధముగా బ్రవర్తింపఁగూడదు.

చంద—అయ్యా! ఏనిర్భాగ్యుఁ డట్లు ప్రవర్తించును?

చాణ—అందు మొదటవాఁడవు నీవ.

చంద—(చెవులు మూసికొని)పాపము శాంతించుగాక. ఎండచేని గడ్డిపరక యగ్గితో విరోధము పెట్టుకొన్నునా?

చాణ—రాజునకు నహితుఁ డగురాక్షసుని గృహజనము ని ప్పుడు గేహమున నునిచికొనికాపాడుచున్నాడవుగదా! ఇది విరుద్ధముగాదా?

చంద—ఇది నిజముగాదు. ఏవఁడో తెలియక యిట్లు మీకు దెలిపెను.

చాణ—శెట్టీ! రాక్షసునిగృహజనమును మాయధీనము సేయుము.

మాటాడకుము. రాక్షసుఁడు చంద్రగుప్తునిఁ దఱిమివే యునని తలంపకుము.

అని నుడువుచుండ వీధిలోఁ గలకలధ్వని వినంబడి యెను. అంతశార్ఙరవా! ఆధ్వని యేమి?

శిష్యుఁడు— రాజాజ్ఞచే జీవసిద్ధి యూరినుండి వెడలగొట్టబడు చున్నాఁడు.

చాణ—ఆ! క్షపణక!రాజునకు నప్రియము సేసినదానిఫల మనుభవింపుము. చందనదాసా! అనిష్టముగా వర్తించి నవారియెడ రాజు కఠినదండము విధించెడిని. నామాట విని రాక్షసునిగృహజనము నర్పింపుము. రాజు నను గ్రహము వడయుము. అనుచు రాజవీధిలో తిరుగా ధ్వనినాకర్ణించి
శిష్యా! అదియేమో తెలిసికొని రమ్ము.

నావిని వాఁడుపోయి తెలిసికొని వచ్చి-

శిష్య—గురువర్యా!రాజద్రోహి యగుశకటదాసుఁడు శూలా రోపణమునకై గొనిపోఁబడుచున్నాఁడు

చాణ—స్వకర్మఫల మనుభవింపనీ? శెట్టీ! రాజద్రోహులకు శిక్ష యెట్లు జరుగుచున్నదో కంటివా? పరునికళత్రము నకై స్వకుటుంబమును జీవితమునుగూడ నేల పోఁగొట్టు కొనియెదవు?

చందన—అయ్యా! నన్ను బెదరించెద రేల? రాక్షసునిగృహ జనము మాయింటనున్నను మీ కప్పగించువాఁడను గాను. లేకున్న నెట్టులర్పింతును?

చాణ—ఇది నీనిశ్చయమే యగునా?

చందన—ముమ్మాటికి నింతయె నానిశ్చయము.

చాణ—(తనలో) ఔరా! చందనదాసుడా? స్వార్థము విడిచి పరార్థమునకై జీవితము నర్పించువాఁడు శిబికన్న నిం కొకఁడు లేడని యెంచితి. తిరుగ నీవంతవాఁడ వగు దువు. దాననే రాక్షసుఁడు నీయింట నిజకళత్రము నునిచిపోయెను. (ప్రకాశముగా) ఇది నిశ్చయమే?

చంద—బాగుగా

చాణ—దుష్టవర్తకుఁడా! రాజక్రోధము ననుభవింపుము.

చంద—సిద్ధముగా నున్నాఁడను.

చాణ—శార్ఙ్గరవా! నేను చంద్రగుప్తునకు దెలుపుదను. ఏకి ధనము నెల్లగైకొని పుత్రకళత్రములతోఁగూడ పినిం గట్టివేసి యునుచుమని దుర్గపాలునకుఁ జెప్పుము. ప్రా ణహారమైనశిక్షను నృపలుఁడె నిర్దేశింపఁగలఁడు.

శిష్యు—శెట్టీ! ఇటురమ్ము.

చంద—ఇదిగో వచ్చుచున్నాఁడను. నేను మిత్రకార్యమునకై నశించుచున్నాఁడగాని పురుషదోషమున గాదు. అనుచు నతఁడుపోయెను.

అనంతరము శిష్యుఁడు వచ్చి "సిద్ధార్థకుఁడు వధ్యస్థానమునుండిశకటదాసునితోఁగ దీసికొనిపోయెననిపచింప విని చాణక్యుండు కార్యారంభము జరిగెనని లోనసంతసపడి శాస్త్రవా! ఏను బుద్ధిబలంబున నడవియేనుఁగునుం బలె రాక్షసుని నిగ్రహించి గ్రహింతునని ప్రతినసేసెను.

తృతీయ ప్రకరణము.

రాక్షసనీతి పరితి ఘాతము.

రాక్షసుని గూఢచారుఁ డగు విరాధగుప్తుఁడనువాఁడు పాములవాని వేషముతో పాటలిపుత్రమునందలి వృత్తాంతముల నరసి మరలి వచ్చువఱకు సమాత్యరాక్షసుం డిట్లు తలపోయుచుండెను.

ఎంతకష్టము సంప్రాప్త మయ్యెను? దైవయోగమునయాదవకులంబు పగిది నందవంశమంతయు నశింపఁ జింతాకులంబైన చిత్తంబున రేలుంబవళ్ళు నిదుర నెఱుంగక నాపడుప్రయాసమంతయు గోడలేనిచిత్తరువుం బోలెడిని.

ఏను భోగంబుల వాంఛించియో ప్రాణభంగంబునకు వెఱచియో స్వప్రతిష్ఠ నాశించియో యిట్లు గడంగి యుంటినా?

ప్రభువు స్వర్గస్థుఁడైనను దదీయశత్రువులఁ జక్కాడి ప్రభువు
నారాధించు కుతుకంబుననె రాజనీతియందు మనంబు జొన్పితి
గదా ?

ఓసిరీ! పుడమిమీద నుత్తమక్షత్రకులజు లగురాజు
లందఱు గాలిపోయిరే? కులహీనుం డగు మౌర్యపుత్రుం నాశ్ర
యించెదేల? చపలంబగులలనల చిత్తము పురుషునిగుణంబు
గ్రహింపనేర్చునే ?

ఓ యవినీతురాలా! నీయాశ్రయముం భంజించి నిన్ను
నిరాశ్రయం గావింతు జూడుము.

ఏను చందనదాసునింట గృహజనంబు నునిచి మంచి
పని చేసితి. దీనిచే చంద్రగుప్తు నుచ్ఛేదించు నెడ రాక్షసుఁడు
సప్రయత్నుం డను నమ్మకము గలుగుట నట మనపక్షమున
నున్న వారి యుద్యమము శిథిలంబు గాకుండుఁగదా? అట
మనయత్నంబులు నెగింప బహుళధనంబొసఁగి శకటదాసు నుని
చితి. అచ్చటి వృత్తాంతములు దెలుప జీవసిద్ధి మున్నగువారల
నియోగించితి. వ్యాఘ్రశిశువుం బలె నెవ్వనిం బెనిచి ప్రభువు
నాశమొందెనో వానిని బుద్ధివిశిఖంబునం భేదింతును. గాని
వానికి దైవంబు గవచంబు గాకుండవలయుఁగదా? అని తల
పోయుచుండఁ గంచుకివచ్చి రాక్షసు నవలోకించి ఆర్యా!
మలయకేతుఁడు తమతో నిట్లు విన్నవింపు మనియెను. మీకు
శరీరసంస్కారము లేకుండుట నాకు విచారకరముగానున్నది.
గాన నావిన్నపము నిరాకరింపకుఁడని తనమేనినుండి యీయా
భరణములను దీసి యిచ్చెను. గాన ధరింపుడు. నావిని రాక్ష

సుఁడు కుసుమపురమున సుగాంగమను సౌధమునందు నిన్ను సింహాసనాసీనుం జేయుపనుక శరీరసంస్కారము గావింపవలెను. నని చెప్పుమని పలికి తత్ప్రార్థనంబున నాసామ్ములందాల్చెను అంతట విరాధగుప్తుఁడు రాగా చూచి.

రాక్షసుఁడు—సఖుఁడా! కుసుమపుర వృత్తాంతము దెలుపుము.

విరాధ—చంద్రగుప్తుఁడు శకయవనకిరాతాది బలములతో కుసుమపురము ప్రవేశించినపిదప మీరంపినవిషకన్యచేఁ బర్వతకుఁడు నశించెను.

రాక్ష. సు—ఎంతచిత్రమో చూడుము. అర్జునుని జంపనెంచి కర్ణుఁడు గంటలశక్తిని గాపాడినట్లు నేను చంద్రగుప్తుం బరిమార్పనెంచి విషకన్యం డాచితిని. శ్రీకృష్ణుఁడా శక్తిని ఘటోత్కచునిమీఁదఁ బఱపించినట్లు విష్ణుగుప్తుండా విష కన్యను పర్వతకునిపై వినియోగఁబఱచెఁగదా?

విరాధ—దైవము తన యిచ్ఛచొప్పున జేయుచున్నది. ఏమి సేయనగును.

అట్లు తండ్రి మృతినొంద మలయకేతుండు వెఱచి పరుగిడెను. అంతఁ బర్వతకునితమ్ముఁడైన వైరోచకుని సన్మానించి యునిచి విష్ణుగుప్తుండు చంద్రగుప్తుఁడు నందభవనంబున బ్రవేశించునని చాటించి శిల్పులనందఱఁ బిలిచి యిట్లనియె.

అర్థరాత్రసమయమునఁ జంద్రగుప్తుఁడు నందసౌధమునఁ బ్రవేశించునుగాన మీరందఱుఁ బూర్వద్వారము మొదలుగా నందభవనము నలంకరించుఁడని వచింప విని వారలతని కిట్లనిరి. ప్రథమద్వారమును దారువర్మ ముందుగనె సంస్కరిం

చెను. తక్కువాకిటులె మాచే సంస్కరింపఁబడవలయు నని
తెలుపచాణక్యుండు 'ఔరా! మేము చెప్పకయె ముందుగ పూ
ర్వద్వారము దారువర్మ యలంకరించెనే? అతఁ డద్దానికిఁదగిన
ఫలము బొందఁగలఁ డనియె.

అనంతరము కౌటిల్యుండు నేటిరాత్రి నందభవనప్రవే
శము జరుగునని చెప్పి వైరోచకుని చంద్రగుప్తునితో నేకాసన
మునఁ గూర్చుండఁబెట్టి యతనికి నర్ధరాజ్యము విభజించి
యిచ్చెను. అంత నాతనికిఁ జంద్రగుప్తునితో సమాన మగున
లంకారము గావించి యెఱిఁగినవారికైన నిరువురలో భేదము
గానిపింపకుండునట్లు పచరించి చంద్రగుప్తుఁ డెక్కునట్టిచంద్రలే
ఖయను నేనుఁగుమీఁద వాని నధిరోహితునిఁ జేయించెను.
చంద్రగుప్తునితో రాజలోకము వెంబడివచ్చుచుండ వైరోచ
కుండు గజారూఢుండై ముందఱ వచ్చుచుండెను.

అప్పుడు మా ప్రణిధి యగుదారువర్మ వైరోచకునిఁ
జూచి చంద్రగుప్తుఁ డనిభ్రమించి యంత్రతోరణము నాతని
మీఁదఁ బడవేయ సిద్ధము సేసెను. అంతఁ జంద్రగుప్తునేనుఁ
గైనచంద్రలేఖకు మావటీఁడుగా నున్నమాగూఢచారుఁ డగువ
ర్వరకుఁ డనువాఁడు గజముమీఁద బంగరుగొలుసునకు గట్టి
యున్నకనకదండములోనిగత్తిని లాగ నెంచి యొకఖండము
బట్టుకొనియెను అది యేనుంగునకు దవులుటంజేసి యది బెదరి
గతిభేదము నవలంబించెను. దానంజేసి దారువర్మ విడిచినయం
త్రతోరణము గుఱిదప్పి వర్వరకునిమీఁద బడిన నప్పుడె వాఁడు
మడిసెను. అంతట దారువర్మ తనయంత్రతోరణము గుఱిద

ప్పననియు ఆనేరమునఁ దన్నెట్లును వధింతురనియు నిశ్చయించి యున్నస్థలము సేరి యటనున్నయినుపకీలము నొకదానిని విస రివైవ వైరోచకుఁడు నీల్గెను.

రాక్ష—దైవయోగమున రెండును సనర్థములె జరిగెను. చం ద్రగుప్తుఁడట్లయుండె. వర్వరక వైరోచకులు హతులైరిగదా? దారువర్మ వృత్తాంత మెట్లు?

విరాధ—వైరోచకునిముందున్నజనులు దారువర్మను గడ్డల తోఁగొట్టి గడపిరి.

రాక్ష—మిత్రుఁడైనదారువర్మ కూలెనా? వైద్యుం డగున భయదత్తుం డేమిసేసెను?

విరాధ—అభయదత్తుఁ డొకనాఁడు విషమిశ్ర మగునౌషధ మునుబంగరుగిన్నెలో సిద్ధపఱచెను. దానినిచాణక్యహత కుఁ డవలోకించి యిది మాఱురంగుతో నున్నది గాన విషమిశ్రము. దీనిం ద్రాపవలదని మౌర్యపుత్రు నకుఁ దెలిపెను.

రాక్ష—వైద్యునిగతి యే మయ్యెను?

విరాధ—ఆమందు వైద్యునిం బానము సేయుమనిరి. వాఁడ ది గ్రోలి గంతుగొనియెను.

రాక్ష—ఆహా! ఎంతఘనవైద్యుఁ డంతమొందెను? చంద్రగు ప్తుఁడు శయనించినప్పు డతనిం బరిమార్పనెంచి శయనగృహంబుగోడలలో డాగియున్న బీభత్సకుఁడు మున్నగువారలవృత్తాంత మేమి?

విరాధ—వారలవృత్తాంతము మహాఘోరము.

రాక్ష—హారం దుండిరని చాణక్యుఁడు దెలిసికొనలేదుగదా?

విరాధ—దురాత్ముఁడగు కౌటిల్యుఁడు చంద్రగుప్తునికంటె ముందుగా శయనగృహంబునకు వచ్చి నిపుణమతితోఁ బరిశీలింపఁదొడంగెను. అపుడొక గోడబెజ్జమునుండి చీమలబారు వచ్చుచుండ నందొక చీమముక్కున నొక మెతుకుచిద్రుపగఅచుకొనియుండెను. దానిం జూడగనె మర్మముగ్రహించి యీగేహము పురుషగర్భము. అని నిశ్చయించి దానిం గాల్పించెను. దానం జేసి బీభత్సకాదు లందుఁ గ్రుగ్గి బుగ్గియైరి.

రాక్ష—ఆహా! వాని కెంతదైవబలంబు గలిగియున్నది? నా చేయుజతనము లన్నియు బగతునకె యుపకారంబు లగుచున్నవి గదా?

విరాధ—అమాత్యవర్యా! అట్లనను మొదలిడినపని నడుమ విడువంజనదు.

ఆదిశేషునకు బరువుమోయుట దుఃఖకరంబుగాదా? అతఁడు పుడమినేల పడవేయఁగూడదు? సూర్యునకు బరిశ్రమంబు లేదా? ఆతఁడేల నిశ్చలంబుగా నుండరాదు? మొదలిడిన పనినిర్వహించుట సుజనులకుఁ గులవ్రతంబు గాన నది విడుచుట వారికి లజ్జాకరము.

రాక్ష—తరువాతవృత్తాంత మేమి?

విరాధ—చాణక్యుఁ డదిమొదలుకొని వేయివిధముల గనిపట్టి మనయాప్తుల నెల్లర నిగ్రహించుచున్నాఁడు.

రాక్ష—ఎవ్వారల నిగ్రహించెనో చెప్పుము.

విరాధ—విషకన్యనుఁ బర్వతకునిమీఁదఁ బఱపెనని చెప్పి జీవసిద్ధియనుక్షపణకుని నగరమునుండి వెడలగొట్టించెను. శకటదాసుఁడు దారువర్మాదులనురాజద్రోహంబునకై పురిగొల్పెనని వానిని శూలారోపణంబు సేయించెను.

రాక్ష—హా! శకటదాసుఁ డింతదుర్మరణంబు నొందెనే? ఇఁకను సుహృద్వ్యసనంబులు విన సిద్ధముగా నున్నాను. వినుపింపుము.

విరాధ—మీగృహజనమును దమకు నప్పగింపలేదను కారణమున చాణక్యుఁడు సర్వస్వమును దోఁచికొని చందనదాసునిఁ బుత్రకళత్రములతోఁగూడ బంధించి కారఁ బెట్టించెను.

అని చెప్పుచుండునంతలో శకటదాసుండు వచ్చి రాక్షసుని దర్శింప నతఁడు ఓయీ! నీవు కౌటిల్యునిచేఁ జంపఁబడియు నెట్లు మాకన్నుల కగఁబడితివని యడిగెను. నావుడు వాఁడు సిద్ధార్థకునింజూపి యీతఁడు ఘాతకులం బారద్రోలి నన్ను నిటకుఁ జేర్చెనని తెలుప రాక్షసుండు "సిద్ధార్థకా! నీచేసినయుపకృతికి నేమి యొసఁగినను జాలదు. అయినను నీయాభరణములు గ్రహింపుమని తనయొడలిమీఁదినగల నన్నిటిం బారితోషికముగా నొసఁగెను.

అంత సిద్ధార్థకుఁ డాభూషణంబులం గ్రహించి విష్ణుగుప్తు నుపదేశముం దలంచికొని యిట్లు సేయుదునని నిశ్చయించి "నాకిందుఁ బరిచితులు లేరు. వలసినప్పుడు దీసికొని

యెద. దీని నిచటన యునుచుడని యీసగలమూటమీఁద రా
క్షసునిముద్రాంగుళీయముతో ముద్రవైచి యద్దానిని రాక్ష
సునిభాండాగారమునందె యునిచి. ముద్రాంగుళీయకమును రా
క్షసునకు గనఁబఱిచెను. దానింజూచి రాక్షసుండు నీ కిది
యెట్లు లభించెనని యడిగి యిదికుసుమపురంబున చందనదాసు
నింటివాకిట దొరకెనని వాఁడు తెలుప నిద్దానినిం బత్నికి నిచ్చి
వచ్చియుంటినని లోనందలంచి దానింగ్రహించెను. అప్పుడు సి
ద్ధార్థకుఁడు రాక్షసు నవలోకించి తమయనుగ్రహంబు నొంది
నవానికి కౌటిల్యునాజ్ఞవలనఁ బాటలిపుత్రమున ప్రవేశము దుర్ల
భము. గాన నేను గొంతకాలము మీసాన్నిధ్యమున వసింపఁగో
రెద నని విన్నవించి యమాత్యునిచే ననుమతుండై యట
నుండెను.

పిమ్మట రాక్షసుఁడు శకటదాసును నుద్దేశించి నాముద్రాం
గుళీయము నీవద్దనునిచికొని నాపనులు నీవ నిర్వహించుచుం
డుమని యామూర్మిక నతని కిచ్చెను. అంతఁ గతిపయదినం
బులకు నొకపురుషుండు మూఁడుతొడవులం దీసికొని విక్ర
యింప నేతేర శకటదాసుండు వానిని రాక్షసునకు గనఁబఱి
చెను. రాక్షసుఁడానగలం గాంచి యివ్వి గొప్పవెలగలవి
గాన వీనిం దెచ్చినవానిని సంతోషపెట్టి యీభూషణములం
గ్రహింపుమని నుడువ నతండట్లు సేసెను.

దైవహతిం జేసి తనయత్నంబు లన్నియు విషమంబు ల
గుచున్నను నమాత్యరాక్షసుం డుద్యమంబు మాననేరక చా
ణక్యచంద్రగుప్తులకు భేదంబు గలుగఁ జేయనెంచి సమయంబు

గనిపట్టి మానోద్రేకకరంబు లగువచనంబుల నుడువుచుని వై
తాళికులకు గబురంపుటయు వారొకపరి యట్టియన్యాపదేశవ
చనంబు వలుకగనే యాలించి కౌటిల్యుండు రాక్షసుభావంబు
గ్రహించి చంద్రగుప్తునితో నేకాంతంబున మన మిర్వురము
గొన్నినాళ్లు కలహంబు నభినయింపవలయునని బోధించి యా
నితో గృత్రిమకలహంబుగావించి విరుద్ధభావంబు నభినయించు
చుండెను.

రాక్షసుండు చంద్రగుప్తచాణక్యులకు విరోధంబుగలిగె
ననువార్తవిని మలయకేతు నుద్దేశించి చంద్రగుప్తుండమాత్య
వ్యసనంబున నున్నవాడు. గాన నిప్పుడు మహాబలసహితంబుగ
పార్వతనూజు నిరోధింపుమని బోధింప నతండు సన్నాహంబు
సేయుచు నమాత్యరాక్షసుండు సత్యవచనుండై వెనకు దోట్పా
టునో లేక చంద్రగుప్తునితో సంధి గావించికొననోయని సంశ
యించుచుండెను.

చతుర్థప్రకరణము.

రాక్షసమలయకేతు భేదము,

సిద్ధార్థకుండు మున్ను చాణక్యుండు శకటదాసుచే
వ్రాయించిన లేఖను సొమ్ములమూటను దీసికొని బైలువెడలి పో
వుచుండ జీవసిద్ధి యను క్షపణకుం డగపడి యిట్లనియె.

క్షపణకు—నీ వెటకుం బోయెదవు?

సిద్ధార్థకు—పాటలిపుత్రమునకుఁ బోవుదును.

క్షప—ఇటనుండి పోవువాఁడు భాగురాయణునిముద్రాలాం ఛనము దీసికొనిపోవలయును.

సిద్ధా—నేను రాక్షసునిసంబంధిని.

క్షప—నీవు రాక్షసునిసంబంధివిగాని లేక పిశాచముసంబంధి విగాని యెట్లైనను నిది తప్పనేరదు. ఏనప్పనికై పోవు చున్నాఁడ.

అని యతఁడు భాగురాయణునొద్దకుఁ బోవ భాగురా యణుండు వీనిం జూడగనే యితఁడు రాక్షసునిమిత్రుఁడైన శ వసిద్ధియని గ్రహించి,

భాగు—ఓయీ! నీవు రాక్షసునిపనికై పోవుచుంటివా?

క్షప—నేను రాక్షసునిపేరుగాని పిశాచముపేరుగాని వినంబ డనిచోటునకే పోవుదును.

భాగు—మిత్రునిమీద నీకింత ప్రణయకోప మేల కలిగెను? అతఁడు నీకేదేని నపరాధము నేసియుండెనా?

క్షప—రాక్షసుఁడు నాకేమియు ద్రోహము సేయులేదు. నా చేసిన పనులయెడ నాకే లజ్జ కలిగెడిని.

భాగు—ఆపనుల నాకు వినుపింపుము.

మలయకేతుఁడు—(లోపలనుండి) నేనును వినగోరెద.

భాగు—రహస్యముగానిచో చెప్పుము.

క్షప—ఇది యంతరహస్యము గాదుగాని అతిక్రూరకృత్య మగును.

భాగు—నీ విది వివరింపనిచో నేను ముద్రాలాంఛనము నీయను.

క్షప—చెప్పక యేమి సేయుదు? వినుము. ఈయభాగ్యుఁడను మొదటఁ బాటలిపుత్రమున నుండుచు రాక్షసునితో మైత్రి సంపాదించితిని. ఆసమయమున రాక్షసుని ప్రేరణమునం జేసి విషకన్యంబఱపి పర్వతేశ్వరుని మడి యించితి.

మలయకేతుఁడు—హా! నాతండ్రి రాక్షసునిచేతనె యంత మొందింపఁబడియె నా? చాణకునిచే గాదా?

భాగు—తరువాత వృత్తాంత మేమి?

క్షప—ఆసంగతి గ్రహించి చాణక్యుఁడు నన్ను నగరము నుండి వెడలగొట్టించెను. నేటికిని రాక్షసుఁడు నన్నుఁ బెక్కు రాజకార్యములలోఁ బనుపుచున్నాడు. వానిలో నొక్కటొకటియు నన్ను నీలోకమునుండి సాగనంపు నదియే.

భాగు—పర్వతేశ్వరుని మీఁద విషకన్యను చాణక్యుఁడుగదా ప్రయోగము సేయించెను?

క్షప—(చెవులుమూసికొని) పాపము శాంతించుగాక. చాణక్యుఁడు విషకన్య పేరే యెఱుఁగడు.

భాగు—ముద్ర యిత్తును. ఈవృత్తాంతము మలయకేతునకు వినిపింపుము.

అను నంతలో మలయకేతుఁడు వెలుపటకు వచ్చి.

మలయ—నఖుఁడా! వీనులు బ్రద్దలుసేయు నిమ్మాట వింటిని.

క్షప —(తనలో) నామాట మలయకేతువు విని యొగదా?
నాపని తీరెను. అని క్షపణకుఁడు వెడలిపోయెను.

మలయకేతుఁడు—(ఆకాశము వంక చూచి) రాక్షసుఁడా!
రాక్షసుఁడా! నీకుఁ దగును.

తనకు మిత్రుఁడవని యెంచి సకలకార్యములు నీయంద యునిచినమ్మియున్న నా తండ్రిని గెడపితివి. గాన సార్థకముగా రాక్షసుఁడవే యగుదువు.

సఖుఁడా! రాక్షసుని శీలము దెలిసెను. ఇపు డేమి సేయు దము?

భాగు—ఇపుడు రాక్షసునిం దూఱఁగూడదు. సంద రాజ్యము లభింపుదనుక నతనిని బట్టుకొనియె యుండవలయు. తరువాత నెట్లయినఁ జేయసగు.

మలయ—సఖుఁడా! నీచెప్పినది యుచితముగా నున్నది. ఇపుడు రాక్షసుని సమయింతుమేని ప్రకృతిక్షోభంబు గలుగుం గాన మనకు జయము సందిగ్ధ మగును.

అనునంతలో నొక పురుషుఁడువచ్చి మలయకేతునితో నిట్లని విన్నవించెను. దేవా! ఒకానొకఁడు ముద్రాలాంఛనము లేకయే యిక్కటకమునుండి వెడలిపోవుచుండగా పురరక్షకుఁడు లేఖతోఁగూడ వానిఁబట్టుకొని మీ సన్నిధి కనిచెను. వీనిం జూడుఁడు.

అని చెప్పిబాధించికొని రాఁబడినసిద్ధార్థకునిగనఁబఱిచెను వానింజూచి భాగురాయణుఁడు.

భాగు—నీ వాగంతుకుఁడవా? లేక యిందుండువాఁడవా?

సిద్ధా—ఏను రాక్షసుని సేవకుఁడను.
భాగు—ముద్రచీటి గైకొనకయె యేల పోవుచుంటివి"
సిద్ధా—కార్యావసరముచే నట్లు పోయితిని.
భాగు—రాజశాసనముంగూడ నుల్లంఘించి పోవలసినంతకా
ర్యమేమి?
మలయ— భాగురాయణ! ఆలేఖ లాగికొనుము.
భాగు—(సిద్ధార్థకునిచేతినుండి లేఖను దీసికొని) కుమారా! దీ
నిమీద రాక్షసునిముద్ర యున్నది.
మలయ—ఆముద్ర చెడకుండునట్లు లేఖను విచ్చి చూడుము.
నావిని భాగురాయణుఁ డట్లు లేఖనువిప్పి చూపగా మ
లయకేతుఁ డిట్లని చదివెను.

స్వస్తి, ఉన్నచోటునుంచి యొకానొకఁ డొక్కపురుషు
నకు బోధించునది. యేమనిన, సత్యవాది వగునీవు మావిరో
ధిని నిరాకరింతునని యాడినమాట నిజము గావింపవలయు.
ఇపుడు ముందుగ సంధిసేసికొనినమనమిత్రులకు వారికిఁ బ్రతిఙ
సేసినది యిత్తుమని ప్రోత్సహించి ప్రీతి గలిగింపవలయు. ఇట్లు
వారల ననుగ్రహించునెడ వారు తా మాశ్రయించినవానిం
దెగటార్చి యుపకారముసేసినమిమ్ము నాశ్రయింతురు. నీవు
సత్యసంధుఁడవుగాన నాడినమాట మఱువవు. అయినను జ్ఞా
పనము సేయుచున్నాఁడను. ఈమిత్రులలో గొందఱు శత్రునికో
శదండముల గోరువారును మఱికొందఱు దేశముగోరువారును
నగుదురు. సత్యవచనుండ వగునీయంపినమూఁ డాభరణములు
నాకుఁ జేరెను. రిక్తహస్తముతోఁ బ్రభునకు లేఖ యనుప

గూడఁదను నాచారముఁబట్టి యేదేనిఁ గొంచె మంపితిని. దీని గ్రహింపుము విశేషములను పరమాప్తుఁ డగుసిద్ధార్థకునివలన వినునది.

మలయ—లేఖ యెట్లున్నది?

భాగు—(సిద్ధార్థకుని జూచి) ఈలేఖ నెవ్వనియొద్దకు గొని పోవుచున్నాఁడవు?

సిద్ధా—నాకుఁ దెలియదు

భాగు—అరె!ధూర్తుఁడా! ఎవ్వనికైనది తెలియకయే లేఖంగొని పోవుచుంటివా! భాసురకా! వీని నవ్వలికిఁ గొనిపోయి నిజము సెప్పెదనుకొఁ దన్నుము.

నావిని భాసురకుఁడు సిద్ధార్థకునిఁ దాడనము సేయుచుండ నాతనికక్షమునుండి యొకమూట గ్రిందఁబడియెను. దానిందీసి కొనివచ్చి భాగురాయణునకు నియ్యగా నతఁడు సూచి.

భాగు.—దీనిమీఁదగూడ రాక్షసునిముద్ర గలదు

మలయ—రిక్తహస్తము గాకుండ ననిపినది యిదియె యైయుండనగు? దీనినిగూడఁ బైముద్ర చెడకుండ విప్పిచూపుము. నావిని యతం డట్లుసేయం జూచి,

మలయ—ఆహా! ఈనగలు నేను మేనినుండి తీసి రాక్షసునకు నంపినవే. స్పష్టముగ నీలేఖ చంద్రగుప్తున కంపినదే!

భాగు—ఇది నిజమో? సంశయమో? భాసురకుఁడా! వీనిని బాగుగా మర్దింపుము

సిద్ధార్థకు—(పాదములమీఁదఁబడి) అభయమొసఁగుదురేని నిజము విన్నవింతును

మలయ—చెప్పినంత సేయువాఁడవు. ఇందు నీనేర మేమి? నీ
కేమియు భయము లేదు. నిజము దెలుపుము.

సిద్ధార్థ—అమాత్యరాక్షసుఁ డీలేఖను చంద్రగుప్తున కిమ్మని
నన్నుఁ బనిచెను

మలయ—నిన్నుచటఁ జెప్పుమనిన మాట లేమి?

సిద్ధార్థ—రాక్షసుఁడు చెప్పుమనిన దేమనిన?

కులూతాధిపతి యగుచిత్రవర్మయు మలయనగరాధి
పతి యగుసింహనాదుఁడును కాశ్మీరదేశాధిపతి యగుపుష్క
రాక్షుఁడును సింధుదేశపతియగు సింధుసేనుఁడును పారసీకుఁ
డగు మేఘనాదుఁడును నీయేఁగురు మనకు మిత్రులు. వీరిలో
మొదటిమువ్వురు మలయకేతుని రాజ్యము గోరుచున్నారు.
కడమయిద్దఱిలో నొకఁడు హస్తిబలమును ఇంకొకఁడు కోశ
బలమును గాంక్షించుచున్నారు. చాణక్యుని నిరాకరించి నాకు
సంతసము గలిగించినట్లు వీరికిని వాగ్దానము సేసినది చెల్లింపు
మని చెప్పుమనియెను.

మలయ—(తనలో) ఎట్లూ! చిత్రవర్మాదులు నాయెడ ద్రో
హము సేయఁ గాచికొని యున్నవారె? (ప్రకాశముగా)
విజయా! రాక్షసుని బిలువుము.

నావిని ప్రతీహారి పోవునంతకు నటరాక్షసుండు పాటలి
పుత్రమునకై దండయాత్రకుఁ బోవ రాజులను బ్రోత్సహించు
చును బ్రతీహారిం జూచి యది చెప్పినమాటవిని వారిననిపి
శకటదాసుంగాంచి యిప్పుడు మలయకేతునిఁ జూడబోవ
లయు. అలంకారరహితముగా బోఁ గూడదు. గాన మనము

గొన్నవానిలో నొక్కటి యిమ్మని వానివలన గ్రహించి తుది ధరించి మలయ కేతునొద్దకు వచ్చి?

రాక్ష—కుమార! జయ మగుగాక.

మలయ—నమస్కరించుచున్నాఁడ కూర్చుండుడు. మీదర్శనము సేసి పెక్కునాళ్ళగుటచే నాచిత్తము వ్యాకులముగా నున్నది.

రాక్ష—దండయాత్రవిషయమున దగువిధానము నాలోచించుచుండుటం జేసి కుమారునిచే నిట్లు మాట వడితిని.

మలయ—దండయాత్రవిషయమున నేమి యాలోచించితిరి?

రాక్ష—ఖశ మగధాధిపతులు నన్నుంగూడి సేనలతో వ్యూహము వన్నుకొని ముందును, గాంధారులు యవనులు నడుమను, శకులు, చీనాదేశీయులు, హూణులు వెనుకను, కులూతాధిపతి మొదలగురాజు లందఱు నిన్నుజుట్టుకొని యావెనుకను నివ్విధమున చంద్రగుప్తుని పీటికి దాడి వెడలవలయునని నియోగించితిని.

మలయ—(తనలో) నన్నుఁ డెగటార్చి నా రాజ్యము నపహరింపఁ జూచు కులూతాధిపతి మొదలగు వారినె నాకుఁ జుట్టునుండునట్లు విధించెను. (ప్రకాశముగా) ఆర్య? ఎవఁడైనఁ గుసుమపురమునకు బోవుటగాని యటనుండి వచ్చుటగాని కలదా?

రాక్ష—రాకపోకలవలని ప్రయోజనములు సమాప్తమయ్యెను. కొలఁదిదినములలో మనమె పోదుము.

మలయ—(తనలో) చంద్రగుప్తునకు మంత్రిత్వము సేయఁ
 బోనునని తెలియుచునేయున్నది. (ప్రకాశముగా)అట్లేని
 లేఖతో నీమనుజు నెట్టు లటకు ననిపితివి?

రాక్ష—(చూచి) సిద్ధార్థకా! ఏమిరాయిది?

సిద్ధా—(కన్నీరు విడిచి లజ్జపడుచు) అనుగ్రహింపవలయు
 నన్ను గొట్టగా రహస్యము దాపఁ జాలనైతి.

రాక్ష—రహస్య మేమిరా? నా కేమియుఁ దెలియుట లేదు.

సిద్ధా—చావమోదిరి. ఏమి సేయుదును?

మలయ—భాగురాయణ! రాక్షసునెదుట వీఁడు భయపడి
 నిజము సెప్పఁజాలకున్నాఁడు. నీవు చెప్పుము.

భాగు—అమాత్య! మీరు లేఖనిచ్చి రహస్యముగాఁ గొన్ని
 మాటలు చెప్పుమని తన్ను ననిపినట్లు వీఁడు చెప్పుచు
 న్నాఁడు.

రాక్ష—సిద్ధార్థకా! ఇది నిజమే?

సిద్ధా—నన్ను మిక్కుటముగాఁ గొట్టగా నట్లు సెప్పితిని.

రాక్ష—ఇది నిజముగాదు. దెబ్బలు పడఁజాలక యేదేని
 జెప్పుట కలదు.

మలయ—భాగురాయణ! లేఖం జూపుము. సందేశము
 వాఁడె చెప్పును.

భాగు—అమాత్యా! లేఖ యిది.

రాక్ష—(చదువుకొని) కుమార! ఇది శత్రుని ప్రయోగము.

మలయ — రిక్తహస్తముగా లేఖ ననుపఁగూడదని యాభరణములఁగూడ ననిపియుంటిరి ఇది శత్రుని ప్రయోగమెట్లగును?

రాక్షస — (ఆభరణములను జూచి) కుమారుఁడు వీనిని నాకొసఁగెను. వీనిని నేనొకప్పుడు సిద్ధార్థకునకు బహుమానము నిచ్చియుంటిని.

భాగు — ఇంత యనర్ఘాభరణములు, అందును రాజకుమారుఁడు తనయొడలినుండి తీసి యనుగ్రహించినవి ఎవ్వానికేని నీఁదగినవే?

మలయ — వీనివలనఁ గొంతసందేశము విననవలయుననియు నాలేఖయందు గలదు.

రాక్ష — సందేశ మెవ్వఁడు చెప్పెను? ఎవనికిఁ జెప్పెను? ఈలేఖయె నాదికాదు.

మలయ — అటులేని నీముద్ర యెవ్వనిది?

రాక్ష — ధూర్తులు కపటముద్రను బుట్టింపగలరు?

భాగు — రాజా! రాక్షసుఁడు చెప్పునదిసరిగానేతోఁచుచున్నది. సిద్ధార్థకా! ఈలేఖ వ్రాసిన వాఁడెవ్వఁడు? నావుడు సిద్ధార్థకుఁడు రాక్షసునిమొగము చూచి తలవంచుకొని యూరకుండెను.

భాగు — అరే! తిరుగ దెబ్బలు దిన నేల? చెప్పుము.

సిద్ధా — శకటదాసుఁడు వ్రాసెను.

రాక్ష — దీనిని శకటదాసుఁడే వ్రాసియున్నచో నే నంపినట్లే

మలయ— విజయా! శకటదాసుని బిలువుము.

భాగు—కుమార! రాక్షసునెదుట శకటదాసుఁడుదీనిని తాను వ్రాసితినని యొప్పుకొనఁడు. కావున వానిచే నేదేని వ్రాయించి తెప్పించునెడ నక్షరములపోలికయే నిజము తేల్పఁగలదు.

మలయ—విజయా! శకటదాసుని స్వహస్తలిఖితమును రాక్షసుని ముద్రను రెంటిని దెమ్ము.
అంత నదిపోయి యారెంటిని గొనిరాఁ జూచి

మలయ—అక్షరములపోలిక యేమియు భేదింపలేదు.

రాక్ష—(తనలో) పోలికసరిపోయెనా? ధనాశచేనతఁడిట్లు చేసెనో? ఇందుసందియ మేమి? నాముద్ర వానియొద్దనేయున్నది. లేఖలోనియక్కరములు వానివే. పరులతో సంధిచేసికొని శకటదాసుఁ డిట్టిపని చేసియుండనోపు?

మలయ—ఆర్యా! ఈలేఖయందు మీరంపిన మూఁడునగలు మాకుఁ జేరెనని యున్నది. మీరు ధరించినది వానిలో నొకటియెగదా? (ఈయాభరణము నాతండ్రి ధరించినదియే యని గుర్తు పట్టి (ప్రకాశముగా) ఇది యెూక్కడ వచ్చెను.

రాక్ష—వర్తకులు విక్రయింపఁ గొంటిని.

మలయ—విజయా! ఈభూషణము నీవు గుర్తు పట్టితివా?

ప్రతీహారి—ఇది మీతండ్రిగారు ధరించినదే.

రాక్ష—(తనలో, ఇది పర్వతేశ్వరుఁడు ధరించెనని చెప్పఁ చున్నది. (ప్రకాశముగా) వీనిని చాణక్యుఁడె వర్తకుల కిచ్చియనుప నేను వారి యొద్దఁ గొనియుంటి.

మలయ—మాతండ్రి ధరించునవి. చంద్రగుప్తునకుఁ జిక్కినవి, వీనిని వర్తకులు విక్రయించి రనుట యెట్లు సంగతి మగును? ఒక్కవిధమున నిది నిజమే, ఎట్లన,

చంద్రగుప్తుఁడధికలాభము గోరి యీ భూషణములను నీకు విక్రయింపఁ గ్రూరుఁడ వగునీవు మమ్ముం గ్రయధనముగా నతని కర్పింప నెంచితివి.

రాక్ష—(తనలో, శత్రుప్రయోగము సంకటముగా నేర్పడి యెను.

లేఖమీద నాముద్ర కనఁబడుచుండ నిది యేనంపినది కా దనుట యెట్లు? శకటదాసుఁడు మోసము సేసె ననినఁ నెవ్వరు నమ్ముదురు? చంద్రగుప్తుఁ డీతొడవుల విక్రయము సేయించెననిన నేవారు విశ్వసింతురు? గాన దీని నేనొప్పుకొను టయ యుచితము.

మలయ—ఆర్యుని నేనిది యడుగుచున్నాఁడను.

రాక్ష—ఆర్యుఁ డెవఁడో వాని నడుగుము. ఇపుడు నే ననార్యుఁడ నైతిని.

మలయ—మౌర్యుఁడు నీకు స్వామిపుత్రుఁడు. ఏను నీకు మిత్రపుత్రుఁడను. అతఁడు నీకు ధనము నిచ్చును. ఇచట నాకు నీ విచ్చువాఁడవు. అచట మంత్రిగా నుందువు.

ఇచట ప్రభువుగా నుందువు. ఏమి యాధిక్యముగోరి యిట్టిపని చేసి యనార్యుఁడ వైతివి? లేఖతో ననిపిన సొమ్ములం జూడుము. ఇది యేమి?

రాక్ష—ఇది విధివిలాసము.

మలయ—ఇంకను గప్పిపెట్టుచుంటివా? ఇది విధివిలాసమా? లోభవిలాసము గాదా?

అనార్య! కృతఘ్నుఁడా! విషకన్యను బ్రయోగించి నిన్ను నమ్మినతాతండ్రిని జంపించితివి. ఇపుడు మంత్రిపదవి నార్జింపనెంచి నీయందు సర్వకార్యభారం ముంచినమమ్ము మాంసముంబలె విక్రయించికొనఁ దలపెట్టితివి,

రాక్ష—(తనలో) మర్మస్థాన వ్రణముమీద నింకొకవ్రణము. (ప్రకాశముగా) చెవులుమూసికొని, పాపము శాంతించుగాక, పర్వతేశ్వరునిమీద విషకన్యను బంపినది నేను కాదు.

మలయ—అట్లైని మాజనకునిఁ జంపించినవాఁ డెవఁడు?

రాక్ష—దైవము నడుగవలయు.

మలయ—దైవము నడుగవలయునా? క్షపణకుఁ డైన జీవసిద్ధి నడుగ నక్కఱలేదా?

రాక్ష—(తనలో) జీవసిద్ధియుఁ జాణక్యునిగూఢచారుఁడే? ఆహా! శత్రువులు నాహృదయముగూడ స్వాధీనము సేసికొనిరి.

మలయ—(క్రోధముతో) భాసురక! రాక్షసునకు మిత్రులై నాకు ద్రోహము సేయఁబూనిన కులూతాధిపతిమొద

లగువారిలో మొదటిముప్పురు నాభూమి నేలఁగోరు
చున్నారు గాన వారిని లోఁతైనగుంటలలో నునిచి
పూడిపింపుమనియు, మదీయహస్తిబలము నాశించిన
వారిని హస్తితోనె త్రొక్కించి రూపుమాపు మనియు
శేఖరసేనునితోఁ జెప్పుము.

రాక్షసుఁడా! రాక్షసుఁడా! నేను విశ్వాసఘాతి నగు
రాక్షసుఁడఁగాను. మలయకేతుఁడను. పొమ్ము. అన్నివిధముల
చంద్రగుప్తునే యాశ్రయింపుము. చూడుము.

విష్ణుగుప్తుఁడు, చంద్రగుప్తుఁడు వీరిద్దఱు నీతోఁగూడి
వచ్చినను, దుర్నయము ధర్మకామార్థములంబలె మీముప్పు
రను నిర్మూలము సేయఁజాలుదును.

భాగు — కుమార! కాలహరణమేల? కుసుమపురము నిరో
ధింప సేనలకు ననుజ్ఞ యిమ్ము.

నా విని మలయకేతుండు ప్రస్థానోద్యమమున నుండెను.
అంతట రాక్షసుండు తనలో ఎంతకష్టము ప్రాపించెను? రాక్ష
సుఁడు సేయునుద్యమము శత్రునాశనమునకు గాదు. మిత్ర
వినాశమునకే వినియోగించుచున్నది. అభాగ్యుఁడ నేనిప్పు
డేమి సేయుదు?

ఏను తపోవనంబున కేగుదునా? సవైరంబగు నాడెం
దము తపముచే శాంతినొందనేరదు. శత్రువు జీవించియుండ
స్వామి ననుగమింతునా? ఇది స్త్రీజనకృత్యంబగును. ఖడ్గ
మాత్రసహాయుండనై శత్రుబలంబునం బడుదునా? అది నిష్ఫ
లంబయగు. చందనదాసును బంధముక్తునిం జేయఁబూననిచోఁ

గృతఘ్నుండ నగుదునని యెంచి పాటలిపుత్రమునకు పైలు దేరెను.

పంచమప్రకరణము.

రాక్షస వశీకరణము.

సిద్ధార్థకుడు చాణక్యుఁ డుపదేశించిన కార్యమునఁగృతార్థుఁడై పాటలిపుత్రమునకు వచ్చి మలయకేతుఁడు మిూప్రయోగంబునం జేసి రాక్షసుని వదలిపెట్టె ననియు, చిత్రవర్మాది మిత్రుల వధించెననియుఁ జాణక్యునకుఁ దెలుప నతఁడు ప్రహర్షంబునొంది యీయుదంతమును మౌర్యునకు, దెలుపుమని చెప్పెను. చంద్రగుప్తుండు సిద్ధార్థకునివలన నీవృత్తాంతము విని చాణక్యుని మాహాత్మ్యంబునకు నచ్చెరు వందెను.

మలయకేతుఁడు చిత్రవర్మాదులను వధింపఁ దక్కు— వారిలో ముఖ్యులును మలయకేతుని వదలిపెట్టి పోయిరి. అయినను బర్వతకపుత్రుఁడు భాగురాయణునితోఁగూడి నిజబల సహితుఁడై పాటలిపుత్రంబు నిరోధించెను. అంత చాణక్యుండు సారవంత మగుసేనా నివహము ననిపి వానింజయించి భాగురాయణునితో బంధించి కారం బెట్టించెను.

రాక్షసుండు మలయకేతుని కటకంబు విడిచి ఖడ్గహస్తుండై యుదుంబరకుఁ డనుచారునితోఁ బాటలిపుత్రమునకు వచ్చుచు నిట్లు తలపోయఁదొడంగెను.

రాజలక్ష్మి తనయాశ్రయము నశింపగనే కులట వోలె నితరకులజు వరించెను. గతానుగతికు లగు జనులును దానినె వెంబడించిరి. ఆ ప్రజనులును పురుషకారము ఫలింప మింజేసి కార్యభారము విడిచిరి. అట్లుగాక తలలేని యొడలి యంగములవోలె నున్న వా రేమిసేయఁగలరు? ప్రభువు మృతి నొందినను పర్వతేశ్వరు నాశ్రయించి యత్నము సేసితి. అతఁడు నశించినను వాని పుత్రునిజేరి సోద్యముఁడ నైతి. అయినను జతనము నెఱవేఱ దయ్యె. నందకులంబునకు శత్రువు దైవమెగాక యీవిప్రుఁడు గాఁడు.

రాక్షసుఁడు శత్రుహస్తగతుఁడై నాశము నైన నొందు గాని చంద్రగుప్తునితో సంధి చేసికొనునె? జనులు నన్ను సత్య సంధుఁడు కాఁ డన్నను మేలకాక శత్రువంచనకు లోఁబడియె ననుట సహింపనేర్తునే? అని చింతించుచుఁ బాటలిపుత్రప్రాంత వనంబునకుఁజేరి మందభాగ్యుఁడ నెటకుఁ బోవుదును? ఇం దొకచోట నుండి యెవ్వానిచేనైన చందదాసుని వృత్తాంత మరయుదునుగాక యని యెంచి యొకరాతిమీఁద గూర్చుండి యిట్లు చింతించెను.

పూర్వము బాలచంద్రునివోలె జనులవేళులచేఁ జూపం బడుచు రాజసహస్రంబులతోఁగూడి రాజువోలె పురంబు వెడ లునేన యిప్పుడు విఫలయత్నుండనై దొంగవోలె వెఱచి యీజీర్ణోద్యానమునం డాగవలసెగదా? అని చింతించుచుండ నొప్పశంఖధ్వానంబు వినంబడియె. రాక్షసుండాధ్వని యా లించియుదినులయు కేతునిబంధించినయుస్సవకార్యముగానుండు

సని యూహించి 'ఏఁతకష్టము? దైవము శత్రుని సిరిని విని పించెను. అభినయించియుఁ గనఁబఱిచెను. మఱియు నాకు దానినిఁ బ్రత్యక్షముసేయ నెంచినట్లు తలంచెదనని చింతించు చుండెను.

విష్ణుగుప్తుండు చారులవలన రాక్షసుఁడు జీర్ణోద్యానము ప్రవేశించెనని యూహించి కర్తవ్యము బోధించి యటకు నొక పురుషు ననుప వాఁడు త్రాడొక్కటి చేఁబూని యుద్యానంబు సొచ్చి కొంచెము దూరమున నుండియె రాక్షసు నవలోకించి యతనిం జూడనియట్లు నటించుచు నొకచెట్టు కొమ్మకుఁ ద్రాడు గట్టి దాని దనమెడకు నురివోసికొనుచుండెను.

రాక్షసుండు వానింజూచి 'అయ్యో! వీఁడెవఁడో నన్నుం బలె దుఃఖగ్రస్తుఁడు గాఁబోలు? కానిమ్ము అడుగుదును గాక' యని దగ్గఱకువచ్చి

రాక్ష—నీవు చేయున దేమి?

పురుషుఁడు—(కన్నీరువిడుచుచు) అయ్యా! ప్రియమిత్రవినాశ మున శోకగ్రస్తుఁడనై యిట్లు సేయుచుంటిని.

రాక్ష—(తనలో) వీఁడు ననుఁబోనివాఁడని ముందుగనె గ్రహించితిని. (ప్రకాశముగా) రహస్యముగానిచో శోకకారణము నాకు దెలుపుము.

పురు—అయ్యా! ఇది రహస్యముగాదు. గాని చెప్పదనుక మరణింప గాలహరణము సేయఁజాలను.

రాక్ష—(నిట్టూర్పు విడిచి తనలో) మిత్రవ్యసనమున నుదా
సీనుఁడనై యున్ననాకు నితఁడు గర్తవ్యమును బోధింప
వచ్చెనుగాఁబోలు? (ప్రకాశముగా) త్వరగాఁ జెప్పుము.

పురు—నిర్బంధించుచున్నారు. ఏమిసేయుదు? వినుడు. ఈనగ
రమున రత్నవర్తకుఁడు విష్ణుదాసుఁ డనియొకఁడు
కలఁడు.

రాక్ష—(తనలో) విష్ణుదాసు చందనదాసునకు మిత్రుఁడే.
(ప్రకాశముగా) వానికేమి?

పురు—అతఁడు నాకుఁ బ్రియమిత్రుఁడు.

రాక్ష—(సంతసమునఁదనలో) అయ్యో! ప్రియమిత్రు డనుచు
న్నాఁడు. మఱియు దగ్గఱసంబంధమే. అబ్బ! ఇఁకచం
దనదాసునివృత్తాంతము దెలియును. (ప్రకాశముగా)
వానికేమి?

పురు—అతఁ డగ్నిలో నుఱుక నెంచి యూరు వెడలివచ్చెను.
మిత్రునిమరణవార్త వినకమున్న యుసురుల విడువఁ
బూని యీపాడడవిఁ జేరితి.

రాక్ష—అతఁ డట్లు సాహసింప నేమి కారణము?

పురు—ఆతనికిని మిత్రవ్యసనమే హేతువు.

రాక్ష—అదియెట్టిదో వివరముగా దెలుపుము.

పురుషు—ఈనగరమున మణికారశ్రేష్ఠి చందనదాసుఁ డని
వేరొక్కఁడు గలఁడు.

రాక్ష—(దుఃఖమునఁ దనలో) దైవ మింకొక శోకద్వారము
దెఱచెను. డెందమా! నిలుకడ నొందుము. అతికష్ట

వార్త వినవలయు సుమా? (ప్రకాశముగా) చందనదాసుఁడు మిత్రవత్సలుఁడు వాని కేమి?

పురు—అతఁడు విష్ణుదాసునకుఁ బ్రియమిత్రుఁడు.

రాక్ష—(తనలో) మానసమునకు దుఃఖవజ్రపాతము సమీపించెను.

పురు—కావున చందనదాసునిమిత్తమై విష్ణుదాసుఁడు మిత్రస్నేహమునకుఁ దగునట్లు జంద్రగుప్తునితో నిట్లు విన్నవించెను.

రాక్ష—ఏమని?

పురు—దేవ! నాసర్వస్వమును దీసికొని చందనదాసును విడిపింపు మని,

రాక్ష—(తనలో) విష్ణుదాస! మిత్రస్నేహము కనఁబఱచితివి. ఏలన, కొడుకులు దండ్రులను తండ్రులు కొమారులను శత్రువులంబలె నెద్దానికై హింసించుచుందురో అట్టిధనమును వర్తకుఁడ వయ్యునుమిత్రునికై దుర్వ్యసనముంబలె విడువ నెంచితివి. గాన నీధనమె సార్థక మైనది. (ప్రకాశముగా) దానికి మౌర్యుఁ డేమిబదులు సెప్పెను.

పురు—అయ్యా! ఏమి సెప్పెననిన

నేను ధనమునకై చందనదాసుని బంధించినవాఁడ గాను. ఇతఁడు రాక్షసునిగృహజనమును దనయింట దాచియుంచికొని యెంత బ్రతిమాలినను మాయధీనము సేయఁడయ్యెను. ఇప్పటికైనను నతఁడు రాక్షసునిగృహజనము నర్పించునేని విడిపింతును. లేనిచో బ్రాణములు దీయింతునని పలికి

చందనదాసుని వధ్యస్థానమునకు నని పెను. చందనదాసుని మ రణవార్త వినకమున్న జ్వలనంబునఁ బ్రవేశింప నెంచి విష్ణుదా సుఁడు పురంబు వెడలిపోయెను. నేనును నాప్రియమిత్రుఁడగు విష్ణుదాసుని మరణవార్త వినకమున్న యురిపైచికొని యసు వుల విడువనెంచి యిటకు వచ్చితిని.

రాక్ష—చందనదాసు నిప్పటికి వధింప లేదుగదా?

పురు—ఆతేఁడిప్పుడె వధింపఁబడును. ఇప్పటికిని రాక్షసునిగృ హజనము నర్పింపుమని కోరుచున్నను నతఁడుమిత్రవత్స లుఁ డగుటంజేసి యప్పని నంగీకరింప డయ్యెను. ఈకా రణమున నే నికఁగాలహరణము సేయఁజాలను.

రాక్ష—(తనలో) మిత్రమా! చందనదాసా! ఎంతపని సేసితివి?

శరణాగతరక్షణమున నీవు శిబి దగుకీర్తి నార్జించితివి. అతఁడు శరణాగతునెదుట దనశరీరము నర్పించెను. నీవైననో పరోక్షముననె యర్పించుచున్నాఁడవుకాన నతనికంటెను నధి కుఁడవు.

(ప్రకాశముగా) భద్రుఁడా! నీవు వేగిరమున బోయి వి ష్ణుదాసుఁడు జ్వలనమునఁ బడకుండ వారింపుము. ఏను పోయి చందనదాసుని విడిపింతును.

పురు—నీ వేవిధమునఁ జందనదాసును మృత్యుముఖమునుండి విడిపింతువు?

రాక్ష—(వలనుండికత్తి వెలికి) ఈఖడ్గముతో విడిపింతును.

పురు—అయ్యా! మీ రమాత్యరాక్షసులవారు కావలయు? మిత్రవ్యసనముచే మిమ్ము గుర్తింపఁజాలనైతి. అని పాదములఁ మీద బడియెను.

రాక్ష—లెమ్ము. లెమ్ము. ఇపుడు కాలహరణము సేయరాదు.

పురు—అటులేని ననుగ్రహించి నామాట యొకటి యాలిఁపుడు.

రాక్ష—ప్రభునాశము ననుభవించుచుఁగాకయుండక మిత్రుల విపత్తికిఁ గారణుఁడనై యనార్యుఁడ నగునేను యథార్థముగ రాక్షసుఁడనే.

పురు—దైవవశమునఁ గనంబడితిరి. ఈమాట యవధానముతో వినుఁడు. ఇచట మొదట శకటదాసుఁడు వధ్యస్థానమునకుఁ గొనిపోఁబడినపుడు వాని నెవ్వఁడో ఘాతకుల బారినుండి తొలఁగించెను. అంత చంద్రగుప్తహాతకుఁడు "ఎవఁడు చేసెను? ఎట్లు సేసెనని మండిపడి ఘాతకులఁ జంపించి తనక్రోధాగ్ని శాంతిపఱచుకొనియెను. అదిమొదలుకొని ముందుగాని వెనుకగాని యాయుధహస్తుఁడు కనఁబడునెడ తమచావు దప్పించుకొననెంచి ఘాతకులు వధ్యులను ముందుగనె వధించుచున్నారు. గాన మీరు కృపాణపాణులై యటకుఁ బోవుదురేనిఁ జందనదాసుని ముందుగనే చంపించినవారగుదురు.

అని చెప్పి వాఁడు వెడలిపోయెను.

అంత రాక్షసుండు తనలో నిట్లు వితర్కించెను. "ఈ నిస్త్రింశంబున ఘాతకులం జంపం బూనుదునా? నన్ను జూచియైనను వారు ముందుగం జందనదాసుని ఖండింతురుగాన నిది యుక్తము గాదు. నీతి నుపయోగింపం జూతునా? ఎదుట క్రూరసర్పమువలె నున్న యీ దేశంబున దండము దక్క నన్యము లుపయోగింపదు. ఉపేక్షింతునా? కృతఘ్నుండ నగుదును గాన చందనదాసుని బదులు నాశరీరము నర్పించి మిత్రునిం గాతునని నిశ్చయించి" వధ్యస్థానమునకు నరిగెను.

అట చండాలురు "జనులారా! తొలఁగుఁడు తొలఁగుఁడు. మీ మీ ప్రాణములను విభవమును కులమును గళత్రమును గాపాడుకొనఁ దలంతురేని ఏనికి సహితము నాచరింపకుఁడు. జనులపథ్యమును సేవించునెడ వ్యాధియో మరణమో కలిగెడిని. రాజాపథ్యము సేసెనా! వానికుల మంతయు నంతమొందును. మా మాట నమ్మరేని పుత్రకళత్రంబులతోడ వధ్యస్థానమున కేర్పింపఁబడు చందనదాసుం జూడుఁడు." అని పలుకుచుండఁ జందనదాసుండు వధ్యవేషంబు దాల్చి శూలము భుజమున నిడికొని పత్నియుం బుత్రుండును వెంబడిరాఁ బోవుచు "హా! ఎంతకష్టము? నడతలో నేమిలోపము వాటిలునో యని వెఱచుచుండు మముబోంట్లకును చోరజనోచితం బగు మరణంబు నొసఁగు శమనునకు నమస్కృతి సేసెద. అటుగాక, క్రూరులకు నుదాసీనులయందును నితరులయందును భేదంబు గనంబడదు. మాంసాహారంబు విడిచి యడవులలో దృణంబులచే జీవించు లేళ్లను గూడ వారు వధించుచుందురుగదా? ప్రియమిత్రమా! విష్ణు

దాసుఁడా! బదులుమాటైనఁ జెప్పవేల? నామిత్రులు గన్నీరు విడిచి తర్పణంబు సేసినట్లు యెట్లో వెనుకకు మరలుచు శోకంబున దీనవదనులై గన్నీరు నిండినగన్నులతో నన్ను గాంచుచున్నారు.

చండాలు—అయ్యా! చందనదాసుఁడా! వధ్యస్థానము సేరితివి. పరిజనము నంపివేయుము.

చందన—సతీతిలకమా! ఇఁక నుండఁగూడదు. నీవిపుడు కొడుకుతో నింటికిఁజనుము.

కుటుంబిని—నాథా! మీరు పరలోకమునకుఁ బయనమైతిరి. గాని దేశాంతరమునకు గాముగదా?

చందన—గుణవతి! నేను మిత్రకార్యమున వినాశ మొందుచున్నాఁడగాని పురుషదోషమునగాదు. ఇఁక దుఃఖపడనేల?

కుటుంబిని—అట్లైనని నిది కులాంగనకు మిమ్ము విడిచిపోవఁదగు సమయము గాదు.

చందన—నీనిశ్చయ మేమి?

కుటుంబి—మీపాదముల ననుసరించివచ్చిననే నాజన్మము కడతేఱునని

చందన—నీయుద్యమము మంచిదిగాదు. ఏలందువేని? నీచిన్నవాఁడు లోకవ్యవహారము నెఱుఁగఁడు. వీని ననుగ్రహింపుము.

కుటుంబిని—వీనిని దేవతలనుగ్రహింతురుగాక. కొడుకా! తండ్రిగారిపాదములు నీకిఁక దొరకనేరవు. వానికిఁ బ్రణామముగావింపుము.

పుత్త్రుఁడు—(పాదములమీఁదఁ బడి) నాన్నగారూ! మిమ్ము వ
దలిపెట్టి యేనేమి సేయుదు?

చందన—పుత్త్రా! నీవు చాణక్యుఁడులేని దేశమున నుండుము.

చండాలు—చందనదాస! శూలము పాతితిమి సిద్ధముగా నుం
డుము.

కుటుంబిని—అయ్యలారా! రక్షింపుడు. రక్షింపుడు

చందన—కుటుంబినీ! ఏడువకుము. ఈనీచులను బ్రార్థింపనేల?
దేవతలను శరణు వేడుము

చండాలు—అరే! బిల్వపత్త్రుఁడా! చందనదాసుని బట్టుకొ
నుము వీనిపరిజనులు తమయంతనే పోవుదురు

ద్వితీయచండాలు—అరే! వజ్రలోముఁడా!ఇదిగోపట్టుకొంటిని

కుటుంబిని—అయ్యా! రక్షింపుము రక్షింపుము.

అనునంతలో రాక్షసుఁడు వచ్చి

రాక్ష—భవతీ! భయపడకుముచండాలులారా! చందనదా
సుని విడువుడు.

ఏనేను నశించుచున్న స్వామికులమును శత్రుకులమును
బలెజూచి యూరకుంటినో, మిత్రవ్యసనములయందు మహో
త్సవములయందువోలె స్వస్థచిత్తుఁడనై యుంటినో, అవమాన
పాత్రమైనయే నాతనువు పెక్కురవధకుగారణ మయ్యెనో,అట్టి
నామెడయందు మృత్యులోకమార్గ మగువధ్యమాలిక నును
చుడు

చందన—(కన్నీరు గార్చుచు జూచి) అమాత్య!ఏమిది?

రాక్ష—ఇది నీసుచరిత్రమున నేకాంశముసేని బోలునా?

చందన—నాపడినప్రయాస మంతయు విఫలము సేసితివి.

రాక్ష—సఖుఁడా! నాపనియె నేను చేసితిని. భద్రముఖుఁడా!

చాణక్యునకు జెప్పుము.

వజ్రలోముఁడు— ఏమని?

రాక్ష—తొల్లిపుణ్యమగుకృతయుగమున శిబిచక్రవర్తి చేసినది చిత్రముగాదు. ఇపుడు పాపబహుళమగుకలియుగమున నిట్టిపనిచేసిన చందనదాసుఁడు నీకుఁ బూజనీయుండై సను నీయనఘుని నాకై యిట్టిదశ నొందించితివిగాన నేను నీకు విధేయుడనైతి నని చెప్పుము.

నాపుడు వాఁడు వోయి చాణక్యునకు జెప్పగా విని

చాణక్యుఁడు—జాజ్వల్యమానుఁడగు వీతిహోత్రుని వస్త్రాంతమున నెవఁడు గట్టెను? గాలిని త్రాళ్లతో నెవఁడు బంధించెను? సింహమును బంజరమున నెవఁ డుంచెను? భయంకర మగు సాగరమును చేతితో నీది యెవఁడు దాటెను?

అనుచు వచ్చి రాక్షసుం గాంచెను.

రాక్షసుఁడు చాణక్యు నుద్దేశించి (తనలో) ఇతఁడు మహాత్ముఁడా! లేక మహాత్ముఁడా! రత్నములకు సాగరునిమాడ్కి సకలశాస్త్రములకు గనియైనవాఁడు. అయినను నీతనియందు మచ్చర ముంటచే గుణములకు మెచ్చము. అనిమెంచుచుండ చాణక్యుండు వచ్చి రాక్షసునిం గాంచి

చాణక్యు—(తనలో) ఈమహాత్మునికై దీర్ఘజాగరముంగలిగించుగొప్పకల్పనలచే నాబుద్ధియు వృషలుని సేనయు నెంతో పరిశ్రాంతి వహించెగదా? (ప్రకాశముగా) అమాత్యరాక్షసా! ఏను విష్ణుగుప్తుఁడను. అభివాదనము సేయుచున్నాఁడ

రాక్ష—(తనలో) నన్నిపు డమాత్యుఁ డనుట లజ్జాకరము. (ప్రకాశముగా) విష్ణుగుప్త! నేనుచండాలుర నంటితి. గాన నీవు నన్నంటకుము.

చాణ—అమాత్యరాక్షస! వీరు చండాలురు గారు. వీఁడుసిద్ధార్థకుఁడు. వాఁడుసమిద్ధార్థకుఁడు. ఈయిద్దఱు రాజపురుషులే. శకటదాసేమియు నెఱుంగఁడు. నేన వానిచేఁ గపటలేఖ వ్రాయించితిని. అదిగాక యేన యలంకారత్రమంపితని. ఏన జీవసిద్ధిచే నట్లు పలికించితిని. ఏనజీర్ణోద్యానమునకుఁ బురుషునంపితని. ఏనచందనదాసు నింత శ్రమపెట్టితిని. ఇదియంతయునీతో జంద్రగుప్తునకు సంధానము సేయఁబూని యేన యాచరించితి.

నావిని రాక్షసుఁ డేమిసేయుదునని యోజించునంతలో చంద్రగుప్తుఁడు పరివారముతో వచ్చి చాణక్యునకుఁ బ్రణమిల్లెను

అంత విష్ణుగుప్తుండు మౌర్యునవలోకించి పూజ్యుండగునమాత్యరాక్షసునకు నభివందనము సేయుమనియె

రాక్ష—(తనలో) ఇతఁడు మా కిద్దఱకు ముడిపెట్టుచున్నాడు

చంద్రగుప్తుఁడు—ఆర్య? నేను చంద్రగుప్తుఁడను. వందనము సేయుచున్నాఁడను,

రాక్ష—రాజా! విజయ మొందుము

చంద్ర—ఆర్య! మీయిర్వురు గాపాడుచుండ జగమున నేను జయింపని దేమి గలదు?

రాక్ష—(తనలో) చంద్రగుప్తుఁడు నన్ను వశము సేసికొనుచు న్నాఁడు. ఈతని కీవినయము సహజమే. అయినను మచ్చరము విపరీతభావమును దోపించెడిని. చాణ క్యుఁడన్నివిధములఁ గీర్తిమంతుఁడు. ఏలన, రాజుగు

ణవంతుఁ డైనచో నమాత్యుఁడు మందమతియైనను గీర్తి నొందును. రాజు గుణహీనుఁడైనచో మంత్రినీతవిదుఁ డైననునేటిదరి నున్నవృక్షంబువోలె నిరాశ్రయుండై పడిపో వును.

చాణక్యుఁడు—అమాత్యరాక్షసా! చందనదాసుఁడు జీవించుట నీకిష్టమే యగునా?

రాక్ష—విష్ణుగుప్త! సంశయ మేమి?

చాణ—అట్లేని చంద్రగుప్తునిసచివపదవి నంగీకరించి శస్త్రము గ్రహింపుము

రాక్ష—విష్ణుగుప్త! ఇట్లు వచింపకుము, మొదల మేము తగము నీవు పరిగ్రహించిన వానియొద్ద బొత్తుగ నుపయోగిం పము

చాణ — యోగ్యాయోగ్యవిచారము విడువుము. నీభయం
బున నెల్లపుడు సమరసన్నాహమున నుండవలసివచ్చు
టం జేసి నిద్రాహారంబు లెఱుంగక కృశించినచతురంగ
బలంబుం జూడుము. పలుమాటలేల? నీవు మంత్రిప
దవి నంగీకరింపనిచో చందనదాసుఁడు జీవించుట కల్ల.

రాక్ష—(తనలో)
గర్భపతనంబు మొదలు త్రైలోక్యములలో నునిచి యేను
వెనుపఁ బెట్టిఁగిననందకుమారు లందఱు నంతమొందిరి. వారి
యెడ స్నేహంబుగలిగియు మిత్రరక్షణంబునకై వారివైరికి
భృత్యత్వము గావింపవలసె. కార్యగతి విధికిని దాస్యత నొడ
గూర్చుగదా? (ప్రకాశముగా)
విష్ణుగుప్త! సర్వకార్యనిశ్చయములకు గారణమైనమిత్ర
స్నేహమునకు నమస్కారము నమ్రుఁడనై తిని

చాణ—(హర్షముతో) వృషలుఁడా! నీ వమాత్యరాక్షసు
నిచే ననుగ్రహింపఁబడితివి,

రాజు—మీయనుగ్రహము ననుభవించుచున్నాఁడను. అను
చుండ నొకపురుషుఁడు వచ్చి జయమునగా కమల
యకేతుడు బంధింపఁబడిరాజద్వారమునకు గొని
రాఁబడియెను. నావుడు,

చాణ—భద్ర! రాక్షసునకు దెలుపుము. కర్తవ్య మాతం
డెఱుంగును.

రాక్ష—(తనలో) చాణక్యుఁడు నన్ను దాసునిగాఁజేసి వాగిం
పఁబూనెను. ఏమి సేయుదును? (ప్రకాశముగా) రాజా!

నీకంతయు దెలియును. మలయకేతు నొద్ద నేను గొంత కాలము వసించితి. కాన వీని ప్రాణములు రక్షింపుము. నావిని చంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యునివంక జూచెను.

చాణ—రాక్షసుని కోర్కె ప్రదగును. అరే! రాక్షసుండు విన్నవింప చంద్రగుప్తుఁ డనుగ్రహించి మలయకేతునకు దన తండ్రిదగు రాజ్యము నొసఁగెను. గాన వారల విడిచి పుచ్చుమని యేఁజెప్పితినని చెప్పుము. ఇఁకొక మాట దుర్గపాలునకుఁ జెప్పుము. అమాత్యరాక్షసుఁడు లభించుటచే చంద్రగుప్తుఁడు సంతసించి చందనదాసుని సర్వనగరములలోని శ్రేష్ఠులలో పెద్దశ్రేష్ఠిని గావించెను. ఆతని ద్రవిణము నంతను దిరుగ నిచ్చివేయుమని యానతిచ్చెను. అమాత్యరాక్షసుఁడు చెప్పినట్లు సేయుడు. ఇఁక నాకు గావలసిన దేమి? నాప్రతిజ్ఞ నెగ్గెను గాన సిగముడి వేయుచున్నాడను. రాజా! నీకేమిగావలయును.

రాజు—ఇంతకన్నఁ బ్రియమేమి కలదు? రాక్షసునితో మైత్రి కలిగించితిరిగాన రాజ్యము సుస్థిరముగ నిల్పితిరి. నందుల నందఱ నిర్మూలించితిరి.

రాక్ష—ఈభూమి తొల్లి ప్రళయోపద్రవము నొంది యాది వరాహమూర్తి దగు దంష్ట్రినాశ్రయించెను. ఇప్పుడు మ్లేచ్ఛులవలన భీతినొంది రాజరూపుదాల్చిన యద్దేవు భుజయుగమున నిల్చెను. చంద్రగుప్తుఁడు చిరకాలము

పుడమిఁ బాలించుగాక, యని రాక్షసుఁడు చంద్రగుప్తునకు నమాత్యుఁడై రాజ్యతంత్రము నిర్వహించుచుండెను.

చాణక్యుండు బుద్ధిబలంబున నవనందుల నంత మొందించుటయకాక యిట్లు నందరాజమంత్రియగు రాక్షసుని నిగ్రహించి వశపఱచుకొని చంద్రగుప్త మంత్రిపదవి నంగీకరింపఁ జేసి చంద్రగుప్తరాజ్యమును సుప్రతిష్ఠితము సేసెను. నాటంగోలె చాణక్యుఁడు జగద్విఖ్యాతి గాంచెను.

శివము.

శ్రీ

శివాభ్యాంనమః

యుగంధరుఁడు.

ప్రథమప్రకరణము.

ప్రతాపరుద్రగ్రహణము.

శ్రీసన్నివేశ మగునాంధ్రదేశమునకుఁ దొల్లి యేకశిలా (వరంగల్)నగరము రాజధానిగా నుండెను ఆపత్తనము సకల కళావిదు లగుబుధజనులకు నిలయమై త్రిదశాలయమును దల పించుచుండెను. ఆపురవరము సకలవర్ణపరిపూర్ణమగుట నెల్ల జనులచిత్తంబులకుఁ జిత్రవిభ్రాంతి నొసఁగుచుండెను. ఆపట్ట ణంబుగోటలు నేటికిని జూపరులకు నచ్చెరువు గలిగించుచుండ నాటిసౌభాగ్యంబు నేమని వర్ణింపనగును? కాకతిరాజవంశ మార్తాండాయమానుం డగుశ్రీవీరప్రతాపరుద్రనరపతి యానగ రంబు రాజధానిగా నాంధ్రరాష్ట్రమును బాలించుచుండెను. ఆ జనపాలు నన్వర్థనామము వినఁబడగనె వైరినృపాలురకు సం తాపంబు దుర్భరం బగుచుండెను.

వరంగల్ నగరపరిసరంబున నిప్పుడును గడునొప్పిదము గలిగి యలరారుచున్న వేలకొలఁది సహస్రస్తంభమండితంబు లగుమండపరాజంబులును దేవాయతనంబులును నానరనాథుని దేవభక్తిని వేనోళ్ల వెల్లడించుచున్నవి. ఆరాజమార్తాండుని తే జంబునకు వెఱచి కాటకంబు తిమరంబు విదేశంబులకును నధర్మ

ఘూర్జరంబులు యవనభూములకును బఱచెను. ఆకృష్ణమాధవుండు నరరూపుదాల్చినప్రత్యక్షమాధవుండె యనియెంచి శ్రీదేవి యాతనియెడఁబాటున కోపడయ్యెను.

ఆభూజానిసన్నిధి శివదేవుఁడు యుగంధరుఁడు మున్నగు వారు మంత్రులుగా నుండిరి. వీరిలో శివదేవుఁ డనారతశివ భావనాపరుఁడు అందఱు రాజనీతివిశారదులైనను యుగంధరుఁ డప్రతిమప్రతిభాశాలియగుటంజేసి ప్రధానామాత్యుఁడుగా నుం డెను. ఈమంత్రిపుంగవునిమంత్రశక్తి యనుజంఝామారుతంబు సాహ్యంబున శ్రీప్రతాపరుద్రదేవునిప్రతాపానలంబు శత్రుపక్ష కాననంబుల భస్మీకరించుచుండెను. ఆభూనాథుండు యుగంధ రోపదిష్టనీతిమార్గంబున నిష్కంటకంబుగ రాజ్యంబు బాలించు చుండ నాంధ్రభూజనులు సకలసుఖంబులకు భాజనులై యీతి బాధలన నెట్టివో యెఱుంగరైరి

ఆకాలమున ఢిల్లీపురమును బాలించుచున్న గయా జుద్దీన్‌టోఘుక్‌సుల్తాను ప్రతాపరుద్రుని జయించి యాతనివలన గప్పంబుగొన నెంచి పెక్కుమారు లపరిమితతురుష్కబలంబుల నేకశిలానగరంబు ముట్టడింప నంపియు నాబలంబంతయు వీర రుద్రునిప్రతాపాగ్నియందు శలభపటలంబుపోల్కి నశించిన వార్తలాలించి తనచిత్తంబు శోకాయత్తంబు గావించుకొని యుండెను.

వైరిభయంబులేమింజేసి యేకశిలాధీశుండు రాజ్యభా రంబు మంత్రులయందునిచి యొకప్పుడు ధర్మవ్రతపరుం డగు చును వేరొకప్పుడు గామోపభోగరసికుం డగుచును ఇంకొక

ప్పుడు పండితకవిగోష్ఠీపరినిష్ఠుం డగుచును మఱియొకప్పుడు మృగయావినోది యగుచును వర్తించుచుండెను. అట్లుండ నొకయదనున యుగంధరుండు దక్షిణపుణ్యక్షేత్రదిదృక్షాయత్తచిత్తుండై వెడలిపోయెను

ఢిల్లీపురాధీశుండు పలుమాఱు కాకతీయనరపాలునివలన నపజయంబు నొందియుండుటంజేసి సమయంబు వేచుచుండి వేగులవారివలన యుగంధరుండు రామేశ్వరయాత్ర కరిగెనని విని ప్రతాపరుద్రుని జయింప నిది మంచియదనని యూహించి యపరిమితసేనానివహంబు నొసంగి కొందఱు దండనాథుల నేకశిలాపురి కనిచెను.

యవనసేనాపతులు వరంగల్‌నగరసమీపప్రదేశంబు సేరి ప్రతాపరుద్రనరపతి తఱచుగ మృగయావినోదంబున నుండునని వినియున్నవా రగుటంజేసి యడవులయందెటనేని నీ భూమీశుండు దొరకునో యనునాశచేఁ జారుల నచ్చటచ్చట వెదుక నంపిరి.

అప్పు డేకశిలాధీశుండు పాకాలచెఱువు జుట్టుకొని యున్నమహారణ్యంబు క్రూరమృగశరణ్యం బగుట నాటవికసేనలంగూడి యటకు వేటకుఁ జనియుండెను. రాజన్యం డందుండెనని చారులవలన విని యవనసేనాపతు లచ్చేరువఁజేరి సమయము సూచుచుండిరి. ఆంధ్రమహీశుండు మృగయావ్యాపారవశ్యంబున శార్దూలంబుల మర్దించియు వనకుంజరంబుల భంజించియు నెమళులం బట్టియుఁ జమరులం గొట్టియు నభిమతక్రీడల విహరించి పరిశ్రాంతుండై యచ్చేరువం గలచెఱువుదరి సేరి

యందలిజలముం గ్రోలి గట్టునఁ బరిచరులు పఱచినతలిరుసెజ్జ పై విశ్రమించి యధికంబుగఁ బరిశ్రాంతి నొందుటనో దైవ యోగంబుననో నిద్రానిమీలితలోచనుం డయ్యెను. రాజునొద్ద నిరుముగ్గురు నిజభటులుంటచే నాటవికులు దమతమ నెలవులకుం జనిరి. అయ్యది దగుసమయమని గ్రహించి తురుష్కదండ నాథు లానరనాథుని బంధించి వశపఱచుకొని పయనంబు సాగించిరి. అట్లు వారు దన్ను బంధింపగనే మేల్కని యాంధ్ర భూమీశుండిట్లని చింతించెను.

ఆహా! ఏ నెంతతుచ్ఛంపుపని సేసితి. వేట దుర్వ్యసనం బనియెఱింగియు నిందుదవిలి మోసపోయితి. ఇపుడు నాకు దిక్కె వ్వఁడు? మహామంత్రియుగంధరుండు నగరంబుననైన లేడు. ఏను దీర్థంబుల సేవించి నగరంబు సేరుదనుకనైన వేట మాని యుండుమని యామహాభాగుఁడు చెప్పినయుపదేశంబు బెడచె వినిఁ బెట్టినయీ వెడగునకు నిడుమ లెట్లు రాకుండును? స్వ యంకృతంబు లగునపరాధంబులకు వానిఫలం బనుభవించుట కన్న వేఱొండుప్రతీకారంబు లేదుగాన నాకీయాపద శోకదంబు గాదు. కాని దుర్వ్యసనాసక్తుండ నగునాకతన దేశమెల్ల మల కలపాలై యిక్కట్టులకు గుఱియౌనో యని నాడెందంబు తల్లడి ల్లుచున్నది. అకారణవత్సలుండగుపరమేశ్వరుండు దుష్కర్మర తుండ నగునన్ను దురుష్కులవశంబు సేసినను మదీయదేశంబు దద్వశంబు గాకుండ రక్షించుగాత అని పరితపించుచుండెను.

ద్వితీయప్రకరణము.

యౌగంధరప్రతిజ్ఞ

విద్యానాథుం డనునొకకవినాథుండు ప్రతాపరుద్రీయ
మనునొక యలంకారగ్రంథము రచించి ప్రతాపరుద్రుని దర్శిం
చుతమకంబున నేకశిలానగరంబునకు వచ్చి భూకాంతుండు
మృగయావినోదియై యడవులలో నున్నాఁడని జనులవలన
విని విపినంబున కేగి యందందు నెమకి ఱేఁడు యవనచమూ
పతులచేఁ బట్టుకొనఁబడియెనని యాటవికులు దెలుప
మలకదండు వెంబడి బడి యేగుచు సేనాపతులు నౌకాధిరో
హణంబు సేసి గోదావరి దాటుచుండ నందు భూనాథుం డుం
డునని యోజించి యాపది నీదుచు నయ్యోడదాపునకుఁ
బోయి మొసళులు బట్టవచ్చె ననుంగావుఁడని నావికులం బ్రార్థిం
చెను. అప్పు డందున్నసర్దారు లీ జనుని నావలోనికి నందు
కొనుఁడని యనుమతింప నావికు లామహీసురునకు నొకవేణు
దండము నందిచ్చిరి. కవీంద్రుం డద్దానిం బట్టికొని యందుఁ
జేర నందున్నవారు నీవెవ్వండవు? ఏటిలో నేలపడితివి? అని
యడుగ నాయనఘుం డిట్లనియె.

అయ్యా! ఏనొక బీదపాఱుఁడను. నాభార్యకు సన్నిపా
తవ్యాధి సంభవించుటచే వైద్యునికై యేటిగట్టున నున్న
నొకగ్రామంబు వోయి యట మందు గైకొని వచ్చునంతకు
నిందు పడవ యేదియు లభింపదయ్యెను. ఆలసించినచో నేమి
యాపద మూఁడునో యని యీఁది పోనెంచి యేటఁబడితిని.

మొసళులు వెనుదవులుటంజేసి వానిబారినుండి తప్పించుకొనఁ నేరక యాక్రోశించి మీయనుగ్రహంబున నిందు జేరితి. శీత జ్వరబాధచే వడఁకుచున్నాఁడ నని తెలుప నందున్నసేనానులు నావలోపలి కేగి యందుఁ బండుకొమ్మని పలికిరి.

ఆవిద్వత్కంఠీరవుండు లోని కేగునంత మహారాజ చ్ఛటనే యుండెను. ఆయనమహాపురుషలక్షణంబుల దిలకించి యీయనఘుఁడే కాకతిప్రభువుగా నుండునని యోజించి తడసియున్న తాళపత్రగ్రంధమును దుడువ నారంభింప నప్పుడు వారిరువురకు సంభాషణ మిట్లు జరిగెను.

ప్రతాప—అయ్యా! ఈగ్రంధము పేరేమి?

విద్యానాథుఁడు—ప్రతాపరుద్రీయ మనునలంకారశాస్త్రము.

ప్రతా—దీని కీపే రేల వచ్చెను.

విద్యా—దీని నారాజునకు నంకిత మొనర్చితిని.

ప్రతా—సమ్మానము జరిగెనా?

విద్యా—దర్శనమే లభింపదయ్యెను.

ప్రతా—ఏమికారణము?

విద్యా—రాజుగారు నగరములో లేరట!

ప్రతా—అట్లైన నీగ్రంధమును వేరొకని కేల యంకితము సేయఁగూడదు?

విద్యా—అట్టియవకాశము లేదు.

ప్రతా—కారణమేమి?

విద్యా—గ్రంథమునం దంతటను నాతనిపేర తగులఁబెట్టితి
గదా?

అని వచింప నాగ్రంథమునఁ బ్రతిశ్లోకమునను దనపేరు నేర్చెననియు నద్దాననే వేరొకని కంకితముసేయ నవకాశము లేదనియు గ్రహించి యట్టిమహాకవికిఁ దగుసమ్మానము గావించు భాగ్యము లేమికిఁ జింతించి యాయనవలన గొన్ని పద్యముల వినియానందమొంది యాకవీంద్రునకుఁ దనముద్రాంగుళీయకము నొసఁగెను. కవివరుం డాయంగుళీయము గ్రహించి యందున్న నామాంకము గాంచి సంతసించి యచిరకాలమున బంధవిముక్తి నొందుదువని దీవించి ఱేనిచే ననుమతుండై యోడ మీఁదికరుదెంచి ముందు నీటిలోఁ బడిపోయెనని మిషపన్ని యేట దుమికి యొడ్డుసేరి యేకశిలాపురి కరుదెంచెను. యవనసేనానులు ఢిల్లీ నగరముసేరి ప్రతాపరుద్రునిఁ జెఱలో నునిచిరి.

అట యుగంధరుండు ఢిల్లీశ్వరునిదురుద్యమంబు తెలియగనే మరలి యేకశిలాపురము ప్రవేశించి యేకాంతంబున మంత్రులతో నాలోచించుచుండ విద్యానాథుండు తనరాక దెలిపి ముద్రాంగుళీయము నిచ్చెను. అప్పు డామంత్రివరుండు కవినాథుని సాహసంబున కెంతయు సంతసించి, యవనులు ఱేనిం గొనిపోయిరనువార్త వెల్లడింపకుడని చెప్పి భూనాథుండు సిరిపురమున నొకగేస్తునింట వ్యాధిగ్రస్తుండై యున్నట్లు లేఖం జెప్పించి యొకరజకునకు రాజవేషము దాల్పించి యవ్వాని నటనుండి రప్పించి భూకాంతుండు ఘోరమృగఘాతంబుల నస్వస్థగాత్రుండుగాన గొన్నాళ్ళదనుక ఱేనిదర్శన మన్యులకు

లభింపదనియు, మ్లేచ్ఛసేనాపతులు రాజవేషధారి యగు రజకుని జూచి రాజనిభ్రమించి ఢిల్లీకి గొంపోయి రనియు, బ్రకటించి యేకాంతంబున నిట్లుప్రతిన సేసెను.

ఆఱునెలలలోపలఁ బ్రతాపరుద్రునిఁ జెఱ విడిపించుటయెగాక ఢిల్లీ సుల్తానును జెఱగొని రాజాలనేని నేను యుగంధరుఁడనుగాను. అని ప్రతిజ్ఞసేసి తగువారి స్వామికృత్యముల యందు నియోగించి తగువారితోఁగూడి తాను ఢిల్లీనగరము నకు నరిగెను.

తృతీయ ప్రకరణము.

ప్రతాపరుద్ర మోక్షము.

అంత యుగంధరుం డున్మత్తవేషమున ఢిల్లీపుర వీధుల యందు దిరుగ నారంభించెను. మొలను గోచియు, బుజమున గొంగడి చేఁపియుఁదాల్చి యొకతాటియాకులాగుచు

'ఢిల్లీసుల్తాన్ పట్టుకపోతాఁ
మూడేనెల్లాకు పట్టుకపోతాఁ'

అని కేకలువేయుచు నతఁడు వీధులలోన దిరుగుచుండ నీవృత్తాంతము సుల్తాను విని యుద్ధభటులను బిల్చి వీఁడు నిజముగా వెఱ్ఱివాఁడో, లేక కపటవేషధారియో, బాగుగా నరయుడని యానతిచ్చియనిచెను. దానంజేసి వార లాయన వెంబడి దిరుగుచుండిరి.

మంత్రియుగంధరుని మిత్రులు గొందఱు ఢిల్లీనగరము బ్రవేశించి కొన్ని జనాపవాదములు గలిగించిరి. యవనసైనికు లడవులలోఁ బ్రతాపరుద్రుని వెదకుచున్నారని తెలిసికొని యాంధ్రమంత్రులొక రజకునకు రాజవేషము నెచి యడవికిఁ బనుపగా నామర్మము దెలిసికొనఁజాలక వీరు రజకుని గొని వచ్చిరని వెల్లడించిరి. మఱియును సుల్తానునకు సేనానులకును, సేనాపతులలో నొకళ్ళొకళ్ళకునుఁ బరస్పరద్వేషకరము లగు నైతిహ్యములు గల్పించిరి. దానంజేసి తురుష్కరాజ్యాంగము మేడిపండు దగు మేలిమిం బోలియుండెను.

అంత గొన్నిదినంబులకు ఢిల్లీనగరపరిసరంబున నున్న యమునరేవునకు నొకయోడవచ్చెను. దానినుండి కొందఱు రత్నవర్తకులు వచ్చి నజరుల నర్పించి సుల్తానుం దర్శింప నపుడు వారికిట్లు సంభాషణము జరిగెను.

సుల్తాను— మీది యేదేశము?

వర్తకులు—మాది గోవాదేశము.

సుల్తాను—మీవ్యాపార మేమి?

వర్త—మాది రత్నములవ్యాపారము.

సుల్తాను—మీరు మావద్ద కెన్నడును వచ్చినవారు కారు. ఇప్పు డేలవచ్చితిరి.

వర్త—మే మిదివరకు వరంగల్ ప్రతాపరుద్రమహారాజువారి యొద్ద కేగి రత్నములను వారికి విక్రయించుచుంటిమి. ఇప్పుడు వారు చనిపోయినందున నిటకు వచ్చితిమి.

సుల్తా.—(సేనాపతినిజూచి) వలీఖాఁ!వీ రిట్లు పలుకుచున్నా రేమి?

వలీఖాఁ—రాజును మనము బట్టుకొనివచ్చినకతన వారుకన బడమిచే నాదేశమున నట్లు వాడుక గలిగియుండనగు

సుల్తా—(వర్తకులనుజూచి)రాజు లేకున్న యుగంధరుఁడులేడా?

వర్త—ఆయన రామేశ్వరముననె మృతినొందెనట!

సుల్తా—మీరత్నము లేవి?

వర్త—ఇవిగో మహారత్నములు,

సుల్తా—(వానినిఁ జూచి మెచ్చుకొని)వీనిలో నొక్కదానివెల చెప్పుము.

వర్త—వీనివెలలను మేము చెప్పనాచారము లేదు,

సుల్తా—ఇఁక నెట్లు?

వర్త—రాజసన్నిధిలో వెలిసినవార లేర్పరచినధరలనే మే మంగీకరింతుము.

సుల్తా—మీరు వరంగల్ పోయినప్పు డచ్చట వీనివెలల నెవ్వరు నిర్ణయించుచుండిరి?

వర్త—ప్రతాపరుద్రమహారాజుగారు స్వయముగా నిర్ణయింతురు.

సుల్తా—వీనివెలలు వారికిఁ దెలియునా?

వర్త—వారికన్న దెలిసినవార లీలోకముననె లేరు.

అని పలుకగా విని రహస్యముగా

సుల్తా — వలీఖాన్? ప్రతాపరుద్రుని నిటకు గొనిరమ్ము.

వలీఖాన్ — మహాప్రభూ! మనయందు గ్రోధముచే నతఁడు వెల లధికముగా నిర్ణయించునేమో?

సుల్తా — రత్నములకుఁ దక్కువ వెలలు వేయుదువేని వరంగల్ కోటకు నిన్ను శీఘ్రముగా నంపుదు మని యాతనికి సెట్టి షరాబువేషము వేయించి యిటకు గొనిరమ్ము.
నాపుడు వాఁడు పోయి ప్రతాపరుద్రుని సుల్తానుసన్నిధికిఁ జేర్చెను.

సుల్తా — రాజా! ఇట గూర్చుండుము. ఈవర్తకులు రత్నములను గొనివచ్చిరి. వీని వెలలు తీర్మానింపుము.

ప్రతాపరుద్రుఁడు — (ఆరత్నములను గాంచి యయ్యవి తనభాండాగారములోనివే యని గ్రహించి) ఈరత్నమేఁబదిలక్షలవరాలును, ఆరత్నమెనుఁబదిలక్షలవరాలును సేయును.

సుల్తా — ఈవెలలు మీకు సరిపడినవా?

వర్త — మీషరాబుగారు వీనివెలలు చాల తగ్గించి చెప్పిరి అయినను నేమి సేయుదుము? మీకన్న గ్రహింపఁగలవార లింకొక్కరీదేశమున నేలేరు. ఇంత కెక్కువైనమహారత్నము లెన్నియో మాయొద్దయందు గలవు. గాన మీరచ్చటికి విచ్చేసి వానిం దిలకించి మీ కిచ్చవచ్చిన వానిం గ్రహింపుఁడు.

సుల్తా — రేపటిదినమున నచ్చే రాగలము.

నావిని వారు నావకుఁ జేరిరి.

ఆమరునాఁడు ఢిల్లీసుల్తాను రత్నములఁ జూచుకుతుకంబు న గొందఱు సర్దారులతోను ప్రతాపరుద్రునితోను నోడకుఁ జని యందు బ్రవేశించి దాని వైశాల్యమును, వైచిత్ర్యమును సూచుచుండ గొంతకాలంబును, అపరిమితం బగురత్నజాతంబు గాంచుచుండ గొంతవేళయు గడచెను. అపుడు వర్తకు లల్పాహారము విందు సేయు డని సుల్తానుం బ్రార్థింప నాతఁడు జిహ్వాచాపలంబు ప్రభావంబున నియ్యకొనెను. అంత వారు సిద్ధపఱచినమత్తు వస్తువులను సుల్తానునకు సర్దారులకు నొసఁగిరి. నావికులోడ నుపసాగిరి. ఢిల్లీశుఁడు సేనాపతులతో గూడ నల్పాహారము గ్రహింపగనే యొడలుమఱచి పడిపోయెను. అత్తఱి నందు డాగియున్న యాంధ్రభటులు సర్దారులతో గూడ సుల్తానుం గట్టివైచిరి. నావికు లాయోడను యమునమీఁదుగా గంగానదినిఁ గంగనుండి సాగరంబును జేర్చి బృందావన పురతీరంబున నిలిపి యట సిద్ధపఱచిన శకటంబులవలనఁ గ్రమంబుగ ఢిల్లీశునితో గూడ ప్రతాపరుద్రుని నేకశిలానగరము చేర్చిరి. ఈ విధంబున మహామంత్రి యుగంధరుండు నీతికౌశలంబున యవనులను బరిభవించి ప్రతాపరుద్రుని నోరుగల్లునకుఁ జేర్చెను. అప్పుడు ప్రతాపరుద్రమహారాజు యుగంధరుని పాదంబులకుఁ బ్రణమిల్లి యిట్లు విన్నవించెను.

మంత్రిసత్తమా! ఏను నీమాట వినక వేటందవిలి రాజ్యభ్రష్టుండ నగుటయగాక శత్రుహస్తగతుండ నైతి. అట్టి నన్ను నీవు నాపాలిటి దేవుండవై గాచితివి. నీమంత్రి

శక్తిచే సంరక్షితంబగు నీసామ్రాజ్యంబెగాక యట్టిదెయగు నాశరీరంబును నీయదియ. ఇట్టినీకు నేనేమి సేయఁగలను? జీవితకాలమెల్ల పరమేశ్వరుంబలె నిన్ను త్రిశుద్ధిగా నర్చించుచుండుదు. ఏను ప్రమత్తుండనై నీమాట నుజ్జగించి మిమ్మిట్లు పరిశ్రాంతు గావించిన నేరము క్షమియింపుము. అని మంత్రివరు పాదములమీఁదఁ బడియెను.

అంత నామంత్రివరుండు రాజును లేవనెత్తి మహారాజా! నీచేసిన నేరమేమి? దైవవశంబున సుఖదుఃఖంబులు గలుగుచుండును. అదిగాక, నీవింటనే యున్నచో నామంత్రశక్తి యెట్లు లోకవిదిత మగును! నీచేఁ బోషింపఁబడు మేము నీకు నిక్కట్టు వచ్చినప్పుడు శ్రమింపకున్న మావలన నేమి ప్రయోజనము? మనసంకల్పసిద్ధికి శివదేవు ననుగ్రహము మూలము. పరమేశ్వరు ననుగ్రహమున నాపద నిస్తరించితివి. శత్రుల జయించితివి. తొల్లింటివోలె రాజ్యభారంబు వహించి దుర్వ్యసనంబులం దవులక ధర్మంబునఁ బ్రజలం బాలింపుము. విద్యానాథమహాకవిని బహూకరింపుము. భగవానుని దయచే నెల్లరు సకలసుఖములఁ బడయుదురుగాత యని బోధించెను.

అది మొదలుకొని శ్రీవీరప్రతాపరుద్ర నరపతి యుగంధరునకు సమ్మతిముగాఁ బుడమిం బెక్కుకాలము శాసించి దిగంత విస్ఫూర్తి గల మహాకీర్తి నార్జించెను

శ్రీ

శివాభ్యాంనమః

తిమ్మరుసుమంత్రి.

ప్రథమప్రకరణము.

మంత్రిపదప్రవేశము.

చ॥ కరచరణాదులందఱకు గల్గినయంతటనే సమర్థత
మెరుపడిగాంచనేర్తురొ మనీషివరుల్ ధరలోననెవ్వరి
క్కరణిఘటింపుచుం గృతయుగంబున త్రేతను ద్వాపరంబునం
దరయగ సాళ్వతిమ్మసచివాగ్రణికి న్సరిమంత్రిగల్గునే॥
(కుమారధూర్జటి)

ఈమంత్రివంశము.

ఈమంత్రివరుఁడు ఆర్వేలనియోగిబ్రాహ్మణశాఖలోనివాఁడు. ఈయనపూర్వులు సాళ్వవంశ్యులైనరాజులయొక్క మంత్రిపదవులలో నుండువారగుటంజేసి వీరివంశమునకును సాళ్వసంజ్ఞ గలిగియుండెను. ఇతఁడు వేమరాజునకుఁ బౌత్రుండును రాచిరాజునకుఁ బుత్రుండును నగును. ఈయనకు తిమ్మరాజనిపేరు. కన్నడభాషలో అరుసుశబ్దము రాజుశబ్దమునకు బర్యాయపదముగాన తిమ్మరుసనుపేరు వాడుకలో నుండెను. ఈయమాత్యునకు గోవిందరాజనుతమ్ముఁడు గలఁడు. ఈయన జన్మస్థానము చంద్రగిరి. తిమ్మరుసు క్రీ. శ. ౧౪౬౦ సంవత్సర

ప్రాంతమున జన్మించియుండెను. ఈయన బాల్యమునందె తలిదండ్రులు స్వర్గస్థులైరి.

విద్యాభ్యాసము

ఈసోదరులు పరస్పరానురాగభరితులై గురుశుశ్రూషాపరత్వమున వింశతివత్సరము లతిక్రమించునంతకు సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ బాండిత్యమును, గణితవిద్యయందు నైపుణ్యమును నార్జించి ప్రఖ్యాతిగాంచిరి. అయినను వీరికి రాజనీతి గఱచునెడఁ గరము కుతూహలముగలిగియుండెను.

ఆసమయమున వృద్ధుఁడైననాదెండ్లచిట్టిగంగనామాత్యుఁడు రాజనీతివిశారదుఁడై చంద్రగిరిరాజ్యమును బాలించుచున్న సాళ్వనరసింహరాజునకుఁ బ్రధానామాత్యుఁడుగానుండెను. ఆసోదరు లీమంత్రివరు నాశ్రయించిరి. చంద్రగిరిరాజ్యమునకు నారాయణవనము రాజధానియగుటంజేసి గంగనామాత్యునకు నదియె నివాస మయ్యెను. ఆమంత్రివరుఁ డీసోదరులను తన దివాణమున లేఖకులనుగా నునిచికొని వీరిప్రజ్ఞావిశేషముం బరికించి వీరురాజనీతివిద్య నభ్యసించునెడ నభ్యుదయము నందఁగలరని గ్రహించి యొక్కనాఁడు తిమ్మరాజుం దనయింటికి రప్పించి యేకాంతంబున నిట్లనియెను.

ధీమంతుఁడా! నీప్రతిభ స్పృహణీయముగా నున్నది. నీపూర్వులు మహామంత్రులై ప్రఖ్యాతిం గనియున్నవారు. ఏను వృద్ధుఁడ నైతిని. నాకు విదితంబగు రాజనీతివిద్య సర్వంబు నీకు గఱపెద. కాని సనాతనధర్మరక్షణార్థమై ప్రతిష్ఠాపిత మైన

యీసామ్రాజ్యము పరాధీనము గాకుండ గావవలయు నను మాట మఱువకుండవలయు.

నేఁటి రాజ్యాంగపరిస్థితు లెట్లున్నవో గమనింపుము. సంగమరాజవంశంబున బుద్ధిహీనులు వొడమి సామ్రాజ్యంబు బాలింపఁజాలకున్నారు. బెడందకోటసుల్తాను గర్ణాటరాజ్యంబు గబళింపఁ జూచుచున్నాఁడు ఒడ్డెరాజగు పురుషోత్తమగజపతి విజయనగరసామ్రాజ్యంబుమీఁదికి దండయాత్ర లొనరించుచున్నాఁడు. ఈప్రభుత్వమును దక్షిణహిందూస్థానమున బలపఱుప నెంచి యీసాళువనరసింహనరపతిని విజయనగరసామ్రాజ్యమున నభిషిక్తునిఁ జేయ దృఢసంకల్పముతోఁ బలునాళ్లనుండియు బ్రయత్నించుచుంటిని గాని నాకోర్కె నెఱవేరదయ్యెను. దక్షిణభారతభూమి యవనాక్రాంతము గాకుండునట్లు గాచుట ముఖ్యకర్తవ్యము. ఈమహాకార్యమునకు గడంగుదునని నీవు వాగ్దానము సేసినచో నీకు రాజనీతిమర్మంబుల బోధింతునన విని యమ్మహానీయునకుఁ దిమ్మరా జిట్లని విన్నవించెను. మంత్రిశేఖరా! ఇంతకన్న నవశ్యకర్తవ్య మేమి కలదు? ధర్మరక్షణార్థ మగు హైందవసామ్రాజ్యస్థాపనము నెడ నాజీవితము వినియోగింతును. రాజనీతిని సమర్మకముగా దెలిపి యనుగ్రహింపుము. అన విని యామంత్రివర్యుఁడు రాజనీతివిద్య సరహస్యంబుగా నేర్పెను.

ఆకాలమున తుళువయీశ్వరరాజుకొమరుఁడైన నరసరాజు సాళువగుండయనారసింహనరనాథునకు సేనాధ్యక్షుఁడై తదనుమతంబున గుత్తినగరము నేలుచుండెను. ఆనరసరాజు

తిమ్మరుసుమంత్రి దగుప్రతిభావిశేషము నాలించి యీాయనను దనకు ముఖ్యమంత్రినిగాఁ జేసికొనియెను. తరువాత గంగనామాత్యుఁడు పరలోకమున కేగెను.

ద్వితీయప్రకరణము.

విద్యానగర సామ్రాజ్య సంపాదనము.

తరువాత నొకరాజకీయవిప్లవము సంప్రాప్త మయ్యెను కర్ణాటరాజ్యమును బాలించుచున్నయిమ్మడి విరూపాక్షరాయలు దుర్మార్గగామి యగుటంజేసి జనకంటకుఁడై రాజ్యతంత్రము నడుపఁ జాలకుండెను. అది గ్రహించి సామంతులు స్వతంత్రులైరి. దీనింబట్టి వీని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు జనకుని సమయించెను. వానియనుజుం డన్నను దునిమి తాను ప్రభుఁడయ్యెను. కాని వీఁడును దండ్రియె మేలనిపించువాఁడే యగును.

అప్పుడు తిమ్మరుసు విద్యానగర సామ్రాజ్యవిప్లవముం దెలిసికొని గురుండగు గంగనామాత్యుని యుపదేశముం దలంచి యిట్లు యోజించెను. ఇప్పు డుపేక్షించునెడ విజయనగరసామ్రాజ్యము యవనులవశమగును. దానంజేసి హైందవ సామ్రాజ్యంబుతో సనాతనధర్మంబును నశించును. అని యోజించి నరసారాయనింగాంచి నరేంద్రా! విద్యానగరపరిస్థితి నాలించితివిగదా? ఈరాజ్యంబు యవనాక్రాంత మగునేని మనరాజ్యంబెగాక మనమతంబును నంత మొందును. గాన నాలసింపక యీాకర్ణాటరాజును దొలగించి మనసాళ్వనరసిం

హాభూపాలుని విద్యానగరసింహాసనమున నిలుపుదము. ఇట్లు గావించి హైందవసామ్రాజ్యము నుద్ధరింతమని బోధించెను.

అద్దానికి నరసరాజు సమ్మతించి యవ్వార్త సాళ్వనరసింహరాజునకుఁ దెలిపితదనుమతి సేనల నాయత్తంబుసేసికొని తిమ్మరుసుంగూడి వెడలి విద్యానగరంబు సేరెను.

నరసింహరాయనికీర్తి యంతటను విదితమైయుండుటచే తత్సేనాపతి యైన తుళువనరసరాజు నెదుర్కొన నచ్చటిదండనాథులలో నెవ్వారును సాహసింపరైరి. దానం జేసి నగరమునకు నష్టముగలుగకుండునట్లు నరసరాయఁడా పురము ప్రవేశించి రాజభవనము సమీపింప విద్యానగరాధ్యక్షుఁ డైనప్రౌఢదేవరాయలు దిడ్డివాకిట వెడలి పురంబు విడిచి పరుగిడెను. అంతట నరసారాయఁడు రాజభవనంబు ప్రవేశించి యాయుధాగారములు లోనగునవి వశపఱచుకొనెను.

తరువాత తిమ్మరుసుమంత్రి సాళ్వనరసింహక్షితీశుని రప్పించి పట్టాభిషేకము గావించెను. నరసింహరాయఁడు పరలోకగతుఁ డైనపదంపడి యాయనపెద్దకుమారుఁ డైనతిమ్మరాయడు బాలుఁడైనను నాతనినే పట్టాభిషిక్తునిఁజేసి నరసరాయనిసాహ్యంబున రాజ్యభారము నిర్వహించుచుండెను. అది సహింపక యొకసేనాపతి రహస్యముగ బాలరాజును జంపించి నరసరాజె రాజ్యలోభమున నట్లుసేసెనని యపనింద గలిగించెను. దీనికిఁ బ్రతివిధాన మేమని నరసరాయఁడడుగ తిమ్మరు సిట్లనియె. శత్రుని నణఁచు తెఱఁగు పిమ్మట నాలోచిం

తము, తొలుత నరసింహరాయనిద్వితీయపుత్రుఁ డగునిమ్మడి నరసింహరాయనిఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ జేసి యుపయశంబు వాపి కొనుమని చెప్పి యట్లు సేయించెను.

పిమ్మట నాసేనాపతి యీయిద్దరపై మచ్చరంబున నిమ్మడినరసింహరాయనితో మైత్రి నార్జించికొని వీరిల వెడల గొట్ట యత్నించెను. అది గనిపట్టి తిమ్మరుసుమంత్రి కపట మిత్రునితో మైత్రి విడువుని యెంతజెప్పినను నాతఁడు విన కున్న నరసరాయనితోఁగూడ పెనుగొండ కేగి బహుళసైన్యం బులతో విద్యానగరము ముట్టడించి నిఁభ్రాతృహంతకుఁ డగు దుర్మిత్రుని శిక్షించెదో లేక రాజ్యంబు విడిచెదో తెలుపుమని వార్తనంపి నిర్బంధింప నతఁడు సేయునదిలేక దుష్టసేనాపతిని జంపించి యాతనిశిరము నరసారాయనియొద్ద కంపెను. అంత నిమ్మడి నరసింహరాయని నటనుండి తొలగించి వేరొకదుర్గం బున నునిచి నరసారాయఁడె కర్ణాటకరాజ్యంబు బాలించు చుండెను.

అప్పుడు కొందఱకుఁ బ్రథమకర్ణాటకరాజవంశమునను మఱికొందఱకు సాళువనరసింహరాజువంశ్యులయందును బక్ష పాతము గలిగియుండెను. తిమ్మరుసుమంత్రికి వారియెడ ద్వేషము లేదుగాని భారతదేశము హైందవులవశమున నుం టయే ముఖ్యమని యుద్దేశము కలదు. పూర్వరాజవంశ్యుఁడే కావలయునని వానికే పట్టముగట్టితిమేని వాఁడసమర్థుఁ డగు నెడ సామ్రాజ్య మంతరించును. రాజు తనమాట విననిచో మంత్రి యెంతటినేర్పరియైన నేమిసేయఁగలఁడు? అనియెంచి

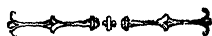
యామంత్రివర్యుఁడు నరసరాయనినే సార్వభౌముని గావించి సాళువ యిమ్మడి నరసింహరాయనిని పెనుగొండదుర్గమున నునిచెను.

తుళువనరసారాయనికి తిప్పాంబ, నాగాంబ, ఓబాంబ లనిముగ్వురు పత్నులుండిరి. ఈయనకు తిప్పాంబయందు వీర నరసింహరాయఁడును, నాగాంబయందు కృష్ణదేవరాయఁడును ఓబాంబయందు నచ్యుతదేవరాయఁడు రంగరాయఁడు ననిట్లు నల్వురు కుమారులు గలిగిరి.

నరసారాయనికి ద్వితీయభార్యయందు నధికానురాగము గలదు. ఆమెకుమారుఁ డైన కృష్ణదేవరాయనికి తిమ్మరుసుమంత్రి విద్యాగురుఁ డయ్యెను. కృష్ణదేవరాయఁడు సోదరులలో బుద్ధికుశలుఁడుగా నుండెను. ఈకారణములనుబట్టి తిమ్మరుసుమంత్రి కృష్ణదేవరాయనికే పట్టముగట్టించు నని యెంచి తిప్పాంబ కృష్ణదేవరాయనికి విషము వెట్టింపయత్నించెను. రాజ్యాంగముతోఁబాటు అంతఃపురజనంబును దనవశమున నున్నకారణమున నది గనిపట్టి తిమ్మరుసుమంత్రి కృష్ణదేవరాయనిం గాపాడెను. అట్లు తిప్పాంబ ముమ్మాఱు యత్నించినను గాపాడి యదిమొదలుకొని యాతనిం దనయింటనే యునిచికొనియెను. కృష్ణదేవరాయండును నది గ్రహించి తిమ్మరుసుమంత్రిని అప్పాజీ (నాయనగారూ) అని పిలుచుచుండెను.

తృతీయప్రకరణము.

కృష్ణరాయవిద్యాశిక్షణము.

కృష్ణదేవరాయఁడు పదునెనిమిదివత్సరములయీడునకు నాంధ్రగీర్వాణభాషావైశద్యమును, కర్ణాటహిందీభాషలయం దుపజ్ఞానమును, సాముగరిడీలయందు బాటవమును, విలువిద్య యందు నైపుణ్యమును, అశ్వగజారోహణాదులయందు నిరుపమానతను నేర్చి యశ్వరేవంతుఁడని పేరొందెను. ఈతనిబుద్ధి కౌశలమునకు నలరి తిమ్మరుసుమంత్రి రాజనీతిని స్వయముగా నేర్పెను.

ఇంతలో క్రీ. శ. ౧౫౦౩ సంవత్సరమున నరసరాయఁడు మృతినొందెను. అప్పు డాతని పెద్దకుమారుఁడైన వీరనరసింహదేవరాయఁడు సింహాసన మాక్రమించుకొని తానే సార్వభౌముఁడనని ప్రకటించెను. దానికిఁ దిమ్మరుసుమంత్రియు సమ్మతించి పట్టాభిషేకము గావించెను. కర్ణాటదేశములోనిసామంతులు పెక్కురు దిరస్కరించి కప్పములు చెల్లింపకుండిరి. తిమ్మరుసు మంత్రి యాలోచించి తురుష్కులనుండి యపాయము కలుగకుండ తుంగభద్రాతీరమున గొంతసైన్యమును, గజపతు లాక్రమింపకుండ నుదయగిరిప్రాంతమున గొంతసైన్యమును గాపువెట్టి వీరనరసింహరాయని దక్షిణదిగ్విజయమునకును కృష్ణదేవరాయనిం గర్ణాటదేశవిజయమునకును ననిపి రాజ్యభారము నిర్వహించుచుండెను.

కృష్ణరాయనివిజయము.

కృష్ణదేవరాయఁడు బహుసేనాసమన్వితుఁడై కర్ణాటమునకు దాడివెడలి యుమ్మత్తూరు ముట్టడించి మూడునెలలు ఘోరసంగ్రామ మొనర్చి దుర్గము వశపఱుచుకొనియెను. కావేరీనుమలలో నున్న శత్రువుల జయించి యొకయేడెల్ల పోరాడి శివసముద్రము నాక్రమించి కర్ణాటకమునకు నంతకు శ్రీరంగపట్టణము ముఖ్యస్థానము గావించి శంఖచక్రములు గలధ్వజము నెత్తించి కర్ణాటదేశములోని సామంతులందఱు నేఁటేట నొకకోటిధనము గప్పము గట్టునట్లు విధించి మరల విద్యానగరము ప్రవేశించెను. ఈవిజయమువలన కృష్ణరాయనికీర్తి దేశమంతటను వ్యాపించెను. తిమ్మరుసుమంత్రి తన శిష్యుఁడైన రాయనివిజయమునకు నానందించెను.

వీరనరసింహరాయని విజయము.

అట వీరనరసింహరాయఁడు దక్షిణదేశంబునకు దాడి వెడలి యచ్చటివైరులను సంహరించుచు దక్షిణసముద్రము వఱకుఁ బోయెను. పాండ్యచోళచేరదేశపురాజులు సుంకములు చెల్లించిరి. అతఁడు సామ్రాజ్య మంతయు సంచరించి తనప్రభుత్వమును నిలిపి భుజబల వీరనరసింహరాయఁడని ప్రసిద్ధి నార్జించి రెండుసంవత్సరములకు రాజధాని ప్రవేశించెను.

ఇట్లు వీరనరసింహరాయఁడు దిగ్విజయము గావించి మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వరుఁడు మొదలగు బిరుదముల వహించి యాఱేండ్లు పరిపాలనము సేసెను. క్రీస్తుశకము ౧౫౦౯ వసంవత్సరమున జాడ్యగ్రస్తుఁడై యవసానకాలమున- తిమ్మరు

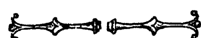
సును బిలువసంపి మంత్రివర్యా! నాయనంతర మెనిమిదేండ్ల యీడు గలనాకుమారుఁడైన తిరుమలదేవరాయనికిఁ బట్టముగట్టి నీవ రాజ్యము నిర్వహింపుము. తరువాత కృష్ణరాయనికిఁ బట్టము గట్టుదువో యని నీయెడ ననుమానము గలదు.గాన నీవిపుడు గృష్ణరాయని గన్నుల బెఱికించి నాకుఁ జూపుము.అట్లు సేసినంగాని నాప్రాణములు వోనేరవుగాన తడయక యిప్పని గావింపు మనియెను. ఆమాట విరుద్ధము గానున్నను తిమ్మరుసుమంత్రి 'రాజా! ఇదెంతపని? నీకోరిక తీర్చెదనని సెలవుగొని నెలవునకుం బోయి యిట్లు చింతించెను.

ఆహా! విద్యాబుద్ధులు గఱపి కృష్ణరాయనిం బెనిచితిని. ఏను బెనిచినవానిం ద్రుంచివేయ తే డాజ్ఞయిచ్చెను. ఇతఁ డెంతదుష్టచిత్తుఁడు? కృష్ణరాయఁడే సామ్రాజ్యము నిర్వహింపఁ జాలుగాని యెనిమిదేండ్లవానితో నేమి కార్యమగును? అశ్వపతులను గజపతులను జయించి సామ్రాజ్యము వృద్ధిపఱుపవలసియున్నది. గాన నెట్లైన రాయనిం గాపాడుట ముఖ్యకర్తవ్యమని యెంచి కృష్ణరాయనిం బిలిపించి యాయనకు రాజాజ్ఞ దెలిపెను. ఆమాట వినఁగనే కృష్ణరాయఁడు తనకన్నులు వెఱికింపనె మంత్రి తన్ను బిలిపించెనని యూహించి తిమ్మరుసుపాదములమీఁద వ్రాలి 'అప్పాజీ! నన్ను నెన్నిమార్లో మృత్యుముఖమునుండి రక్షించితివి. కుమారునింబలె పెనిచితివి. మాయన్నకు గాని సామ్రాజ్యమునకుగాని నే నేమిద్రోహము సేసితి? ఏను సామ్రాజ్యకాంక్షతో దనకొమరునకు పదంపడి ద్రోహము సేతునేమోకోయని యతఁడు శంకించి యుండనోపు. ఈసామ్రా

జ్యంబువలదు. జోగినై చరించుచుగాన నన్ను రక్షింపుము. రక్షింప వీలులేనిచో కన్నులు వెటికింతనేల ? శిరశ్ఛేదమే గావింపుము. అనివందురెను. అప్పుడు తిమ్మరుసుమంత్రి రాయనిం గాంచి భయ మొందకుము. నిన్నిసామ్రాజ్యమున నభిషిక్తునిఁ జేయుదు, మీయన్న యూపిరివిడుచునందాక నిటడాగియుండు మని బోధించి మేకకన్నులు దెప్పించి వానింగొనిపోయి నరసింహరాయనికిఁ జూపెను. అతఁ డాకన్నులుజూచి సంతసించి యుసురులు బాసెను. ఆతనియార్ధ్వదైహికకృత్యములు జరుగగనే కృష్ణరాయనిం జక్రవర్తిగా బ్రకటించెను. అయినను తిమ్మరుసుప్రతిభావిశేషము కర్ణాటరాజ్యమునకు సర్వాంగరక్షగా నున్నకతన రాయనిపట్టాభిషేకము నడ్డగించువారు లేరైరి.

చతుర్థప్రకరణము

కృష్ణదేవరాయ పట్టాభిషేక నిర్వహణము.

తిమ్మరుసుమంత్రి 1509-వ సంవత్సరము ఫిబ్రవరి 4-వ తేదీకి సరియైన శుక్లసం॥ మాఖ శు॥ చతుర్దశినాడు విద్యానగరమున మహామండలేశ్వరులైన మహారాజుల సమక్షమున శ్రీకృష్ణదేవరాయని వజ్రసింహాసనమునఁ బట్టాభిషిక్తుని జేసెను రాయఁడు రాజ్యభారమునంతను తిమ్మరుసుమంత్రిమీఁదనే యునిచి విద్యావినోదమున నుండుచుండెను.

తిమ్మరుసు హితబోధ.

ఒకనాఁడు కృష్ణదేవరాయఁడు మంత్రి నవలోకించి అశ్వపతులను గజపతులను జయింప వెల్వడవలయునని వేగిరింప నతం డిట్లనియె. శత్రుజయమునెడ వేగిరపాటు కార్యసాధకము గాదు. సోదరపుత్రుని దిరస్కరించి రాజ్యమాక్రమించితివి. నీకుఁ బ్రబలశత్రులు గలరు. దండయాత్ర కేఁగుటకు దగు సాధనసంపద గూర్చుకొన రెండుసంవత్సరములకాలము వ్యవధి కావలయును. అనివచించి పదిలక్షలపదాతులను ముప్పదియాఱువేలయాశ్వికులను ఎనమన్నూఱునేనుంగులను నపరిమితధనంబును గూర్చి దక్షిణదిశను నిష్కంటకము గావించి విద్యానగరమునకుఁ దనతమ్ముఁ డయినగోవిందరాజును సంరక్షకునిగా నియమించి రాయనిం బ్రోత్సహింపఁ నప్పుడు తిమ్మరుసుమంత్రికి సర్వసేనాధిపత్యమున నభిషేకము గావించెను.

అనంతరము కృష్ణదేవరాయఁడు బహుళసేనాబలసహితుఁడై క్రీ. శ. ౧౫౧౩ వసంవత్సరమున పూర్వదిగ్విజయము నకై వెల్వడి యుదయగిరి ముట్టడించి రెండేండ్లు గజపతిసేనలతోఁ బోరి యది వశపఱచుకొనియెను. తరువాత వినుకొండదుర్గము నాక్రమించి కొండపటిదుర్గము గజపతులకు ముఖ్యస్థాన మగుటంజేసి దానిని ముట్టడించెను. అట ఘోరసంగ్రామము గావించి కొండవీఁడు వశపఱచుకొని కృష్ణవేణికి దక్షిణదిశను గజపతులప్రభుత్వము లేకుండ జేసెను.

కృష్ణదేవరాయనిసాహసము.

రాయఁడు కొండవీటిరాజ్యమును తిమ్మరుసునకు నధీనముసేయ నామంత్రి రాయని విడువనొల్లక తనమేనల్లుఁడైన నాదెండ్లఅప్పామాత్యుని దాని కధిపతినిగా నియమించెను. రాయఁ డావిజయంబునం గర్వించి ప్రతాపరుద్రగజపతికి నివాసమైన కటకము నాక్రమింపఁ దలపెట్టెను. అప్పుడు తిమ్మరుసుమంత్రి 'రాజా! స్వదేశము వదలి మనము చాలదూర మరుదెంచితిమి. సేనలు బడలిపోయెను. గజపతికి స్వదేశమున బల మధికముగా నుండుసుగాన నుడుగుమని బోధించినను వినక రాయఁడు కటకమునకై దాడివెడలెను. అమాత్యుఁడు సేయునదిలేక విద్యానగరమునుండి యింకను సేనలం దెప్పించి తోడ్పడి రాజమహేంద్రవరము వశము సేసికొనియెను. ఈనగరము నిర్మించినసేనాని ఆరువీటియిమ్మరాజు. ఈవిధమున కృష్ణరాయమీ మధ్యరాష్ట్రము నెగాక గోదావరి కవ్వలనున్న యొడ్డాదిమున్నగుసంస్థానముల నాక్రమించి సింహాచలము చేరెను. రాయఁ డప్పటికిని తనివి నొందక మంత్రి వారించినను వినక తనసేనలను కటకపురి నికటమునకుఁ జేర్చెను.

కృష్ణరాయఁడు వచ్చెనని విని యచ్చటివారు బలభద్రపాత్రుఁడు భీకరపాత్రుఁడు మొదలగుశూరవరు లగుపదునార్వురు సామంతరాజులు గజపతిమహారాజు నవలోకించి కృష్ణరాయనిం బట్టియిత్తుమని శపథములు వన్ని తదనుమతులై మహాసేనలంగూడి రాయని నెదుర్కొనిరి. అప్పు డిరుసేనలకుఁ బలునాళ్ళు ఘోరాహవము జరిగెను. రాయనిసేనలు మార్గా

యోధులు నొందియుంటను విదేశమున రోగగ్రస్తులగుటను నానాటికిఁ క్షీణింపఁదొడఁగెను. గజపతిసేనలు నానాటికిఁ బెంపొందుచుండెను. అప్పుడు తనకు నపజయము ధ్రువమని రాయనికిఁ దోఁచెను. అంతనతఁడు తిమ్మరుసు నవలోకించి మంత్రివర్యా! ఏను నీమాటవినక సంకటమునం బడితిని. ఇపుడు కర్తవ్య మేమి? అనివేడిన నామహాధిపుఁ డిట్లనియె.

పంచమప్రకరణము

తిమ్మరుసునీతికౌశలము.

ఇపుడు సంగరము దుష్కరము. మరలిపో నెంచినను నీమహాగహన మతిక్రమించులోపల మనము వైరులకుఁ జిట్టు వడుదుము. దైవయోగమునకుఁ జింతించిన లాభము లేదు. అయినను గొంత నీతిబలము నుపయోగించి చూతునని పలికి యాపత్సమయమున శత్రువంచన మకీర్తికరము గాదనియెంచి పదునాలుపెద్దపేటికలలో ద్రావిణము నింపి వానిలోపల సామంతరాజులకు దురాశగలదను నర్థముసూచించు లేఖలను వ్రాసి యునిచి వీనిని సామంతరాజులకు నర్పించి ప్రతిలేఖలు వ్రాయించికొని రండని వచించి తమభటులను శత్రుసైన్యములోనికనిపెను. వా రాపెట్టెలంగొని మంత్రి చెప్పినచొప్పున గజపతిమహారాజుసన్నిధిమీఁదుగా బోవుచుండిరి. ఆయన వారలం గాంచి వారిం బట్టి తెప్పించి యాపెట్టెలు పరిశీలింప వానియందు లేఖలు దొరకెను. వానియందిట్లు గలదు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారు మీపద్ధతుల నంగీకరించెను. మామహారా

జువారికి శత్రుజయమునెడనే సంకల్పముగాని రాజ్యలోభ మే మియు లేదు. మీరు తెలిపినవిధమున గజపతిని బట్టియిత్తురేని మీరు కోరినట్లు గజపతిసామ్రాజ్యమునుమీకే పంచి యీయఁగ లరు అని యుండెను,

ఈలేఖలు చూడఁగనె తనసామంతరాజులు రాజద్రో హమునకు గడంగినట్లు గజపతి నిశ్చయించుకొని వారు రాజ లోభమునఁదనను రాయనికి నప్పగింతురనియెంచి యాతఁ డ చ్చోటు విడిచి పారిపోయెను. గజపతి గనంబడమిచే నతఁడు శత్రువులకుఁ జిక్కెనోయని సామంతరాజులు చింతించుచుం డిరి. అప్పుడు తిమ్మరుసుమంత్రి రాయనిచే ననుజ్ఞాతుండయి గజపతిసాన్నిధ్యమున కరిగి గజపతికి రాయనితో సంధి కు దిర్చి రాయనికి గజపతి కూఁతు నన్నపూర్ణాదేవి యనునా మాంతరముగల తుక్కాంబనిచ్చి వివాహము సేయునట్టు లొ డంబఱచి యప్పనిఁ జేయించి యిట్లు కృష్ణరాయని సంకటస ముద్రమునుండి యుద్ధరించి స్వదేశము ప్రవేశపెట్టెను.

కృష్ణదేవరాయఁడు తిమ్మరుసుమంత్రి దగుమంత్రప్ర భావంబున రాజ్యము నిష్కంటకముగా నేలుచు విద్యావినో దంబునఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచుఁ బెక్కురుకవులచేఁ గృతులందుటయు గాక తాను ననేకకృతులొనర్చి జగమున సుస్థిరకీర్తి నిలుపు కొనియెను. కాని చరమకాలమున రాయనికి నపయశంబును తిమ్మరుసుమంత్రివరునకు మహావిపత్తును ననుభవింపకతక్క వయ్యెను.

అంత్యదశ.

అంత్యదశయందు రాయఁడు తనల్లో దానిట్లు వితర్కించుకొనెను. నాతమ్ముఁడు నాయన్న కొడుకు మున్నగువారు ప్రబలశత్రులుగలరు.ఇట్లుండ నాయనంతరమునా కుమారునకు రాజ్య మెట్లు లభించునని చింతించి తానుండగనే తనకొడుకున కాఱేండ్లవానికిఁ బట్టాభిషేకము సేసితాను మంత్రియై దుర్బోధలవలన తిమ్మరుసునందును నమ్మకములేక పైకి మంత్రియందు నమ్మక ముంచినట్లు నటించుచుండెను. ఇట్లుండ నెనిమిది నెలలకు రాయనిపుత్రుండు జాడ్యగ్రస్తుండయి చనిపోయెను

అంత గొండఱు తిమ్మరుసుకొడుకు గోవిందరాజు రాకుమారునకు విషముపెట్టించెనని దుర్బోధము గావింప నామాట నమ్మి రాయఁడు తిమ్మరుసు మంత్రిని నసుజతనుజసహితముగాఁ గారాగారమున బద్ధుంజేయుంచెను. అయినను తిమ్మరుసుకొడుకు గోవిందరాజు తప్పించుకొనిపోయి కొంతసేనం గూర్చుకొని విద్యానగరము ముట్టడించెను. కాని యప్పుడు రాయఁడతనిపైకి నధికసేనలం బఱుప గోవిందరాజు గొన్నాళ్ళు పోరి వారికిఁ జిక్కెను. అప్పుడురాయఁడు తిమ్మరుసు నెడ నించుకయైన కృతజ్ఞతలేక వారిమువ్వురకన్నులం బెఱికించెను.

తిమ్మరుసుమంత్రి తనకు సంభవించినయనర్థ మంతయు రాజాశ్రితుండునకును రాజ్యతంత్రనిర్వహణమునఁగొన్ని యెడలఁదాను గావించినకుటిలనీతివిధానంబునకును బ్రతిఫలంబని గ్రహించి పశ్చాత్తాప మొంది భగవంతునిధ్యానించుచు గొంతకాలమునకు నస్థిరతనువు బాసెను.

శివము.

13805